

POŠTNINA
V KRALJEVINI
JUGOSLAVIJI
PLAČANA
V GOTOVINI

ČAS

revija
leonove
družbe

letnik:

XXXI

I-II

1936-37

VSEBINA:

Franc Terseglav: Politik in videc XIX. stoletja (str. 1) // Dr. Stanko Gogala: Neka misli o slovenski prosvetni politiki (str. 10) // Dr. Janez Fabijan: Katoliška akcija in politika (str. 21) // Emil Hrovat: O socialni etiki (str. 34) // Dr. Josip Puntar: Pisma dr. Alojzija Smrekarja (str. 37) // Obzornik: Nagovor sv. očeta na španske izgnance (str. 49) // Ocene (str. 55)

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v avgustu in septembru. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo letno. Za dijake velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Tyrševa c. 17/III., dr. Ivan Ahčin, glavni urednik »Slovenca«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna in dr. Stanko Gogala, prof. na drž. učiteljsku v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 5; tel. št. 3030.

Račun pri Poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Karel Čeč za Jugoslovansko tiskarno.

Ponatiskovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

V oceno smo prejeli:

Dr. Lavo Čermelj, *Life and death struggle of a national minority (The Yugoslavs in Italy)*. Ljubljana 1936 (Jugoslav Union of League of Nations Societies. — L. N. S. Ljubljana). Natisnila Delniška tiskarna v Ljubljani.

Dr. M. Dolenc, *O pravnem položaju neporočenih življenjskih drugov*. (Posebni odtis iz »Slovenskega pravnika« l. L.) Ljubljana 1936.

Dr. M. Dolenc, *Die strafrechtliche Bekämpfung des Kommunismus im Königreiche Jugoslawien*. (Iz Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht. München. Juni-Heft 1936.)

Dr. M. Dolenc, *Praznični dnevi slovenskega ljudskega sodstva*. (Ponatis iz Vodnikove pratike za l. 1937.)

Milan Valant, *Krščanska strokovna organizacija*. (Delavska knjižnica zv. I.) Izdala in založila Zveza združenih delavcev v Ljubljani. Tiskala Misijonska tiskarna Domžale—Groblje. 1936.

Jacques Maritain-V. Poljak, *Andeoski naučitelj*. Zagreb 1936. Izdanje naklade »Istina«.

Runolist. Kalendar 1937. Zagreb. Tiskara »Glasnika Srca Isusova«.

Politik in videc XIX. stoletja.

Franc Terseglav.

Donoso Cortes, španski državnik, je za dobe romantičnega državoslovja užival po vsem kulturnem svetu velik sloves. Ko pa je v političnem življenju Evrope z naglim naraščanjem velenarstva meščanska demokracija na vsej lčrti končno zmagala, je bil kmalu pozabljen. Po svojih delih je danes zopet oživel, in sicer se ga je spomnil znani duhoviti nacionalistični državoslovec Carl Schmitt. Le-ta vidi v Cortesu enega najznamenitejših zagovornikov diktature, kakor jo danes poosebljajo in izvajajo Hitler, Mussolini, Stalin, Kemal in drugi. Nemci bodo zato v kratkem izdali njegove govore in pisma, Edmund Schramm pa je o španskem državoslovcu napisal že l. 1935 knjigo pod naslovom Donoso Cortes, Leben und Werk eines spanischen Antiliberalen, Hamburg, Ibero-Amerikanisches Institut. Tako je Cortes spričo ljute idejne in dejanske borbe med demokracijo na eni in nacionalno ter internacionalno diktaturo na drugi strani, ki pretresa danes ves svet do temelja, postal zopet aktualen. Vprašanje pa je, da-li Donoso Cortes diktaturo utemeljuje in zagovarja v tem smislu, kakor meni Schmitt, oziroma sodobni nemški nacionalizem sploh. Le-ta kajpada nagonsko išče izvirkov in opravičil svoje državnopolitične teorije povsod, tudi tam, kjer se dajo razni konservativni nazori o državi le z večjo ali manjšo silo tolmačiti v smislu nacionalne diktature današnjega kova. Kaj značilno je, da iščejo nemški fašistični ideologi opor za svoj nazor o državi zelo radi v svetu katoliških mislecev vseh dob, med katerimi sicer na drugi strani ne morejo dovolj grajati »nazorov in tendenc, ki očitno dokazujejo najbistvenejšo istovetnost katoliškega državoslovja in družboslovja s komunističnim«, kakor pravi znani Rosenberg . . . In tako so staknili tudi Donosa Cortesa, čigar dela v 5 zvezkih so izšla že v letu njegove smrti 1853 v Madridu, v francoščini pa pet let pozneje v Parizu.

Veliki španski državoslovec, ki se je rodil l. 1809 za dobe bonapartovskega tujevladja, to je v času, ko se je špansko prosvetljenstvo iz dobe absolutizma bilo že razvilo v politični liberalizem meščanstva. Le-to je s pomočjo demokratične parlamentarne vladavine, dosežene

z revolucijo, pomedlo plemstvo ter »egaliziralo« tudi cerkev, tako da je postalo vladajoči stan. Donoso Cortes je izpovedal liberalizem tja v svojo moško dobo in preobrat se je izvršil v njem komaj kakih deset let pred njegovo rano smrtjo. Bil je pa »moderado«, to je zmeren liberal, v nasprotju s tako zvanimi progresisti, ki so v štiridesetih letih 19. stoletja, potem ko so razvneli kulturni boj zoper Cerkev, v katerem so gorele cerkve in samostani, strmoglavili tudi monarhijo. Toda Cortes je ostal zvest Mariji Kristini, jo spremil v izgnanstvo in se z njo vrnil v domovino, kjer je bil maršal Narvaez porazil revolucijo in s pomočjo vojaške diktature omogočil vpostavitve ustavne monarhije. Cortes je to diktaturo v samem parlamentu branil v govoru 4. januarja 1849. Radi tega govora je postala nanj pozorna vsa Evropa. Vendar se ne more reči, da bi bil ta sijajni govornik, nepremagljiv dialektik in umetnik obenem, ki je politiko obvladal z najobsežnejšim znanjem in globoko metafizično podlago, zagovornik diktature kot najvišje, splošnemu blagru najbolj odgovarjajoče oblike vladanja, kar je aksiom sodobnega fašizma. Kaj takega je bilo izključeno že po miselnosti in življenjski usmerjenosti ter osebnem etosu Donosa Cortesa, ki je sicer ljubil paradokсне trditve in možnosti v dialektološkem procesu, praktično pa je bil pravi tip latinske umerjenosti in strahu pred skrajnostmi. Narodnosocialistični državoslovci sodobne Nemčije ne vpoštevajo dovolj, da je Cortes, potem ko se je bil iz plitvega liberalizma, ki njegovega uma in srca ni bil nikoli zadovoljil, vrnil v katolištvo svoje resnične biti (nekaj podobnega vidimo na primer danes pri Unamunu), črpal ves svoj politični nazor iz religioznega, kar ga načeloma loči od sodobnega socializma. Cortesu je bila diktatura začasno dejanski izhod iz liberalne demokracije, ki s svojo diskusijo najosnovnejših vprašanj človeškega družabnega sožitja razjeda družbo samo, nikakor pa ne ideal. Cortes ne izhaja iz kakšnega idealizujočega poveličevanja diktature ali voditeljstva, kakor danes temu pravijo, ki ga sodobni nemški nacionalizem naravnost mitično pojmuje. Cortesu se tak vodja predstavlja le kot končna nujna točka političnega razvoja, ki ga je povzročila buržuazija kot »diskutirajoči razred«; sploh je videl Cortes temeljno zlo liberalne demokracije v tem, da je po svobodi diskusije, ki ima nujno praktične posledice, napravila iz vsega vprašanje in tako izpodkopala načelo vrhovne oblasti, njene avtoritete in legitimnosti same. V tem slučaju ne ostane ničesar drugega ko diktatura, da se družba obvaruje razpada, do katerega razbrzdanost strankarske politične borbe neobhodno vodi, in v tem smislu predstavlja nujno samoohranitveno in samoobrambno sredstvo družbe same, kolikor je neodvisna od samovolje človeka. »Potem pride mož,« pravi Donoso Cortes, »ki ima vse to, kar je parlamentarizem zapravil

in česar več nima. Ta mož ve, kdaj je treba reči da in kdaj ne.« V tem smislu je Cortes pač bil videc v bodočnost, nikakor pa ne predhodnik sodobnega fašizma, zakaj španski mislec je kot katolik previsoko cenil svobodo, da bi človeka kot sužnja podredil državi, narodu ali kolektivu, pač pa ga je absolutno podrejal Bogu in božanskemu počelu, njegovemu vesoljstvenemu nravnemu zakonu, ki svobodo ureja v skladu z avtoriteto. Res, da je Donoso Cortes, kakor Schramm poudarja, postavil za absolutno veljavno politično načelo, da morajo temelji državne oblasti biti brezpogojno izven diskusije in da mora takrat, ko je ogrožen njen obstoj, prenehati demokracija nebrzdane strankarske borbe; prav je, če se mu zato danes priznava velika zasluga in če se oni, ki se trudijo, da podobno, kakor on v vihnih letih okoli 1840, rešijo evropsko družbo razpada, sklicujejo tudi nanj, ko branijo nedotakljivost državnih fundamentov, toda velika zmota je, če se Cortesu podtika pri tem miselnost, ki mu je bila čisto tuja: oboževanje države ali naroda ter tako zvane vitalne sile in brezpogojnega imperativa plemenske duše in volje. Te brezpogojnosti Cortes »naciji« prav tako ni priznaval, kakor je ni priznaval »ljudski« volji meščanske demokracije, ki mu je bila fikcija, oziroma vseskozi le odnosne vrednosti — to se pravi, da more in mora biti merodajna le, če je skladna z absolutno voljo Boga in njegovega moralnega reda ter od njega določenih temeljev družabnega reda; Cortes je tudi že pogodil in poudarjal, da buržuazna demokracija, ki ne sloni na tem nad vsako diskusijo vzvišenem načelu, ne predstavlja v večini slučajev nič drugega, kakor za krinko fingirane ljudske volje zakrito diktaturo enega sloja (»diskutirajočega buržuaznega razreda« namreč). Opozoril je na zgled, da more vladajoči sloj pod naslovom demokracije celó zanikati svobodo osebnega prepričanja in vesti in jo praktično zakonito onemogočati! Donoso Cortesa je mogoče pravilno razumeti le, če se spomnimo na vzporedbo, ki jo je napravil v svojem znamenitem parlamentarnem govoru 4. januarja 1849, ko je dejal, da se evropska družba tembolj bliža diktaturi, čim bolj se razkristjanjuje, in da stopnja politične svobode naroda vedno točno odgovarja stopnji njegove religiozne substance. Tako pravi v tem govoru, ki je ponesel njegovo ime po vsem svetu, s tisto preroško dalekovidno intuicijo, ki je temu političnemu geniju bila svojska tako, kakor nobenemu državniku nove dobe: »Svoboda je mrtva. Mogoče cela stoletja ne bo več vstala. Svet koraka z velikimi koraki nasproti najstrašnejši despotiji in razdejanju, kakor ga človeštvo še ni videlo. Drugače tudi ne more biti; tukaj se očituje zgodovinski zakon: brezboštvo vodi nujno k despotiji. Le dve stvari moreta zadržati človeka in družbo od pro-

pada disharmonije: vera in politična sila. Čim bolj pada termometer religije, tem bolj se dviga termometer politike, to je diktature.« In potem nadaljuje, kako da je spričo do zob oborožene Evrope in krvavih strankarskih borb ostala le ena pot rešitve, pot nazaj v religijo. Nekje drugod piše ta veliki videc: »Evropska družba umira. Njeni udi so že otrpli, kmalu bo tudi srce zastalo. In veste, zakaj umira? Ker je zastrupljena, ker je katoliškega duha, ki jo je bil ustvaril in izoblikoval, zamenjala z nacionalizmom, in ker krščanstvo ne oduševlja več njenih vladavin, njenih zakonov in institucij ter njenih npravov.« Kakor je diktatura lahko začasno nasilno zdravilo v takem brezizhodnem položaju — zakaj Donoso Cortes je bil začuda prepričan, da se družba ne bo rešila, ker noče in da jo bo rešil le nadnaraven poseg v fatalni potek razkroja do konca — tako na drugi strani lahko razpad še pospešuje, in prav tako bi demokracija mogla postati rešitev, če ne bi se bila ločila od katoliškega krščanskega duha životvorca in postala orodje brezboštva ter oboževalka države, naroda, človeka, stranke, družbe, ki s »krvjo piše komentar k pravicam človeka, ki se je sam pobožil...«

Vidimo torej, da je temu katoliškemu državniku diktatura prav tako samo zgodovinske p o g o j n e vrednosti kakor demokracija, čeprav bi bila najidealnejša, in da je izhodišče njegove državnopolitične usmerjenosti kot edino merilo katoliški svetozor, kar ga od vsake diktatorialne teorije današnjega časa ločuje ko neprekoračljivo brezno. Mogli bi ga, če se hočemo postaviti na sodobno antropocentrično, bodisi individualistično (liberalno) bodisi kolektivistično (plemensko ali vsečlovečansko) stališče, imenovati bolje konservativnega, t e o c e n t r i č n e g a državoznanstvenika, ki se vedno zaveda nepremakljivih meja človekovega in družbinega življenja: prvobitne prirodne nepopolnosti in slabosti človeka, brezpogojne božje avtoritete in istotako brezpogojne veljave moralnega zakona, ki vlada razumno vesoljstvo in se v zahtevi občega blagra upira posameznikovi in strankarski samovolji ali pa na drugi strani postavlja koreninsko dostojanstvo in pravice osebnosti, ki so od občestvene volje in nagonov neodvisne, nad nasilje kolektiva. Če to imenujemo konservativnega, to je, ta temeljna načela človeškega sožitja ohranjujočega duha, ki se zaveda neizpremenljivih, v človekovi prirodi sami utemeljenih zavir nekega umišljenega človeškega progressa v neskončnost, potem spada Donoso Cortes med najodličnejše konservativne duhove Evrope, nima pa opraviti ničesar z reakcijo sodobnega nacionalizma zoper demokratične svoboščine in socialistični utopizem — Cortesu je bil vedno ideal ustavna monarhija Anglije, kar so nemški narodnosocialistični teoretiki očitvidno prezrli.

Preroški genij Donosa Cortesa se je še bolj razodel v govoru, ki ga je imel v španskem parlamentu 30. januarja leta 1850, tri leta pred svojo smrtjo. Že takrat je s svojimi mislimi Evropo presenetil, dasi ga je že davnej priznala za svojega najboljšega govornika, najostroumnejšega misleca in neprekosljivega stilista. Prvi od vseh politikov sveta je v tem govoru pribil, da sta edini vpoštevanja vredni politični in kulturni sili sveta katolicizem in marksizem. Samó ta dva nasprotnika bosta izbojevala boj za gospostvo sveta, zakaj meščanski liberalizem bo v svoji nemoči popolnoma skopnel in odločilne bitke za evropsko kulturo ne bo več doživel. Le katolištvo more to kulturo rešiti, »ker priznava nedotakljivost avtoritete, svetost podreditve, vsemočnost ljubezni in samopožrtvovalnost v službi za občestvo«. Ne politika ne nacionalna ekonomija ne bosta sveta rešili. »Ne,« tako vzklika, »ne ta ne ona vladavina, sploh nobena ni zdravilo za Evropo; temeljna zmeta je, če kdo meni, da zlo, na katerem Evropa umira, pohaja od te ali druge vladavine. Ne tajim vpliva vlade na vladane. Toda zlo ima svoje korenine globlje, v vladanih samih, ker se človek danes sploh ne da več vladati, zato ker so iz njegovega uma izbrisali idejo božje in od Boga pooblaščne avtoritete.« V nadaljnjih izvajanjih točno označuje slabost liberalnih parlamentarnih vladavin, rekoč, da »niti vladajo same, niti se dajo vladati od drugih, Bog jih je udaril z neplodovitostjo«. Cortes je v tem govoru tudi preroško napovedal vodivno vlogo ruskega naroda, ki bo prevzel vodstvo sveta; žal da bo tudi on zaradi popolne nesposobnosti koruptne ruske aristokracije postal plen in nosilec brezbožnega socializma. Spričo takratnega splošnega mnenja, da bo bodoča revolucija izbruhnila v Angliji, je vzkliknil, da smatra za bolj gotovo, da se bo revolucija začela v Rusiji, ki ni sposobna, da bi rešila krščansko omiko Evrope! Franciji je tudi odrekal poslanstvo, da obnovi zapad, češ da »ni več narod«, ampak »centralni diskusijski klub Evrope«. Edino Anglija to more zaradi svojega čudovitega spoja med demokracijo in konservatizmom, žal pa ni katoliška. Tudi ta govor izzveneva pesimistično (to loči Cortesa od njegovih katoliških sodobnikov družboslovcev, ki so mu ta pesimizem nekoliko zamerjali), češ da ni videti naravnega zdravila zoper to »splošno trohnjenje« evropskega političnega in kulturnega organizma, ker Bog ne more prisiliti volje, ki noče — in da evropski človek noče več, to se zdi Cortesu gotovo. Iz tega je pač jasno razvidno, da Cortes ne vidi zdravila nikjer, kjer ni več pristnega krščanstva ali celó ateizem, kakor je na primer v nacionalistični diktaturi sodobne Nemčije, ki označuje takó strašno po krivici Donosa Cortesa kot »teoretika diktature!« Že v dobi, ko

je Cortes pripadal še liberalnim »moderadam«, je v ateizmu videl temeljni vzrok političnega in kulturnega razpadanja Evrope. Njegove tozadevne besede, ki jih je govoril leta 1837 kot profesor javnega prava na madridskem Ateneju, so sicer naperjene proti meščanskemu liberalizmu, o katerem je kot mladenič menil, da bo ustvaril »duhovno aristokracijo«, ki bo mogla brez metafizične ali »mistične« opore odzgoraj družbo voditi. Glase se: »Razum bo podlegel, če ga ne bo podpirala vera... Stranka (mislil je na »progresiste«) je ateistična, čeprav posamezniki, ki jo tvorijo, Boga v svetišču družine še molijo; ateistična zato, ker Boga ne priznava v postavah javnega življenja.« Če bi si bil Cortes mogel preroško predstavljati tisti fašizem naših dni, ki je absolutnost osebnega Boga zamenjal s poboženim plemenom, bi se njegova sodba o tem političnem pojavu ne glasila nič drugače.

Kakšen je torej dejanski odnos Cortesa do teorije diktature, je sedaj gotovo zadosti pojasnjeno. Ker pa ta oživitev Cortesove misli in dela po državoslovcih nemškega narodnega socializma (ki se pač morejo in smejo sklicevati nanj samo v toliko, v kolikor se nekatere njihove pravilne politične ideje in kritične ugotovitve v polemiki zoper meščansko demokracijo in internacionalni socializem krijejo z njegovimi načeli, pa le pod pogojem, da poudarijo osnovno različno izhodišče njihovega in Cortesovega političnega sistema) nuja priliko, da se tudi mi v sodobni krizi sveta spomnimo celotne njegove podobe in nazora, zato naj svoja dosedanja izvajanja dopolnimo. Koncem istega leta, ko je Cortes imel gori navedeni govor v parlamentu, je izdal svoje najgloblje delo v španskem in francoskem jeziku obenem: *Essai sur le catholicisme, le libéralisme et le socialisme* (1851) kot sintezo vsega svojega velikega in izčrpnega življenjskega dela. Iz tega dela se najbolj razvidi vekoviti pomen tega moža, ki je prvi najbistreje pojnil vesoljstveno vlogo ateističnega socializma, njegovo razkrajajočo silo, pa nemoč novodobnega človeštva, da se tem razkrajalnim silam upre; kar pa je pozitivnega na socializmu, je tudi Cortes spoznal kot ateistično izpakovino krščanskega socialnega nazora. Le katolištvo, tako izvajajo, ima pravi družabni nauk, ker le ono pozna najbolje naravo človeka; le katolištvo vsebuje resnično sociologijo, ker le ono obvlada v celoti in z najglobljega vidika nauk o človeku, antropologijo, kakor se danes ta znanost imenuje¹. Kjer katolicizem ne more prodreti, zmagajo zmeta socializma, liberalizem pa, ki skuša

¹ Svojčas se je antropologija omejevala zgolj na somatološko, fiziološko in biološko stran človekovega bitja, dočim so jo danes razširili tudi na njegovo celotno duhovno življenje in na njegove odnose do vsega kosmosa sploh tudi v metafizičnem pogledu.

vprašanje družbe rešiti na drugi ploskvi, meneč, da se katastrofa odločilne borbe za biti ali ne biti kulturne družbe da odvrniti po njegovem zamislu demokracije, je oziroma bo sam postal žrtev te svoje zmote, zakaj 'propada zapada' (kakor bi danes rekli) je kriv ravno on, ker je s svojim načelom indifferenice v religioznih in metafizičnih vprašanjih pravi antropološki red popolnoma preobrnil. Liberalizem je oče ateistične revolucije, kakor je Donoso Cortes spoznal in jasno izrekel že v razdobju 1830/40. Cortes je poglavitno vprašanje naše dobe, ki se v vsem svojem obsegu in vsej svoji globokosežnosti šele danes razkriva med nami, prvi med krščanskimi misleci postavil v njegovi pravi obliki, razsežnosti in razvojnih možnostih; zato zasluži ime političnega genija v polnem pomenu in se v tem oziru dviga nad Schellinga, Müllerja, de Maistreja, Montalemberta, Lammenaisa, de Tocquevilleja, Tostija; koliko se je njegov genij v svojem preroško-intuitivnem zaletu zmotil, je drugo vprašanje. Mislimo, da Cortes gre predaleč, ko iz globoke stiske svojega časa (ki še danes ni dosegla svoje najvišje točke) izvaja kot posledico popoln propad evropske kulture in družbe — v tem pogledu so mu po pravici njegovi prijatelji iz kroga katoliških družboslovcev 19. stoletja ugovarjali. Kakšne načelne zmote v njegovih predpostavkah ni, kakor je izrekel papež Pij IX. v svojem pismu od 25. marca 1853 sam — narobe, v njegovem sijajno pisanem Essaiju, v katerem so pa njegove globoke misli in ostra dialektika izražene na povsem nenavaden način, ki ni prilagoden šolsko-teološki tehniki njegovega časa, je čista katoliška resnica — le v dejstvu se je Cortes zmotil, ko je namreč prepričan, da sodobno človeštvo (ne posamezni človek!) odrešenja več ne oče. Tega absolutno ni mogoče s toliko gotovostjo trditi, ker je bodočnost popolnoma v božjih rokah, zlasti kar se tiče razvoja zgodovine in družbe, ki pozna čisto nepreračunljive preobrate, neglede na to, da Cortes ne vpoštevja, kakor dobro pravi sestavek o njem v Herderjevem Staatslexikonu od 1901, ne nepreračunljive moči človekove svobodne volje ne neizračunljive učinkovitosti božje milosti. Toda ta problem ne spada več sem, kjer je bilo treba Donosa Cortesa predvsem braniti pred vsiljivostjo nemške fašistične dialektike, ki se ne zaveda ogromne distance, ki velikega španskega katolika loči od nacionalnega paganizma in njegovega državoznanstva, potem pa poudariti aktualnost njegovega dela za naš čas, ki ga je preroško zrl s tako jasnostjo, kakor nihče drugi.

Ta Cortesova jasnovidnost se zrcali tudi iz njegovega pisma o »Prusiji v letu 1849«, ki ga je napisal, ko je bil poslanik v Berlinu. Tudi v tem pismu, ki je bilo enako kakor vsako njegovo delo že takoj po prvem vtisu po vsej Evropi sprejeto z občudovanjem, napoveduje

vesoljno katastrofo revolucije temnih sil, kateri bo nemški imperializem prav kakor hegemonija slovanske Rusije le predstopnja. Ko pa je bil od 1851 do 1853 poslanik v Parizu, je takó presojal tamošnje razmere: »Za strankami, ki se izrabljajo in umirajo, se dviga brezbožna množica, ki je lačna in ki ima v splošni volivni pravici v rokah Herkulov kij. Tistega dne — in ta dan ni več daleč — ko bo ta množica svojo moč primerjala z radikalno slabostjo strank, se bo naveščala, da vodijo ta kij tuje roke. Zagrabila ga bo sama, zavedajoč se svoje vsemoččnosti, in tistega dne bomo doživeli padec najmočnejšega naroda sveta v najgloblje brezno. Množica pa bo naredila to, kar je še zmerom naredila, edino, česar je zmožna, in kar je vselej naredila, kadar se ji je posrečilo, da je po poti nasilja vdrla na polje zgodovine: izbrala si bo tirana, malika, ki se bo dvignil iz nič, da si prisvoji vsemočno oblast, ki pa se bo v svojem času zopet pogreznil v nič...« Po dobrem polstoletju se te besede izpolnjujejo v naravnost univerzalnem obsegu in če Cortes ni videl vseh okoliščin, v katerih se je dogajal ta razvoj, pa je točno videl bistvo samo.

Na koncu naj v par potezah narišemo še osebnost, iz katere se je porajal v zvezi z dedno tradicijo in časovnim okoljem tak bogat idejni svet. Tudi s te strani se nam Donoso Cortes pokaže kot pristen otrok katolicizma, s katerega ne vodi noben most v sodobni poganski nacionalizem ali socializem. Bil je aristokratskega izvora, človek lepe forme ne samo v svojem umetniškem literarnem udejstvovanju, ampak tudi v svojem življenjskem obnašanju, temelj njegovi zunanji kulturi pa je bila globoka kultura srca naravnost do najtenkočutnejše nežnosti — lastnost, po kateri se ne odlikuje sodobna nacionalistična mladina, pa tudi socialistična ne in sploh ne naš sedanji rod. Bil je podobno mislecem zgodnjega srednjega veka zgodaj dozorel, je napravil naglo in vprav sijajno karijero po svojih bleščečih umskih odlikah in krasnem karakterju, ki se je skrbno ogibal potov, po katerih se v buržuaznem veku dosežajo uspehi, in si je v kratki dobi svojega življenja nabral ogromno znanja, ki ga je združil v genialno sintezo — kakor njegovi vzori Bonaventura, Tomaž Akvinski in Duns Scotus, ki so tudi tako zgodaj ko on preminuli, potem ko so v komaj treh desetletjih objeli v svojem umu vse vesoljstvo. Cortes se razlikuje od srednjeveških filozofov v tem, da je moral prestati notranjo krizo iz prosvetljenstva v dedno katolištvo, vendar ta kriza ni bila prehuda, ker to prosvetljenje ni segalo do korenin njegovega bitja; tudi je bil vseskozi umerjen, sovražnik fanatizma in se je zgražal nad vsako brutalnostjo — tudi preveč kritičen je bil, da bi ga mogla zajeti vsaka

moda na polju idej. Kar ga je najbolj razočaralo, je bilo to, da »inteligenca, kraljica npravstvenega sveta«, kakor jo je imenoval, ki ji je namenjeno, da svet vlada in nosi vso zgradbo družbe z najvišjo avtoriteto, ni zmožna dejansko sveta trajno urediti, da racionalistični nazor o svetu ni mogel ukrotiti živalskih nagonov človeka in množice in da se je državoznanstvo prosvetljenske filozofije izkazalo kot utopija — on sam je bil pravnik, državoslovec in sociolog, ki se je strokovno izobrazil obenem v filozofiji, zgodovini in literaturi, tako da je že z dvajsetimi leti kot učenec Salamance in Seville dobil pravico predavanj o literaturi na kolegiju v Caceres. Nato je prišel v pravosodno ministrstvo in je obenem na slovečem madridskem Ate-neju predaval javno pravo, sredi najkrvavejše revolucije pa se kmalu začne njegova parlamentarna karijera, ki ji sledi izgnanstvo v Pariz, kjer je stal kraljici Kristini ob strani kot osebni tajnik. Kakor pri sv. Avguštinu ga je pretreslo nekaj žalostnih dogodkov v družini in rodovini, ki so mu pokazali ničnost zemeljske sreče, najhujše pa so vplivale nanj grozote revolucije, tako da je že l. 1839 izpovedal, da se je »demokracija od dne, ko je izgubila njeno vodstvo Cerkev, ki se je v srednjeveških kortesih v zvezi s kraljem in ljudstvom prizadevala, da iztrga oblast iz rok samopašne fevdalne aristokracije, izprevrgla v bič in prokletstvo sveta, ker je postala sila razdejanja«. Kljub vsem tem bolj čustvenim momentom, ki so vplivali na njegov polni in brez-pogojni povratek v Cerkev in katere je poudaril sam, ko je leta 1842 zapisal: »Dve stvari sta me rešili: moj neuglasljivi čut za npravstveno lepoto in srčna nežnost, ki meji skoro na slabost,« je njegova konver-zija, če smemo njegov povratek k sebi samemu tako imenovati, v enaki meri plod njegovega ostrega, kritičnega in do zadnjih globin bitja prodirajočega intelekta. Čisto avguštinske so tudi njegove zadnje besede, ko je 3. maja 1853 ponoči v Parizu izdihnil: »Moj Bog, jaz sem tvoja stvar; dejal si, da boš vse k sebi privlekel, vzemi me.«

Donoso Cortes ni aktualen za naš čas v tem smislu, kakor bi ga rad Schmitt prikazal. Narobe, času, ki se vije v krčih pretiranega nacionalizma na eni in vseh vezi božjega zakona osvobojene množične diktature materialističnega socializma na drugi strani, ta veliki mislec ne more nič pomeniti, ker ga sploh ne razume. Donoso Cortes, ki je bil vodnik tudi našemu Mahničju in Kreku, ki sta se ga v svojih delih večkrat spominjala in se nanj opirala, bo šele postal aktualen, ko se bo človeška družba na pogorišču evropske kulture, razočarana in iztreznjena, zavedla svojega zmote polnega odpada in dolgega blodenja ter začela graditi nov svet po tistih smernicah, ki jih je Cortes tako jasno in ostro začrtil v času, ko so se šele v bledem svitu za navadno oko komaj vidno pokazali prvi zublji današnjega požara.

Nekaj misli o slovenski prosvetni politiki.

Dr. Stanko Gogala.

V prenesenem in širšem pomenu imenujemo politiko vsako skrb za javne zadeve in probleme. Tako govorimo razen o socialni, gospodarski, narodnostni, še o naši prosvetni politiki, ki naj bi se zanimala in ki naj bi skrbela za naše javno prosvetno življenje, v ožjem smislu, za slovenske prosvetne prilike in zadeve. Za zasebne prosvetne zadeve, t. j. za kultiviranje samega sebe in svojih, v kolikor se vrši to v mejah družine, skrbi že posameznik sam, če mu je taka skrb sploh pri srcu in če ima sploh zanimanje za prosvetna vprašanja ter za izobraževanje in vzgajanje samega sebe in svojih najbližjih. Taka zasebna prosvetna politika je lahko neurejena in samo slučajna, od trenutka do trenutka, od potrebe do potrebe, lahko pa je tudi urejena in sistematična, če dela posameznik po nekem načrtu za kultiviranje sebe in svojih najbližjih ter poskuša tak načrt postopoma izvesti.

Mnogo več pa je prosvetnih vprašanj in zadev občestvenega in javnega značaja, ki jih ne more reševati posameznik zase. Saj je že n. pr. problem šole in šolskega izobraževanja tako odmaknjen od skrbi ali brige posameznega človeka, da ta sploh ne more več vplivati nanj, čeprav bi imel najboljšo voljo za sodelovanje in tudi strokovno sposobnost, da bi njegovi nasveti in želje ne bile prazno govoričenje in bi mogle prinesiti mnogo dobrega v razvoj šolskega življenja. Iz tega uvidevanja se je pri nas ustvarilo celo posebno društvo »Šola in dom«, ki hoče ustvariti zopet zvezo med šolo in njeno upravo ter med vsemi onimi, ki so predvsem zainteresirani na šoli, t. j. starši. To društvo bi hotelo dobiti vpliv na šolsko življenje, katerega posameznik danes več nima, ker se je šola izolirala od občestvenega življenja naroda in dobiva svoje smernice in navodila samo od države in šolske uprave. Razen šolskih problemov je še polno prosvetnih vprašanj, ki zadevajo celoto naroda in za katere mora skrbeti tudi javnost, kot n. pr. knjižnice, gledališča, programi za radio, ljudske visoke šole, izobraževalni tečaji, prosvetna društva, knjižne založbe, časopisi, revije itd. Za javne prosvetne zadeve smo se doslej le malo brigali, prepuščajoč skrb samo nekaterim, ki so jo začutili po svoje in reševali prosvetne probleme po slučajnih in trenutnih domislekih ter po svoji politični in svetovnonazorni pripadnosti in miselnosti. In vendar je slovenska prosveta stvar, ki zadeva ves naš narod in za katero bi moral tudi skrbeti ves narod. Kdorkoli dela pri naši prosveti, bi se moral zavedati odgovornosti pred celotnim narodom in pred njegovimi resničnimi kulturnimi potrebami. Zato je nujno, da začnemo bolj dosledno, redno in

sistematično skrbeti za slovensko prosveto, da naredimo obči načrt za njen uspešnejši razvoj, da določimo splošne smernice našega prosvetnega dela, da skušamo poenostaviti prosvetno delo na različnih področjih in pri različnih kulturnih ustanovah, da dobimo nekak osrednji odbor, ki naj bi se sistematično zanimal za slovensko kulturo, izdelal in oživotvarjal času primerne programe in ne dopuščal, da bi šlo vse svojo slučajno pot. Naša prosveta je bila vse predolgo zavisna od ljudi in društev, ki so si lastila edino pravico do prosvete in do odločanja v prosvetnih vprašanjih. Zato je zadnji čas, da odpremo oči pred našimi slovenskimi prosvetnimi zadevami, ki so v zelo težkem položaju, da se začnemo z njimi prav resno pečati in da tako rešimo našo prosveto. Sledeče misli o naši slovenski prosvetni politiki naj nakažejo samo nekaj perečih vzgojnih in obče kulturnih problemov, s katerimi se bomo morali prej ali slej pečati, pa bi bilo iz praktičnih razlogov prav, če bi jih reševali v širšem okviru naše celotne prosvetne politike.

Vsaka prosvetna politika je v najožji svezi z narodom, med katerim naj se vrši. Zato nimamo samo ene objektivne in znanstvene prosvetne politike, temveč jih je toliko, kolikor je izrazitih narodov. V tem smislu prosveta sploh ni neposredno zadeva države, temveč je notranja zadeva naroda. Narod je ona duhovna in moralna skupnost, ki je po svoje tudi izvor kulture ali prosvete in zato pripada vsa skrb za prosveto, t. j. vsa prosvetna politika neposredno narodu samemu. Šele toliko pripada ta zadeva tudi državi, kolikor je ali naj bi vsaj bila država vidna in zunanja oblika narodnostnega duha in kolikor je organizacija, ki poskuša realizirati narodove ideje in njegove kulturne težnje. Zato je državna prosvetna politika nujno zavisna od naroda in mora nujno upoštevati prosvetne načrte in namene onih ljudi, ki so polni narodnostnega duha in bi hoteli iz tega duha ustvariti narodovo prosveto. Prosveta v najprvotnejši obliki je torej zavisna od kulturnega človeka, od kulturnih tvorcev naroda, od znanstvenikov, umetnikov, kulturnih posredovalcev, šolnikov, ki so kulturno dovolj bogati itd. Ti so poklicani, da ustvarijo narodovo prosveto in njim je, kot duhovno najbolj živim, izbranim zastopnikom naroda, izročena tudi skrb za prosveto. Oni imajo v prosvetnih vprašanjih prvo in odločilno besedo in ukloniti se jim morajo vsi, ki niso najprej in pred vsem kulturni ljudje, temveč so praktični politiki, gospodarji itd. V tem smislu je jasno, da prosveta nikdar ne sme in ne more postati zadeva političnega, kaj šele strankarskega boja ter mešetarenja, ker je kot a v t o n o m n a kulturna zadeva vzvišena nad vsak tak boj. Njena avtonomnost in vzvišenost pa ima svoj izvor v narodu in v narodnostnem duhu, ki je prvi vir in obenem zadnji cilj kakršnekoli politike. Narod in njegova prosveta sta sakrosanktni za

politiko, ker sta prvotni danosti in ker je rast in razvoj naroda in njegove kulture zato tudi cilj političnega prizadevanja. Kakor je rekel Kant o človeku, da ne sme nikdar postati sredstvo v rokah sočloveka, tako smemo reči o narodni prosveti, da načelno ne sme in ne more postati nikdar sredstvo političnega boja, ker delamo sicer prosveti nasilje.

Zato mora biti razmerje med narodovo prosveto in med državo samo v tem, da priznava država narodnostni kulturi pravico do neomejenega razvoja in da s svoje strani bdi nad tem razvojem ter stori po možnosti res vse, da postaja prosveta pomembnejša in učinkovitejša. Država ima do prosvete le to dolžnost, da ji preskrbi ustanove, kjer naj kulturni tvorci ustvarjajo novo prosveto, in na drugi strani take ustanove, kjer pride ta prosveta v stik z največjim številom preprostih ljudi in po katerih postanejo tudi ti ljudje prosvetljeni ali kultivirani. Država, ki hoče biti prava predstavница narodovih interesov, potreb in zahtev, je torej v službi narodove prosvete in mora skrbeti za njen razvoj in za njeno razširitev, ne pa obratno, da bi bila prosveta v rokah države in njenega trenutnega upravnega aparata.

Druga načelna zahteva naše prosvetne politike se zato glasi nekoliko paradokсно, pa ima vendar globok smisel: prosvetno politiko je treba depolitizirati, t. j. politiki v ožjem pomenu besede je treba odvzeti odločilen vpliv na prosvetno delo. Čeprav je tudi politika del kulture v najširšem smislu, je vendar njeno praktično izživljanje tudi pri nas dobilo prevelik vpliv na prosvetne zadeve, tako da so se začeli mešati obče-prosvetni in politični vidiki. Ko govorim o depolitizaciji prosvetnega dela, mislim predvsem na naše šolstvo, ki je stalo in še stoji preveč pod vplivom našega strankarskega političnega življenja. Razumljivo je, da ima vsaka politična stranka tudi svoj določeni šolski in prosvetni program, kar je pri nas še prav posebno značilno in skrajno, ker so naše slovenske stranke tudi kulturno in svetovnonazorno določene ter fundirane. Tako je seveda nujno, vsaj praktično nujno, da skuša vsaka stranka uveljaviti svoj šolskokulturni program. Toda gre za mnogo težje stvari, ki posegajo v življenje našega naroda in njegovih členov, in ki so docela osebne značaja. Strankam namreč ni samo za šolski program, za usmerjenost šolskega dela itd., temveč tudi za osebne zadeve šolskih nastavljenecv, t. j. učiteljev. Vprav v tem oziru so dobile stranke tako močen vpliv na šolsko življenje, da gre pri nastavljanju, prestavljanju in odpušcanju za v prosveti prav nič važno vprašanje politično-strankarske pripadnosti, za vprašanje: ali je »naš« ali ni, ali je strankarsko zanesljiv ali ni itd. Vprašanje, ali je kdo dober kulturni delavec, dober učitelj, dober profesor, dober predavatelj, kulturno pomemben

in kulturno živeč, kulturno tvoren človek se je zamenjalo z docela drugim vprašanjem, ali je nekdo pripadnik te in te stranke odn. organizacije, te skupine ljudi ali ne. Ker nam manjka politično strokovno šolanih ljudi in smo zato mnenja, da je za politično delo sposoben vsakdo, ki ima nekoliko dober jezik, ali dovolj denarnih sredstev in je radi teh ali drugačnih razlogov vpliven med ljudmi, smo začeli postajati prepričani tudi v tem, da je za prosvetno delo najsposobnejši tisti, ki je politično zanesljiv, ki se politično eksponira itd. To usodno zamenjavanje prosvetnih in političnih vidikov pa ima svoj razlog v tem, da gledamo na prosvetno delo nekam zviška ter delamo, kot da gre pri izvrševanju tega dela le za plačana mesta in za kruh, ne pa za človekovo doživeto potrebo po kulturnem delu in za njegovo zavest, da se mora za tako delo dobro pripraviti, da je vse kar stori, še vedno mnogo premalo, ker je sleherno kulturno, predvsem pa šolsko delo v vzgojnem in izobraževalnem smislu zelo odgovorno itd. Naše težke gospodarske prilike, ki že itak zmanjšujejo človekovo idealno, t. j. res p o k l i c n o delo, so dobile še novega uničevalca poklicnega etosa in prepričanja, da se mora človek za vsako delo usposobiti, da mora biti zanj kvalificiran in da zahteva predvsem uspešno šolsko delo kot duhovno v o d s t v o mladine n o t r a n j e kvalificiranega človeka itd. Ta uničevalec je izbira učiteljev, profesorjev in prosvetnih delavcev sploh z vidika gole politične organiziranosti, kar je še mnogo manj, kot že itak dovolj usodni vidik politične pripadnosti, ki je lahko tudi notranja, t. j. zgrajena na polnem osebnem prepričanju. Zato moramo zahtevati, da naj bo za kulturnega ali prosvetnega delavca glavni vidik izbiranja njegova s t r o k o v n a s p o s o b n o s t, njegova r e s n i č n a k u l t u r n o s t in njegov n o t r a n j i p o k l i c za izvrševanje prosvetnega dela. Vidik politične pripadnosti naj nadomesti strokovni vidik kulturnosti tistega človeka, ki naj prevzame neko kulturno delo. Kakor je pri gospodarstvu radi gospodarskih interesov samih edino pametno, da med dvema gospodarsko usmerjenima in šolanima človekoma, katerih eden je samo politično »naš«, drugi pa ne, izberemo gospodarsko strokovno b o l j š e g a, tako je tudi na prosvetnem področju pravilno, da izberemo kulturnejšega in strokovno boljšega, čeprav politično ne »našega« človeka. To govori sicer zoper vso našo prakso, toda zato ni ta zahteva nič manj upravičena. Kulturni načrt kake politične stranke je lahko vendar zelo lep in pomemben, pa vendar praktično ne najde izraza, če ne pridejo na kulturna mesta ljudje s polno in bogato kulturo, ki z a č u t i j o kulturni program in so tudi sposobni, da ga dejansko izvedejo. Ako pa postavi politična stranka na taka odgovorna mesta samo svoje p o l i t i č n e pripadnike, ki imajo sicer formalno

šolsko kvalifikacijo, pa jim manjka osebnega kulturnega duha in strokovne poglobljenosti, se bo osmešila sama in z njo tudi njen kulturni program, ker bo manjkalo resnične kulturne kvalifikacije kulturno živega človeka. V vsakem pogledu je torej nujno potrebno, da je prvi vidik za izbiranje kulturnih delavcev na splošno in šolskih nastavnikov še posebej — strokovna in kulturna kvalifikacija. Zahteva po tej kvalifikaciji vsebuje mnogo več kot zahtevo po nekih dovršenih šolah, saj ima lahko marsikdo popolno šolsko in tudi akademsko izobrazbo, pa kljub temu še ni kulturno živeč in za prosvetno delo sposoben človek. Kultura ima torej svoje lastno področje delovanja in izživljanja ter je v bistvu nezavisna od praktičnega političnega življenja, kar naj upošteva tudi prosvetna politika in osvobodi prosvetno delo pritiska političnega vpliva. Prav posebno pa naj doseže, da v šolsko življenje ne bo zašla vsakodnevna in strankarska politika in da bodo mogli učitelji vseh kategorij mirno in v stalnosti vršiti svoje kulturno poslanstvo izobraževanja in vzgajanja mladih rodov.

S tem v zvezi je tretja nujna zahteva zdrave prosvetne politike, ki se glasi: naša prosveta in kulturno delo naj obsega le prave in močne kulturne vrednote, torej samo to, kar je kulturno res vrednega. Ta zahteva sega na drugo stran, do njih, ki prevzemajo naše prosvetno delo, predvsem naše šolsko in društveno kulturno izobraževanje in vzgajanje. Zanje velja, da naj bodo pred vsem res kulturni ljudje. V smislu namena prosvetnih ustanov naj goje ali kultivirajo človeško podobo v človeku, naj plemenitijo človekove duševne in duhovne sposobnosti, naj izpolnjujejo njegovega duha s kulturnimi dobrinami, odpirajo nove poglede za kulturne vrednote, naj seznanjajo človeka z novimi resnicami in lepotami, ga delajo dobrega, pravičnega itd. Samo to je naloga prosvetnih delavcev, zato pa morajo to nalogo vršiti z vso vestnostjo in s polno odgovornostjo. Prosveta naj ne bo kot nepotrebno peto kolo politike, z njo ne delajmo po mačehovsko, ker se nam bo to težko maščevalo. Za Slovence je bila prosveta vedno ono področje, kjer smo kaj pomenili, v čemer smo našli oporo za svoj narodnostni boj in v čemer smo dobili uteho v osebnih stiskah in težavah. Zato gojimo danes resnično prosveto, čeprav ne prinaša takoj vidnih materialnih dobrin, čeprav so izdatki denarno večji kot dohodki, kajti prav v tem dokažemo svojo globoko kulturnost in prosvetljenost. Zato naj bodo naša predavanja res dobra in izdelana, zato izbirajmo za snov tem predavanjem teme, ki so res polne kulturnega duha, čeprav niso vedno časovno aktualne in take, da bi ljudje radi dnevnih dogodkov hrepeneli po njih. Dajajmo ljudem res kulturno hrano, dajajmo jim pomembne stvari, od katerih bodo lahko nekaj časa duhovno in osebno živeli, od česar bodo duševno obogateli in postajali vedno sprejemljivejši za resnične kulturne vred-

note. Če ne delamo tako, če mislimo, da je vsaka stvar dobra, da so ljudje hvaležni za vse, kar jim pokažemo in povemo, grešimo nad našo prosveto in nad našim človekom, ker smo polni samo besed o kulturnih načrtih, smo pa daleč od resnične prosvete. Vidik za naše prosvetno delo mora biti kulturna kvaliteta in kulturna globina. Prvo pomeni, da moramo izbirati med prosvetnimi vrednotami le resnično vredne, t. j. take, ki niso samo na zunaj lepe in privlačne, polne bleska in žvenketa, rekel bi nekak »kulturni kič«, ki ne tehta nič in od katerega v človekovi duši nič ne ostane. Kjerkoli se vrši kulturno delo, povsod naj bodo sredstva tega dela resnične kulturne vrednote, pa naj bodo iz kateregakoli kulturnega področja. Ta zahteva je predvsem važna za šolsko kulturno delo, kjer naj se neskončna množica znanja in šolskih predmetov umakne resničnim kulturnim vrednotam, ob katerih bo mladi človek res notranje rasel, od katerih bo imel kaj tudi sam zase, od katerih bo postal resnično vzgojen in izobražen in za katere bo hvaležen šoli in učitelju. Saj se danes tako redko zgodi, da bi bil človek vsaj kdaj pozneje šoli hvaležen za resnične vrednote, ki jih je od nje prejel. V mnogočem je temu razlog pač šola sama, ki daje v vsej množici resnic in dejstev vendar premalo resnične in doživete kulture. Kar velja za šolo, velja v enaki meri tudi za prosvetno delo po raznih prosvetnih organizacijah, ki mislijo, da so svojo nalogo predobro izvršile, če so priredile po številu toliko in toliko predavanj, tečajev, debatnih večerov itd., pa se jim nikdar ne zazdi, da je lahko kljub temu kulturni uspeh njihovega dela zelo malenkosten, če je bila vsebina predavanj in tečajev plitva in vsakdanja ter ni imela res kulturne kvalitete. V šolskem in izvenšolskem kultiviranju dalje vse preveč prevladuje samo znanstveno kulturno področje. Večinoma gre le za resnice in za umsko spoznavanje iz različnih znanstvenih ved ter za posredovanje čim več spoznanj. Posledica racionalistične in tehnično-prirodoslovne usmerjenosti prejšnjega stoletja je pač, da vse preveč zanemarjamo druga kulturna področja, kjer bi našli tudi polno pravih kulturnih in močnih vzgojnih vrednot. V središče kulturnega dela mora stopiti tudi umetnost, prav posebno pa socialna in etična ter religiozna kultura. Seveda ne gre samo za bolj ali manj učena predavanja in razpravljanja o teh kulturnih vrednotah, temveč za doživetje teh vrednot, tako da bodo postali naši ljudje bolj estetsko, socialno, etično in religiozno vzgojeni. Iz teh področij izbirajmo teme za svoja predavanja, čitajmo skupno z ljudmi, ki jim dela niso neposredno dostopna, stvari iz literature, ki na umetnostni način obravnava take probleme, vodimo jih v razstave, v gledališča in k drugim kulturnim prireditvam in uvideli bomo, da nam bodo ljudje res iz srca hvaležni ter da bodo postajali kulturnejši in plemenitejši.

Na ta način bomo izpolnili tudi drugo prej postavljeno zahtevo po kulturni globini. V šoli in izven nje, pri raznih izobraževalnih in prosvetnih društvih, bomo namreč nadomestili vso množico spoznanj in izobraževalnih vrednot, ki večkrat obremenjujejo človeka, s takimi vrednotami, ki so res kaj vredne in za naše življenje pomembne in katere se duhovno splača sprejeti vase. Prav posebno za šolsko delo je zelo važno, da nadomestimo množico šolskih predmetov in v posameznih šolskih predmetih spet vso množino učne snovi s takim načinom kulturnega dela, da bo obseg snovi sicer manjši, posredovane kulturne vrednote pa objektivno in subjektivno več vredne, ker jih bo učitelj lahko prikazal in razvil v vsej globini, ker bo imel čas za tako poglobljeno delo, pa jih bo tudi učenec v vsej globini začutil. Šolo moramo nujno oprostiti balasta učnega programa in nepotrebne učne snovi, toda tista, ki ostane, naj bo izbrana po načelu kulturne kvalitete in obdelana po načelih kulturne poglobljenosti. To je edina rešitev naše šole, če hočemo, da je ne bodo preklinjali učenci in dobri učitelji. Prav isto pa velja tudi za program naših prosvetnih društev in ustanov. Dajmo preprostim ljudem le kvalitetne prosvetne vrednote in dajajmo jih na poglobljen način, da bodo postali tudi oni kulturni in plemeniti ter duhovno živi ljudje. Vsa plehkost in kulturna narejenost ter izumetničenost naj izgine iz našega prosvetnega dela.

Če se vprašamo dalje, iz katerih zakladnic naj črpa naše prosvetno delo, najdemo dva zelo bogata vira. Prvi je naša narodna kultura, ki je bila doslej še preveč zapostavljena. Čeprav smo mnogo govorili o njej, smo vendar predavali o vsem mogočem, le o domačih kulturnih delih, o spoznanjih naših ljudi in o naših kulturnih tvorcih smo znali malo povedati. In vendar naj spozna in doživi naš učenec, naš človek sploh, predvsem tista kulturna dela, ki so polna njegovega narodnostnega duha, ki naj ga opozarjajo predvsem na domačo prosveto, na našo umetnost, na domače razmere, na socialna, moralna in religiozna dejanja v našem življenju itd. Tako delo ima dvojni prosvetni uspeh. Prvi je ta, da se preprosti človek sploh seznani z domačo kulturo, drugi pa, da spozna plodnost in kulturno pomembnost lastnega naroda in dobi na ta način spoštovanje in vero vanj ter v njegove kulturne predstavnike. Oblikovanje z domačo kulturo je torej obenem kulturno in narodnostno vzgajanje preprostega človeka.

Drugi vir prosvetnega dela pa je obča kultura. V poudarjanju lastnega naroda in njegove kulturnosti namreč ne smemo biti enostranski in omejeni, temveč po možnosti kulturno široki. Tako naj se pridruži načelu kulturne globine tudi načelo kulturne širine, kar naj pomeni, da ne iščimo kulturne kvalitete samo doma, temveč tudi med sorodnimi in tujimi narodi. Slovenci smo že po tradiciji budni

spremljevalci kulturnega razvoja drugih narodov in smo bili vedno kulturno široki. To velja vsaj za naše kulturne predstavnike in za velike kulturne tvorce. Vprav v tem je bila naša toliko hvaljena kulturna naprednost. Toda kulturnost naroda se ne sme meriti po kulturnih viških in po kulturonoscih, temveč po širokih slojih preprostega naroda. Če naj torej dvignemo, plemenitimo in razširimo našo občo kulturnost, je nujno potrebno, da seznanimo našega preprostega človeka tudi s tujimi deli, s kulturnimi tvorci, spoznanji, idejami itd. Saj je naš človek sprejemljiv za vse, kar je prosvetno pomembnega in vrednega ter se ne ustraši tudi nekoliko napornejšega duhovnega dela, če le začuti, da je res vredno, kar mu kdo posreduje. Edina nevarnost, katere se moramo pri takem posredovanju tuje stvari in spoznanj zavedati je to, da bi jih ne posredovali kot tuja in da bi jih predavatelj ne znal spojiti z našimi razmerami, z našim doživljanjem, z našim razumevanjem, prepričanjem itd., ter bi tako ostala tudi po posredovanju še tuja. Zato zahtevamo za posredovanje najprvotnejšo asimilacijo te kulture po predavatelju in posredovalcu samem, ki jo po svojem narodnostnem duhu osvoji tako po naše, da jo bo mogel po njem asimilirati tudi preprosti človek ter bo zaživel iz nje svoje osebno kulturno življenje.

Najvažnejša zahteva za slovensko prosvetno politiko pa zadeva naše šolstvo. Tu gre za dve važni stvari: na eni strani za program ter namen naših šol, t. j. za notranje zadeve šolskega programa in učnih načrtov, na drugi pa za samo organizacijo in za ustanavljanje ter ohranjanje posameznih šol. Najprej se dotaknimo organizacije naših šol. Vprav Slovenci smo v vedni nevarnosti, da izgubimo to ali ono prosvetno institucijo, da nam reducirajo sedaj to srednjo šolo, odvzamejo oni gornje razrede in jo izpremene v nepopolno, reducirajo ali vsaj hočejo reducirati naše zasebne šole, grozi redukcija meščanskim šolam, ki so jim že itak vzeli upravičenost, da prehajajo njeni učenci in absolventi v druge srednje in v mnoge strokovne šole, nato se reducirajo in zapirajo razredi na učiteljski šoli, grozi redukcija ali vsaj okrnjenje naši univerzi itd. Na ta način živimo v težki in vedni skrbi, nekako od danes do jutri in kdor ve, kako težko je že itak šolsko delo, bo razumel, da je v takih razmerah in v negotovosti, ali bo jutri ta ali ona šola še potrebna ali ne, ali se ne bo kdo iz takega ali drugačnega maščevanja spravil nad ta ali oni zavod, šolsko delo skoraj nemogoče. Glede vsega tega je načelno in dosledno stališče slovenske prosvetne politike zelo jasno in preprosto: ne dopušča naj nikakršne redukcije našega šolstva, ker ga za nas ni prav nič preveč, ne pustimo si demontirati niti ene osnovnih stanic naše ljudske prosvete, saj ni za nas nikakršnih političnih ali gospodarskih razlogov, radi katerih bi pristali na kako zmanjšanje števila naših šol ali ga

samo tiho trpeli. Ne gre za število naših šol in učiteljev(-ic) v primeri s stanjem šol in števila učiteljev drugod po državi, ne gre za procent šolstva, ki odpade na Slovence, niti ne za nesorazmernost denarnih izdatkov v primeri s prosvetnimi izdatki po drugih banovinah. Mi hočemo obdržati popolni dosedanji aparat naših šol, ga celo razširiti in izpolniti in ne moremo dopustiti nikakršnega okrnjevanja. V tem pogledu ne gre za uvidevnost, na katero tako radi apelirajo, ker moramo biti v interesu naše prosvete načelno neuvidevni za kakršnokoli redukcijo. Ostati nam mora vsaj toliko šol kot jih imamo. To ni zahteva te ali one politične slovenske stranke, temveč zahteva celotnega našega naroda, ki je vaje svoje visoke kulture in bi bil zanj kulturni padec nekaj neznosno hudega in težkega, ker je pač vsak človek tak, da bi hotel vsaj obdržati, kar je kdaj imel in kar si je s težavo priboril. Zato je danes zmanjševanje naših šol za Slovence na čelno nesprejemljiva stvar in glede nje je nemogoče kakršnokoli politično mešetarjenje.

Za vsak narod, ki kulturno raste ali vsaj hoče tako rasti, je nujno potrebno celo izpopolnjevanje šolstva in ustanavljanje novih šol. Ze sedaj zahtevamo in moramo zahtevati nekaj novih gimnazij, izpopolnitev univerze, tu in tam povečanje števila razredov narodnih šol itd. V teh zahtevah smo seveda tudi uvidevni, toda v danih gospodarskih razmerah in možnostih je nujno potrebno, da se izpopolni tudi naše šolstvo. Predvsem pa moramo vztrajati v zahtevi po popolni slovenski univerzi. Samo omenim naj nujno potrebo po novih šolah za slepe, gluhoneme in manj nadarjene, po zavodih za slaboumno, trajne oskrbe potrebno deco itd. ali pa vsaj za povečanje dosedanjih šol, ki služijo v te namene.

Še važnejša je notranja organizacija naših šol: vprašanje učnih programov različnih šol, skrbi za potrebne šolske knjige, preskrbe učiteljstva, vprašanje odnosa učiteljstva do ljudstva, odnosa nadzornikov do učiteljev, učne metode, didaktike osnovnošolskega in srednješolskega pouka, povečanja in zviševanja šolske predizobrazbe za razne poklice, reforma učiteljskega izobraževanja, reforma različnih izpitov od nižje mature pa do diplomskega in do izpita za okrajne šolske nadzornike itd. Vsi ti in še mnogi drugi pereči problemi zahtevajo, da bi se začel kdo z njimi resno pečati in da bi imel tudi možnost, da kaj izvede. O njih pa se samo več ali manj govori in razpravlja, ne da bi se kaj zgodilo in izboljšalo. Zato je po mojem mnenju edini izhod iz zapletenih in nejasnih notranješolskih razmer ta, da bi dobili Slovenci svoj avtonomni kulturni ali prosvetni svet, t. j. posebno uradno ustanovo, ki bi fungirala kot posvetovalni organ našega prosvetnega oddelka. Tu je namreč toliko posla z administra-

tivnimi in osebnimi zadevami, da je vsako stvarno in smotreno reševanje naših pedagoško-prosvetnih problemov izključeno. V ta namen naj bi služil torej posebni kulturni svet, ki naj bi dobil tudi svojo samostojnost in kompetenco in ki bi bil sestavljen iz naših prosvetnih delavcev, predvsem šolnikov, praktikov in teoretikov. Ta svet bi bil stalen in bi na stalnih sejah stvarno razpravljal o ukrepih, potrebnih za rešitev našega zapletenega prosvetnega in šolskega življenja. Politično naj bi bil nezavisen, da bi se odločal le iz stvarnih, prosvetnih ter pedagoških razlogov in vidikov.

V področje našega prosvetnega sveta bi spadali na primer taki problemi:

1. organizacija našega šolstva z vidika narodnih potreb in z vidika večje notranje enotnosti;
2. pomen in namen nižjih narodnih šol;
3. pomen in namen višje narodne šole in meščanske šole;
4. morebitna reforma teh šol;
5. pomen in namen srednje šole;
6. pomen univerze v celotnem ustroju našega šolstva;
7. namen in reforma učiteljske izobrazbe;
8. šolanje učiteljev vseh strok;
9. ustanovitev akademije znanosti in umetnosti;
10. ustanovitev in organizacija univerzitetne knjižnice;
11. ustanovitev ljudskih knjižnic;
12. organizacija glasbenih in drugih strokovno-umetnostnih šol;
13. učni načrt za narodno šolo, glede na naše domače razmere, za mestne, delavske in kmečke šole;
14. metoda pouka na narodnih šolah;
15. učni načrt za višje narodne, srednje in meščanske šole, za učiteljska itd.;
16. metoda pouka na meščanskih in srednjih šolah;
17. zveza med narodno in srednjo šolo, po učnem programu in po metodi šolskega dela;
18. vprašanje šolskih knjig, razpisi za šolske knjige, pregledovanje in odobrenje šolskih knjig;
19. ugotavljanje vidikov za sestavljanje učnih knjig;
20. ustanavljanje paralelnih razredov;
21. ustanavljanje poskusnih razredov;
22. šola — vadnica za bodoče profesorje;
23. ustanovitev pedagoškega instituta ali pedagoške fakultete;
24. organizacija izpitov na srednji šoli, na univerzi, izpitne skupine, izpit za katehete, učiteljski diplomski izpit, učiteljski praktični izpit, izpit za okrajnega šolskega nadzornika itd.;

25. namen šolskega nadzorništva sploh, nadzornik kot svetovalec;
26. ustanavljanje posvetovalnic za poklice;
27. ustanavljanje vzgojnih posvetovalnic;
28. strokovne šole, trgovske, tehnične, kmetijske, nadaljevalne itd., itd.;
29. razgovor o novih vrstah šol (Landjahr);
30. šole za slepe, pomožne šole, šole za gluhoneme, program in metoda dela;
31. društveno prosvetno delo, program, organizacija;
32. izdaja kulturno pomembnih del, ki jih posamezne založbe ne zmorejo;
33. izdaja enciklopedij, pedagoška, filozofska, prirodoslovna itd.;
34. potrebna predizobrazba za razne poklice;
35. učila za naše šole;
36. uredba šolskih prostorov za novodobni pouk;
37. organizacija znanstvenega dela;
38. štipendije za tu- in v inozemstvu, za študijska potovanja, udeležba na znanstvenih kongresih;
39. določbe za kvalificiranje učiteljev in profesorjev;
40. določbe za izbiranje učiteljev in profesorjev;
41. poenostavljenje šolske administracije;
42. notranje šolsko delo upraviteljev in ravnateljev;
43. vzpodbuda in organizacija tečajev za učitelje;
44. stalno oživljanje kulturnega duha v šoli in v kulturnih ustanovah;
45. stalno izpopolnjevanje šolskega programa;
46. študij inozemskega šolstva in stvarna kritika novih poskusov in pridobitev;
47. kontrola nad kulturnim delom;
48. svetovanje v dnevnih kulturnih potrebah;
49. skrb za znanstveni naraščaj;
- itd. itd.

Vem, da nisem mogel izčrpno nakazati vsega dela, ki naj bi pripadlo našemu prosvetnemu svetu. Šlo mi je za poglobitno misel, ki je samo ta, da nam je nujno potreben svet stvarno in kulturno ter pedagoško usmerjenih ljudi, ki bi se stalno pečali z našimi kulturnimi zadevami in bi motrili te zadeve izključno z vidika prosvete. V tej instituciji vidim edini izhod iz zapletenih šolskih in kulturnih razmer in edino možnost za ugodni razvoj naše prosvete sploh.

Katoliška akcija in politika.¹

Dr. Janez Fabijan.

Kakšno je načelno in mora biti dejansko razmerje Katoliške akcije do politike in političnih strank, je posebno razvidno iz navodil za K. A., ki jih je sv. oče poslal katoliškemu episkopatu v raznih državah. V nekaterih državah so bili ali so še stranke katoličanov, v drugih jih ni, bodisi da so radi totalitarnega političnega režima ali drugih razmer nemoгоče, bodisi da jih dejansko niso napravili. V nekaterih je razmerje med cerkvijo in državo urejeno in mirno, v drugih pa so cerkev preganjali in jo še preganjajo ter vse njeno delovanje ovirajo ali skoraj onemogočujejo. In vendar iz vseh teh pisem zvenijo ista temeljna načela in ista navodila katoličanom v Katoliški akciji glede razmerja te cerkvene ustanove do politike in do strank.

V Mehiki je režim posebno leta 1926 preganjal katoliško cerkev in njene zastopnike ter zatiral versko udejstvovanje katoličanov. Bridko se je nad tem pritoževal Pij XI. v okrožnici *Iniquis afflictisque*² in leta 1932 v okrožnici *Acerba animi anxitudo*³. Nadškofu Mora y del Rio pa je 2. febr. 1926 poslal pismo *Paterna sane sollicitudo*⁴, ki v njem bodri mehiškanski episkopat in po njem vse katoličane k složenemu in urejenemu delu Katoliške akcije. Zakaj Katoliške akcije? Ker je apostolsko delovanje laikov pod vodstvom hierarhije izven vseh strank in struj. »V težkih okoliščinah namreč, v katerih so, je bolj ko kdaj potrebno, da so škofje, kler in vsa katoliška društva izven vsake politične stranke že zato, da nasprotnikom ne dajejo pretveze, spajati vaše versko udejstvovanje z neko stranko ali katerokoli politično strujo.« Zato papež naravnost želi, da v mehiškanski državi katoličani ne tvorijo posebne stranke, škofje in duhovniki pa naj ne bodo člani nobene stranke in tudi ne dopisniki strankarskih časopisov. Vendar pa ta navodila, ki naj jih zvesto izpolnjujejo, ne branijo katoličanom, posluževati se in izvrševati skupne državljanske pravice in dolžnosti. Prav nasprotno! Že zato, ker so katoličani, se morajo na najboljši način posluževati teh pravic in izpolnjevati dolžnosti. Celo kler ne sme biti brezbrizen za državne in politične stvari. Ostati mora izven vsake politične stranke ter varovati značaj in zahteve svoje službe, vendar pa je njegova duhovniška

¹ Gl. Čas XXX (1935/36) 29, 205. Stavke in besede iz dokumentov, ki so razprto tiskane, podčrtal jaz.

² *Acta Apostolicae Sedis* (A. A. S.) 18 (1926) 465—477.

³ *AAS* 24 (1932) 321—332.

⁴ *AAS* 18 (1926) 175—179.

dolžnost, da pospešuje dobro naroda (države), tako da sam po vesti izvršuje dolžnosti in pravice, ki jih ima, in da vzgaja vest katoličanov za izpolnjevanje javnih dolžnosti po nezmotnih smernicah božje in cerkvene postave. Za ta plemeniti namen ima kler, ki ni vezan in oviran po strankarstvu, obširen delokrog religiozne, moralne, kulturne, ekonomske in socialne akcije. Posebno mladino naj v tem pravcu vzgajajo.

V konkordatu z Litvo je Katoliška akcija prvič omenjena in ji je zajamčena svoboda. V 25. členu je priznala litvanska država »popolno svobodo organizacije in udejstvovanja za društva, ki težijo za pretežno verskimi cilji, so del katoliške akcije in kot taka odvisna od avtoritete škofa«⁵. Naslednje leto (24. junija 1928) pa je sv. oče pisal nadškofu v Kaunas, J. Skvireckas, pismo, v katerem izraža veselje nad tem dogodkom⁶. Državna oblast bo imela sedaj priliko pritegniti k sodelovanju res najbolj izbrane može. Od krepostnega življenja posameznikov in svetosti družin bo pridobil katolicizem, pa tudi resnična blaginja države se bo bolj pospeševala, saj je ta odvisna od del ljubezni in obrambe vere. Državljan, ki so po svoji vesti pokorni zakonom, največ naredijo za ugled in napredek države. Združena ljubezen do Boga in do domovine jih vodi. Velikega pomena za skupno blaginjo pa je, da se katoliška akcija (ker je dolžnost vseh katoličanov istega naroda) — ne meša v politične zadeve (politicis rebus implicata) in se ne utesnuje v ozke meje neke stranke. Ko gre namreč za verske stvari, ki donašajo državi sami velike in resnične koristi, je treba opustiti strankarske koristi.

»Ker je K. A. le religiozna akcija, se ne sme snovati na političnostrankarskih težnjah in jih ne imeti pri svojem delu, ampak mora temeljiti na popolni edinosti katoličanov, ki kot taki težijo za ciljem, ohraniti privatno in javno krščansko zavest in življenje. Zato naj se katoličani, ki so voditelji ali člani Katoliške akcije, spominjajo primernih in modrih nasvetov Leona XIII. v okrožnici Cum multa: »Ogibati se je treba zmotnega mnenja onih, ki mešajo religijo z neko stranko tako zelo, da trdijo, da so njihovi nasprotniki skoraj prenehali biti katoličani. To se pravi potisniti neupravičeno politične stranke na vzvišeno področje religije, hoteti uničiti bratsko edinost in odpreti vrata za pogubne težave.« Posebno kler mora ločiti K. A. od političnih vprašanj. Ta navodila veljajo za katoličane, kolikor so voditelji ali člani K. A. Katoličanom-državlja-

⁵ AAS 19 (1927) str. 432. Čl. 25: L'Etat accordera pleine liberté d'organisation et de fonctionnement aux associations poursuivant des buts principalement religieux, faisant partie de l'Action Catholique et comme telles dépendant de l'Autorité de l'Ordinaire.

⁶ AAS 20 (1928) 254 sl.

nom se seveda ne smejo odrekati državljsanske pravice. Imajo celo dolžnost, da jih izvršujejo po svojih močeh in se zanimajo za splošno politične zadeve mesta, pokrajine in države. Seveda ne smejo k temu pritegniti dela K. A. kot take. Že Leon XIII. je v okrožnici *Immortale Dei* poudaril: Če bi katoličani ostali nedelavni, se lahko zgodi, da vzamejo v teh zadevah vajeti v roke ljudje, od katerih radi njihovega mišljenja ni pričakovati rešitve.

Enake smernice je poudaril v papeževem imenu kardinal Gasparri, ko je ob priliki kongresa litvanske katoliške mladine pisal nadškofu v Kaunas. Društva K. A. in njih voditelji naj se pač zanimajo za »politica generale«, to je za javno blaginjo, a ostati morajo izven političnih strank in nad njimi. Prepri, ki jih tekmovalje strank neizogibno vnema, bi povzročili neslogo med njihovimi člani, če bi se zanašala ta vprašanja v K. A., a ta društva so poklicana, da bratsko družijo za skupni cilj religioznega in socialnega apostolstva, za razširjenje kraljestva našega Gospoda Jezusa Kristusa, čeprav so osebne simpatije za eno ali drugo politično smer različne, da le ni ta politična struja nasprotna krščanskemu nauku in ne krši moralnih zakonov. Mladina tudi še ni dovolj sposobna za zapleteno politično delo, ki zahteva zrel razum in utrjen značaj, zato resno pripravo in veliko življenjsko skušnjo.

Kakor smo videli in bomo še, papež posebno mladini v K. A. skrbno naroča, naj se varuje strankarske politike v svojih društvih. Tudi flamsko katoliško mladino v Zvezi K. A. opominja za njen I. kongres v Antwerpnu k prisrčni ljubezni do vseh bratov⁷. Če jih ta ljubezen ne bi vnemala, njih akcija ne bi bila samo pomanjkljiva in slabotna, ampak popolnoma neplodna⁸. Zelo pomemben dokument za spoznanje narave Katoliške akcije in njenega odnosa k različnim nepolitičnim in političnim organizacijam je papeževo pismo kardinalu A. Bertramu na njegovo poročilo o snovanju K. A. v Nemčiji⁹. V tem času je bilo v Nemčiji še vse polno katoliških organizacij, obstajala je tudi še močna katoliška politična stranka centruma.

Pij XI. v tem pismu najprej naglašja potrebo K. A., udeležbe laikov pri hierarhičnem apostolatu. »Katoliška akcija ni samo v tem, da se vsak zase trudi za krščansko popolnost — to je prvo in poglavitno — temveč tudi v resničnem apostolatu, lastnem katoličanom vsakega stanu; njih mišljenje in delo bodi v zvezi z nekimi središči zdravega

⁷ V Belgiji so velika narodno politična trenja med Valonci in Flamci. Prim. nagovor sv. očeta na valonsko in flamsko mladino 27. 9. 1927, v katerem jih posebno spodbuja k edinosti v KA, Pio XI. e l'A. C. 537.

⁸ Apostolsko pismo »Cum ex epistula« kardinalu Van Roeyu 15. avgusta 1928 AAS 20 (1928) 295.

⁹ Apostolsko pismo Quae nobis 13. nov. 1928 AAS 20 (1928) 384—387.

nauka ter mnogoličnega in gibčnega delovanja, ki so pravilno in zakonito postavljena in ki jih podpira in krije škofova avtoriteta. Ver-
nikom torej, ki se tako združijo in zedinijo, da so pripravljeni na željo
cerkvene hierarhije, hierarhija nekako podeljuje svoje poslanstvo,
jih tako vzpodbuja in podžiga.

Kakor poslanstvo, cerkvi od Boga dano, in
njeno hierarhično apostolstvo, tako je tudi takšna K. A.
ne zgolj zunanja, temveč duhovna, ne zemeljska, temveč nebeška,
ne politična, marveč verska (religiozna). Po pravici pa jo smeš ime-
novati socialno, ker ima namen širiti kraljestvo Kristusa Gospoda:
ko ga širi, pridobi za družbo najvišjo vseh dobrin in pridobiva druge
dobrine, ki od one prihajajo kakor so državne, tako zvane politične,
to je dobrine, ki niso svojina zasebnikov in poedincev, marveč so
skupne vsem državljanom. To vse pa more in mora K. A. doseči, če je,
ponižno (modeste) pokorna božjim in cerkvenim postavam, daleč
proč od teženj političnih strank. »Če bodo člani K. A. napolnjeni s tem
duhom, bodo mogli načela vere uspešno braniti in uveljavljati. »Ta-
ko bodo v K. A. prav vsi katoličani složni, brez razlike starosti, spola,
poklica, stanu, brez razlike plemen in strank, če le
udejstvovanje teh ni v opreki z evangeljskim
naukom in krščansko postavo, če se ne zdi, da so
se že s takšnim udejstvovanjem odpovedali temu nauku in zakonu.
Govorimo namreč o akciji, ki zajema celega človeka, čigar pravo
versko in svetno življenje pospešuje.

Ko bo Katoliška akcija dosegala to predvsem versko in moralno
dobrino, ne bo branila svojim, stopati v javno življenje in vse njega
panoge; še sposobnejše jih bo storila za javne službe, saj jih bo strogo
vzgojila svetemu življenju in izpolnjevanju krščanskih dolžnosti. Mar
se ne zdi, da je ustvarjena, dajati državi najboljše državljane, naj-
vestnejše in najspretnейše uradnike? Kdo bo torej še trdil, da zane-
marja resnični blagor države, blagor, ki je v okviru dejanske krščan-
ske ljubezni, saj velevaljubezen na vseh področjih pospeševati javno
blaginjo. To blaginjo, ki je neposredni namen države, mar ne pospe-
šuje Katoliška akcija, ko svojim velevalj spoštovati zakonito avtoriti-
teto, držati zakone, hraniti in braniti vse, na čemer sloni blagor in
sreča narodov, recimo neomadeževanost življenja, neoskrunjenost
domačega sožitja, slogo in soglasje med stanovi, kratkomalo vse, kar
prispeva za pomiritev in utrditev človeške družbe? To gotovo laglje
dosega, ker ni zapletena, kot smo rekli, v medsebojne borbe strank,
četudi obstoje take med katoličani, katerim seveda ni zabranjeno
različno misliti v spornih zadevah, in ker rada posluša nasvete in
navodila škofov, čeprav so strankarski disciplini in koristi nasprotna
ali se nasprotna zde.«

L. 1933 je bil sklenjen konkordat med sv. stolico in Nemčijo¹⁰. S čl. 31 je nemška država priznala in obljubila, da bo ščitila v njih obstoju in delovanju katoliške organizacije in društva, ki imajo samo verske, kulturne in karitativne namene ter so cerkveni oblasti podrejena. Tudi socialne in strokovne organizacije katoličanov, ki so izven političnih strank, morejo biti deležne državne zaščite. Seznam vseh organizacij, ki so zaščitene, napravita sporazumno katoliški episkopat in vlada. — Kako narodni socialisti spoštujejo te določbe konkordata, je znano iz dnevnega časopisja.

Kardinalu Hlondu je na poročilo, ki ga je dal sv. očetu o organizaciji katoliške moške mladine v Poljski, odgovoril 1. febr. 1929 državni tajnik Gasparri¹¹. V pismu mu javlja veselje sv. očeta, ko vidi, da vstaja verna katoliška mladina, medtem ko butajo valovi modernega poganstva od vseh strani in hočejo pripraviti žalostno bodočnost. Katoliško mladinsko gibanje mora imeti dva kriterija, ki ga popolnoma ločita od vseh drugih gibanj v moderni družbi: po eni strani mora vse idealno mišljenje (*ispirazione*), vsa notranja energija izvirati iz vere in božjega ognja milosti, tako da se more imenovati bistveno religiozno v svojem namenu (*intento*) in da tudi v zunanjih manifestacijah to prevladuje; z druge strani mora biti tesno in edino cerkveni hierarhiji podrejeno. — Poljska katoliška zveza mladine ima dvojno poslanstvo: vzgojno in apostolsko. Jasno je iz vsega, da mora biti naloga (*compito*) tega združenja izven vseh političnih tekmovalj. Razlogi za to so: tesna zveza s cerkveno hierarhijo, namen tega združenja, notranja edinost, ki ji je potrebna, in svojski značaj mladinske vzgoje¹² (pripravljalni). A zato njih delo ne bo brez pomena in koristi za družbo in državo, ampak bo v vseh ozirih pospeševalo njeno blaginjo, in ne bo prazno za obrambo verskih interesov tudi na političnem terenu, kadar bi zahtevala njih pomoč, za tako obrambo grozeča težka nevarnost in glas dušnih pastirjev.

Ko se je poljski episkopat posvetoval o organizaciji K. A. v Poljski, je sv. oče znova poslal po kardinalu Gasparriju 10. 4. 1929 pismo, v katerem razlaga definicijo, potrebo in sodobnost, ter organizacijo K. A., razmerje do politike in njeno korist. »Od nje bo nazadnje prejela najvišjo in spira cijo in najplodovitejši impulz udeležba katoličanov v javnem življenju, kolikor gre vse za to, da sodelujejo katoličani državljani pri skupni blaginji in državljanskem napredku.

»Toda Katoliška akcija kot taka pa že radi svoje narave in svojkega namena, kar smo zgoraj razložili, nikakor ne sme stv arjati

¹⁰ 20. julija. AAS 25 (1933) 389—413.

¹¹ Pio XI. e l'Azione Cattolica str. 409.

¹² Glej zgoraj pismo litavskim škofom.

kakršne koli stranke ali služiti partikularnim koristim ali drugim političnim nameram, marveč se mora vedno držati izven in nad političnimi strankami in njihovimi težnjami, tudi upravičenimi; vendar pa pusti posameznikom njihove partikularne preference in dosledno tudi svobodo akcije, ki ne nasprotuje katoliškemu nauku in ne podreja nižjim in poedinim interesom splošnih in najvišjih¹³.»

Tudi katoliška Španija je l. 1929 dobila od sv. očeta natančna navodila za K. A.¹⁴. V pismu na nadškofa v Toledu, kardinala Seguro y Saenz naglasi verski, nepolitični značaj K. A. z besedami, ki jih citira iz pisma na kardinala Bertrama v Breslavi. Ko pa razpravlja o razmerju organizacije K. A. do raznih gospodarskih in socialnih društev ter o njenem vplivu na te organizacije, se znova vrne k vprašanju odnosa do politike in ga še natančneje opredeli.

»Ker stoji Katoliška akcija zbog svojega bistva in svojega namena izven političnih strank in nad njimi, se prav tako ne sme zamenjavati z organizacijami, katerih cilj je pretežno političen. Seveda pa to ne pomeni, da se posamezni katoličani ne bi smeli pečati z raznimi vprašanji političnega življenja, če je le vse njih osebno delovanje v duhu načel katoliške vere in cerkve; še več; prav nobene ovire ni, da ne bi bili posamezni katoličani člani političnih strank, katerih program in delovanje ne nasprotuje zapovedim božjim in cerkvenim.

Pa čeprav Katoliška akcija kot taka po eni plati vztraja izven političnih strank in nad njimi, bo pa vendarle po drugi plati tudi s svoje strani sodelovala za občni blagor nekaj s tem, da bo širila in udeleževala katoliška načela, podlago in poroštvo vsakršnega državljankega napredka, nekaj pa s tem, da bo ustvarila v mnogih odlično krščansko zavest in s tem dala trdno sklenjeno četo ne samo cerkvi, ampak tudi socialni blaginji, kakor tudi posameznim družinam. A če se bodo politična vprašanja tikala tudi vere in morale, bo Katoliška akcija mogla, in če bo treba, morala naravnost nastopiti s tem, da bo vse sile katoličanov zbirala ter jih vodila preko vseh partikularističnih vidikov v boj za dosego višjih dobrin duš in cerkve.«

L. 1933 je zavladalo v Španiji kulturnobojno stanje. Papež je v okrožnici *Dilectissima nobis* (3. jun. 1933)¹⁵, ki jo je naslovil na kardinala v Tarragoni Vidal y Barraquera in vse španske škofo našteval krivične zakone in odredbe socialistično-svobodomiselnega režima. Vzpodbujal jih je, naj posebno pospešujejo katoliško vzgojo mladine. Prav posebno pa opominja (vehementer suademus) vse katoličane, naj se združijo v K. A. Ta nikakor nima namena biti politična stranka,

¹³ Pio XI. e l'Azione Cattolica 415.

¹⁴ AAS 21 (1929) 664—668.

¹⁵ AAS 25 (1933) 261—287.

prav nasprotno, njej je tuje vse prizadevanje političnih strank. K. A. vzgaja srca katoličanov s katoliškimi zapovedmi tako, da jih razsvetljuje in utrjuje za dejavno ohranitev čiste in nepotvorjene vere¹⁶.

Švicarski škofje so na svojem zborovanju v Einsiedelnu l. 1929 papežu obljubili, da bodo vernike vseh treh narodnosti na katoliškem shodu v Luzernu opominjali k delu v Katoliški akciji. Sv. oče pohvali njihovo namero, polaga pa jim na srce enake želje, ki jih je razložil v pismih na kard. Bertrama in van Roeya. Uspehe bodo s K. A. dosegli, »če bodo našim ukazom in opominom radovoljno sledili in se zato v tej ustanovi popolnoma vzdržali političnih vprašanj in prizadevanja strank ter v izvrševanju tega apostolata iskali edinole čast božjo in zveličanje duš«¹⁷. Tudi v Švici so nastali ponekod dvomi o odnosu KA do politike. Škof M. Besson iz Lausanne se je zato obrnil na msgr. Pizzardo v Rimu in ga prosil za avtentična pojasnila glede svojih smernic: 1. Ker sta K. A. in politična akcija dve različni stvari, zato katoliška župnijska in medžupnijska društva, ki jih vodi kler, niso in ne morejo biti politične skupine. Ne smejo se kot taka udeleževati čisto političnih akcij niti vršiti politične propagande. 2. To pa ne zadene političnih društev katoličanov, ki jih vodijo politične osebe. Katoličani morejo biti člani takih društev, če je njih program skladen s katoliškim naukom. 3. K. A. se mora ločiti od politične. A iz tega ne sledi nikakor, da bi katoličani morali ali smeli biti brezbrizni za politiko. V času, ko revolucionarne stranke napadajo najsvetejša načela, se katoličani morajo dejansko zanimati za politiko, da branijo cerkev in domovino. 4. Škof more, ne da bi se naravnost vtikal v politiko, ker je oče vseh vernikov škofije, vendar izreči priznanje tistim političnim voditeljem svoje škofije, ki po svojih najboljših močeh delajo za splošno blaginjo in katerih program je pod vplivom krščanskih načel in ob posebnih prilikah lojalno sodelujejo s strankami, ki niso izrazito katoliške, a tudi ne nasprotno redu in religiji. — Msgr. Pizzardo je odgovoril škofu Bessonu, da se ne more ugovarjati njegovim smernicam¹⁸.

¹⁶ Katoličani v Španiji so bili in so še danes razdeljeni po raznih političnih strujah: karlistični pokret je monarhističen, prav tako je monarhistična, a za drugega pretendanta, stranka »obnove Španije«; falangisti, ki jih vodi sin bivšega diktatorja Primo di Rivera, imajo simpatije za fašizem po Mussolinijevem zgledu; Gil Robles se v svoji »ljudski akciji« ni opredelil, a tudi ni združil vseh katoličanov; katoliški Baski, kakor je znano iz poročil v časopisju, so radi svojih avtonomističnih teženj še v tej državljanski vojski v zvezi z marksistično vlado v Madridu. Radi teh razmer je umljivo, da papež tako resno opominja katoličane k slogu na osnovah K. A., ne glede na politično strankarsko naziranje, ki ga jim seveda ne prepoveduje.

¹⁷ AAS 22 (1930) 162—164.

¹⁸ La Documentation catholique 11.3.1933 str. 617.

Ko so portugalski škofje pripravljali nov statut K. A., je papež poslal 10. nov. 1933 lisabonskemu nadškofu, kardinalu Gonçalves Cerejeira, apostolsko pismo »De Actione catholica in Lusitania ordinanda«¹⁹. Posebno pohvali namero episkopata, da bo predvsem skrbno pazil na vzgojo voditeljev, zakaj K. A. bo rodila lepe sadove, če jo bodo vodili kar najbolje izvežbani voditelji, zlasti še sposobni cerkveni asistentje, ki je v njih rokah usoda in uspeh K. A. Po navodilih, kako naj se ta priprava vrši, pa poudarja papež, da K. A. podobno kakor cerkev ne teži naravnost za nameni tega življenja, ampak predvsem za duhovnim najvišjim ciljem. »Zato pa zahteva narava K. A. prav kakor narava cerkve, da ni v zvezi in se ne bavi s težnjami političnih strank (ut eadem a politicarum partium studiis alienam se praestat); saj ta ustanova borbenih katoličanov, ki naj bi neprestano pospeševala kraljestvo Jezusa Kristusa v življenju posameznikov, družine in države, ne skrbi za posebne koristi razredov in združenj, ampak za dobro duš in prav tako hoče v slogi zediniti vse vernike, združiti sile in srca vseh, da bodo želeli pomagati pri tem vseobsežnem, najsvetejšem apostolskem delu.

Vendar pa iz tega ne sledi, da bi katoliški možje kot posamezniki ne smeli biti člani političnih strank, če le jamčijo, da ne bodo ničesar delale proti pravicam Boga in cerkve. Saj je delo ljubezni do domovine, če kdo skrbi za državo in sodeluje pri njenih nalogah, in zato je vsak državljani dolžan po svojih močeh skrbeti za blagor svoje države. In če je to prizadevanje sodelovati pri javnih nalogah v skladu s krščanskim naukom in pod njegovim vodstvenim vplivom, bo nedvomno koristilo za prospeh družabnega in religioznega življenja. Čeprav se torej K. A. dejansko varuje pred vsemi političnimi akcijami, vendar svoje člane pripravlja za pravo znanost kako upravljati državo. Ta znanost se mora ravnati po krščanskih zapovedih, ker edino te morejo zagotoviti narodom mir in blaginjo. Tako se ne bo nikdar pripetilo, kar se večkrat zgodi, čeprav je to velika nakaza (foedissimum), da bi ljudje, ki se ponajajo kot katoličani, drugače čutili in mislili o javnih stvareh, drugače pa živeli privatno²⁰.

Nadškofu v Bogoti (Kolumbija), msgr. Perdomo, naroča Pij XI. v apost. pismu 14. VI. 1934, da se K. A. mora držati izven in nad strankami, zato ne sme prevzemati odgovorosti političnega ali gospodarskega značaja in tudi ne sme biti podvržena menjavam strank. Koristila pa

¹⁹ AAS 26 (1934) 618—633.

²⁰ Liberalno načelo: Vera je privatna zadeva.

bo po svojem delu tudi tem organizacijam, bodisi s tem, da jim bo preskrbela najboljše člane, ki jih bo vzgojila bodisi s tem, ker jim daje in razlaga načela višjega reda, po katerih se morajo dati inspirirati, da morejo skrbeti za popolno celotno blaginjo svojih članov. Pa tudi na ta način koristi vsem drugim organizacijam, ker sporeja akcije vseh za obrambo in ohranitev najvišjih religioznih in moralnih interesov, ki so najboljše jamstvo napredka, reda in socialnega miru²¹.

Da K. A. kljub temu ali prav zato, ker je nestrankarska, vzvišena nad vsemi strankarskimi trenji, vendar zelo koristi tudi državi in državljanskemu sožitju, poudarja papež tudi v pismu na brazilske škofe. »Prav zato pa bo K. A., čeprav se mora, kakor zahteva njeia narava (udeležba na hier. apost.) sama, brezpogojno vzdržati vsakega strankarsko političnega delovanja ali gibanja, ki bi — kot smo že večkrat s poudarkom ponovili — zelo škodovalo vsakemu verskemu udejstvovanju — v resnici veliko in uspešno prispevala k blaginji domovine in državljanov; postala bo sredstvo, katerega se poslužuje cerkev, da prinaša narodom vseh vrst dobrine²².

Nekatera navodila italijanski Katoliški akciji sem že navedel²³. Leta 1929 je bil podpisan konkordat med sv. stolico in italijansko državo²⁴. S čl. 43 »italijanska država priznava organizacije, odvisne od Azione Cattolica Italiana, kolikor te po navodilih svete stolice razvijajo svojo delavnost izven vsake politične stranke in v neposredni odvisnosti od cerkvene hierarhije za razširjanje in uresničenje katoliških načel. Sv. stolica ob priliki sklenitve tega konkordata zopet obnavlja za vse duhovnike (ecclesiastici) in redovnike prepoved, vpisati in udejstvovati se v kakršnikoli politični stranki.« — A že par mesecev po sklepu konkordata se je pokazalo, da so fašistom organizacije K. A. na poti. V božičnem konzistoriju 24. dec. 1929 se je sv. oče že pritoževal, da ne ravnaajo s K. A. tako, kakor bi morali, ne v soglasju s 43. členom konkordata. Da bi se izognili spoštovanju tega člena, govorijo, da se K. A. ukvarja s politiko... Taka trditev popolnoma nasprotuje resnici, je pravo obrekovanje, obrekovanje. »Nas samih v Naših najdražjih sinovih«. »Če bi bil kakšen poedinec — nikoli ga niso imenovali — zaslužil očitke »politikanta«, bi ga Mi prvi, ko bi zvedeli, posvarili; a čeprav bi se kaj takega zgodilo, bi to resnično ne pomenilo, da K. A. uganja politiko. Reči,

²¹ Oss. Rom. 30. 5. 1934.

²² Apost. pismo 25. okt. 1935 AAS 28 (1936) 159—164.

²³ Čas 30 (1935/36) str. 205 sl.

²⁴ 11. febr. 1929. AAS 21 (1929) 275—294.

da katoliški mladeniči, katoliška mladina uganjajo politiko, se pravi govoriti neresnico; ne, ne politikujejo, dobro vemo, ker imajo od nas navodila ne uganjati politike in vemo s kakšnim duhom pokorščine in kako natančno izvršujejo navodila Kristusovega namestnika.«

Nasprotstvo fašizma proti K. A. se ni poleglo, marveč vedno bolj naraščalo.

Posebno 1. 1931 se je borba fašističnih elementov proti mladinski K. A. tako poostrila, da je prešla v nasilje. Z veliko bridkostjo se je papež pritoževal v konzistoriju 31. maja 1931 nad oblastmi, ki so mirno gledale dejanske napade fašistov na organizacije K. A. Tisti, ki opazijo in cenzurirajo zadnji župnijski list, mirno gledajo gonjo proti K. A. Najprej so se začeli napadi po časopisju na osnovi izmišljotin in obrekovanj. Gonja se je nato prenesla na trge in ulice, nazadnje pa je nastal pravi vihar proti mladinski K. A. Fašisti so vdiral v lokale, jih zasedli, osvojili, poškodovali lastnino. Izjavljali so, da delajo to po navodilih višjih oblasti. »Prepričani smo bili in smo še,« je vzkliknil papež, »da smo kaj boljšega zaslužili.«²⁵

Ko je fašistični vodja Giuriati v javnem govoru napadel Katoliško akcijo mladine, je papež odločno odgovoril s pismom na milanskega nadškofa kardinala Schusterja²⁶. Fašisti so trdili, da je delo K. A. nepotrebno in morebiti nevarno. Saj tudi sami hočejo vzgajati v veri očetov. Papež izjavlja, da je hvaležen za vse, kar se naredi v tem pogledu. A prav na tem področju gre cerkvi odločilna kompetenca in avtoriteta. Režim ima v tem oziru dolžnost slediti učitelstvu, ki ga je Bog cerkvi izročil, in jo podpirati, da ga more izvrševati. Dela pa ravno narobe. Mladina je izpostavljena sovraštvu in zasmehu, radi istočasnosti drugih vaj se ne more udeležiti verskih, vršijo se javne tekme ženskega atletizma, kar so še stari pogani smatrali za neprimerno. Mladine iz novega poganstva ne more rešiti minimum krščanskega nadnaravnega življenja, ampak le polnost (Jan 10, 16). To polno nadnaravno življenje ima le cerkev, glede tega življenja je c e r k e v totalitarna. Gotovo sledi iz vsega tega, da se K. A. ne sme politično udeleжавati. To je papež vedno učil in naročal ter more z velikim zadovoljstvom reči, da so njegov glas poslušali in ubogali. Če se je kje zgodila kakšna izjema ali zmota, vsaj navadno ni bila namerna, in on ni pomišljal grajati in popraviti. Krivično pa je posploševati. K. A. pa tudi ne ovira in ne more ovirati tistih, ki se hočejo krščansko in katoliško baviti z resnično in dobro politiko, ono namreč, ki se trudi za dobro države (πολίτε). K. A. vse take dobro pripravlja.

²⁵ AAS 23 (1931) 230.

²⁶ 26. apr. 1931. AAS 23 (1931) 145—150.

A fašizem ni miroval, razpustil je nato vse mladeniške in univerzitetne organizacije K. A. Papež je izdal nato obširno okrožnico »Non abbiamo bisogno« (Ni nam treba) 29. jun. 1931²⁷. Ker ta okrožnica našteva vse očitke fašistov proti K. A., očitke, ki niso bili samo last njenih italijanskih nasprotnikov, ampak so jih ponavljali in jih bodo ponavljali tudi drugod²⁸, zato hočem izčrpnije citirati to okrožnico. Papež pohvali italijanske škofe, ki so pričali za K. A. in posebno za mladinsko zvezo, da je ostala zvesta njegovim smernicam in izključila vsako politično in strankarsko udejstvovanje. Nato zavrača obrekovanja, ki so iz raznih časopisov nanesena v neki poslanici. »Kakor je znano, smo ponovno in slovesno trdili in zagotavljali, da je K. A. tako po svoji naravi in bistvu (udeležba in sodelovanje laikata pri hierarhičnem apostolatu) kakor po Naših določnih in kategoričnih smernicah in navodilih izven in nad vsako strankarsko politiko. Obenem smo trdili in zagotavljali, da je popolnoma gotovo, da so v Italiji naše smernice in navodila poslušali in izpolnjevali. Poslanica meni, da je trditev o nepolitičnem značaju K. A. popolnoma napačna. Ne maramo poudarjati, kako je to mnenje nespoštljivo tudi zato, ker motivacija poslanice dokazuje vso njegovo lažnost in plitvost, imenovali bi jo naravnost smešno, če bi ne bila zadeva tako žalostna.«

Kakšni so dokazi poslanice za politični značaj K. A.? 1. K. A. je imela zastave, znake, izkaznice in vse druge zunanje oblike »politične stranke«. — Ali niso, odgovarja papež, zastave in druga znamenja dandanes povsod skupna najrazličnejšim organizacijam, ki nimajo in nočejo imeti opravka s politiko, n. pr. sportnim, stanovskim, civilnim in vojaškim, trgovskim in industrijskim, šolskim od prve otroške dobe dalje, religioznim (n. pr. evharističnim križarjem)? 2. Voditelji K. A. so bili skoraj vsi člani ali celo voditelji »ljudske stranke«, ki je bila najmočnejši nasprotnik fašizma. — Ta očitek se je že večkrat ponavljal proti italijanski K. A., pa vedno na splošno in brez imen, kljub željam, naj navedejo imena in očitek precizirajo, vsi pozivi so bili zastonj. Nekoliko pred napadi na K. A. je nasprotno časopisje navajalo nekaj dejstev in imen, a Osservatore Romano je te navedbe ovrgel in popravil. Ugotovil je znova, da so že l. 1919 izšla navodila, po katerih že v času, ko je še obstojala »ljudska stranka«, voditelji stranke niso mogli istočasno imeti vodilnih služb v K. A. Primeri, da so bivši krajevni voditelji stranke postali krajevni voditelji K. A., so štirje in to pri 250 škofijskih odborih, 4000 odsekih

²⁷ AAS 23 (1931) 285—312.

²⁸ Prim. pri nas govore senatorjev J. Banjanina in J. Puclja v senatu. Čas XXX. (1935/36) 238.

mož in čez 5000 odsekih fantov. In v teh štirih primerih ni bilo nobenih težav s fašisti. Poroštvo za religioznost in apolitičnost K. A. (religiosita apolitica) da odvisnost K. A. od episkopata (predsednike škof. odborov in cerkvene asistente imenujejo škofje). Ko je ljudska stranka prenehala, so oni možje, ki so že bili člani K. A., ostali še naprej ter se s popolno disciplino podvrgli osnovnemu zakonu K. A., vzdržali so se namreč vsakega političnega udejstvovanja. Prav isto so napravili oni, ki so takrat prosili za sprejem. S kakšno pravico ali ljubeznijo bi jih mogli izključiti, če so imeli vse zahtevane lastnosti in sprejeli ta zakon? Režim in stranka, ki sta se tako bala sile popolarov na političnem poprišču, bi morala biti hvaležna K. A., ki jih je s tega terena vzela z izrečno zavezo, da ne bodo izvrševali politične akcije, ampak le religiozno. Ne moremo pa biti hvaležni Mi, cerkev, religija, katoliški verniki, da je tisti, ki je pregnal socializem in masonerijo, naše sovražnike (a ne samo naše), te zopet tako velikodušno v velikem številu sprejel.

3. Precejšen del organizacijskih aktov je bil izrazito politične narave in ni imel nobenega opravka z religiozno vzgojo in propagando. — Organizira se danes vse od najbolj duhovnega in znanstvenega do materialnega in mehničnega dela. A organizacija in organizacijski akti niso istovetni s smotri poedinih zasnov in dejavnosti (iniciativ in aktivitet), marveč so le sredstva za boljšo izvedbo teh namenov.

4. Obramba države narekuje boj proti K. A. — Ali je morebiti nevarno 10.000 deklških in ženskih krožkov? A fantovski odseki! To mladino so v raznih publikacijah stranke, govorih in okrožnicah tako zvani »hierarhi« slikali prezirljivo in zasmehljivo (kakšna pedagoška odgovornost!) kot združenje kuncev (accozzaglia di conigli), dobrih le za to, da nosijo sveče in molijo rožni venec v cerkvenih procesijah. Morebiti so zato bili v zadnjih časih tolikrat napadeni in brez varstva zlostavljeni. To je brez dvoma največji vzrok za pustošenje zadnjih dni. Zato velja: mentita est iniquitas sibi (hudobija je sebe nalagala). Prav zato boj v zadnjih časih ni političen, ampak prav izrazito verski in moralni. Treba je pač zapreti oči pred to resnico, videti in najti politiko, kjer je le religija in morala, potem pa sklepati, kakor dela poslanica, da je nastala nezmiselna situacija s tem, da je tu močna organizacija, ki je pokorna navodilom neke »zunanje« oblasti, Vatikana, torej stvar, ki bi je nobena vlada tega sveta ne dovolila. Naj povedo, zakliče papež, Nam, deželi, svetu, kakšni so in koliko je političnih dokumentov K. A., kje je politika, ki jo je K. A. vršila v nevarnost države. Drugačni so ti dokumenti, priča o religioznem življenju v krožkih.

Zato je dejstvo, da je pravo obrekovanje, če tožijo K. A., da uganja politiko. Dejstva so dokazala, kaj se je s tem nameravalo in pripravljalo: zgodba o volku in jagnjetu! S polno razvidnostjo smo gotovi, da smo na religioznem področju, zato nismo nikdar mislili, da bi nas mogli imeti za »zunanjo oblast«. V vseh državah sveta obstoja K. A., mnogokje posnema italijansko organizacijsko obliko. Nikjer K. A. nimajo za nevarno državi, nikjer je niso tako sovražno preganjali kakor v tej naši Italiji. Politična aktivnost K. A., odkrita ali prikrita sovražnost do režima in stranke, skrivanje sovražnikov stranke pod zastavami K. A. — vsi ti očitki so le pretveza. Kar so hoteli, je to: iztrgati K. A. in cerkvi vso mladino! Saj poslanica fašistov govori tudi o čisto religioznih organizacijah (marijanskih kongregacijah in oratorijih). To potrjujejo tudi razne izjave režima in stranke in tudi njega, ki ne samo vse predstavlja, ampak tudi vse more (non solo tutto rappresenta, ma tutto può).

Nato papež v svoji okrožnici govori o nedotakljivih svetih pravicah duš in cerkve do K. A. Če fašisti pravijo, da je poskrbljeno za verouk v šoli in v njihovih organizacijah, kjer je tudi duhovnik, je to »samo minimum, ki naj prepreči, da se logično in psihološko nujno iz njihove ideologije ne razvije poganstvo«.

Spor med fašizmom in cerkvijo radi K. A. se je pozneje poravnal in so se izvršile tudi nekatere nebistvene spremembe v organizaciji K. A. za Italijo.

*

Mislim, da iz citatov najvažnejših dokumentov najvišje avtoritete katoliške cerkve more vsak razbrati štiri glavna načela v razmerju K. A. do politike.

Dodati moremo še to: Papež v teh dokumentih ne prepoveduje načelno tako zvanih katoliških strank, pa jih seveda tudi ne priporoča. Daje navodila za organizacijo K. A. in njeno udejstvovanje, določa razmerje organizacije K. A. do strank bodisi katoliških bodisi nevtrálnih. K. A. in njenega delovanja ne smemo istovetiti in tudi ne vezati z nobeno politično stranko. — A zelo določno pa tudi vedno poudarja pomen K. A. in njenega dela za politiko v prvem in najboljšem smislu znanost, skrb in delo za splošno blaginjo za državo in družbo. Zato K. A. ne more biti brezbrizna za »javno življenje in delo«. Tudi politik, ki je resnično v prvi vrsti vnet za blagor države in naroda in ne za svoje partikularno strankarske cilje ali za svobodomiselno brezversko vzgojo naroda, bi moral priznati velik sodobni pomen in potrebo Katoliške akcije.

O socialni etiki.

Hrovat Emil.

Socialno vprašanje v najširšem in najglobljem pomenu besede pretresa sodobni svet in morda bo prav v rešitvi tega vprašanja tudi poslanstvo našega veka.

Tehnično-civilizatorični razvoj človeštva (velemesto, tovarna, moderni promet, radio itd.) in duhovno-kulturni (znanost, umetnost, šolstvo itd.) na drugi strani je imel za posledico preoblikovanje socialnega življenja, socialna trenja, socialno neravnovesje itd. Prvi razvoj je človeka iztrgal iz naravnih socialnih skupin (družine, naroda, domače fare itd.) podeč ga za kruhom in užitkom v mesta in celo preko morja (razdružabljenje, asocializacija). Na drugi strani pa ga je zopet včlenil v socialne skupine, ki so ali mehanične (sostanovalci, sodelavci, pisarniški kolegi itd.), ali pa interesne (razred, stanovska organizacija, sportno društvo itd.). To bi bil socialni pojav grupiranja (kolektivizacije).

Tudi duhovno-kulturni razvoj je na eni strani človeka osamosvojil od družabnih vezi, kakor so običaji, vera, skupni življenjski pogledi (pojav individualizacije), na drugi strani pa ga je s poznanjem tujih kultur (jeziki, tisk, znanost itd.) povezal s tujimi narodi, oziroma ga včlenil v nove države ali državne skupine (kulturna socializacija).

S tem, da se je spreminjal človek po svoji socialni strukturi, so se spreminjale tudi socialne enote. Ene so pričele propadati, druge vstajati. Vrednostni poudarek (pomen) je postal labilen. Enemu je postal vse narod, drugi je zopet osporaval pomen družine itd.

Socialni značaj današnje dobe pa se kaže tudi v tem, da so mnoge akcije, ki jih je nekoč vršil človek »sam za sebe«, postale kolektivne. Pomislimo le na razne dobrodelne ustanove in celo odnosi človeka do Boga dobivajo bolj ali manj kolektivno obliko. Kot skupinsko bitje človek beži od Boga (ruski marksist, nemški rasist), na drugi strani pa ga zopet skupinsko priznava in časti (evharistični kongresi).

Motnje in pretresi socialne strani življenja so vzrok, da postajajo socialna vprašanja v vedno večji meri predmet človekovega teoretičnega raziskovanja, saj velja v življenju zakonitost, da človek teoretično raziskuje predvsem to, kar mu v praktičnem življenju nasprotuje. To nam psihološko pojasnjuje nagel porast sociološke vede in njenih disciplin. Toda tudi druge, že obstoječe znanosti (psihologija, pedagogika) pričenjajo vsaka s svojega vidika motriti socialno dogajanje in njegove odnose. Možno je na ta način tudi raziskovanje človekovih dejanj in odnosov napram tej ali oni socialni skupini, to pa z vidika etičnosti oz. neetičnosti.

V naslednjih izvajanjih bom skušal postaviti in osvetliti nekaj glavnih vprašanj socialne etike, predvsem pa njeno razmerje do altruistične in kulturne etike, javljanje vesti v socialno-etičnih dejanjih itd.

Potrebno je v ta namen razbrati elemente, ki jih lahko najdemo pri vsakem etičnem odnosu in dejanju človeka. Tako bo možna, začasno samo površna opredelitev socialne in altruistične etike, ki se v navadnem življenju često zamenjavata.

. . .

Etika je nauk o dobrem in zlu, o pravosti in nepravosti, o zaslugi in grehu, o dovoljenem in prepovedanem, pravilnem in nepravilnem itd. Komu pa pripisujemo vsa ta svojstva?

Že preprost človek nam bo odgovoril na to vprašanje. Rekel bo, da so dobra ali slaba, нравna ali nenravna itd. taka ali drugačna dejanja, n. pr. pomoč bližnjemu, vestno delo, umor itd. Priznal bo dalje tudi, da spadajo sem tudi človekova stremjenja, želje, ljubezen, misli, sodbe itd. Saj z etičnega vidika ni vseeno, če bližnjega ali narod ljubim, mu želim dobro, če o njem dobro mislim, če ga krivično sodim in obratno. Imenujmo v tej zvezi pojave kot so ljubezen, stremjenja, misli itd. etične deje (akte), da jih besedno ločimo od etičnih dejanj (akcij).

Če primerjamo etične deje in etična dejanja ter se vprašamo, komu izmed njih bi prej pripisovali etični oz. neetični značaj, bomo to vsekakor storili napram etičnim dejem. (Ne gre toliko za dejanje, kakor za namen, voljo itd., kadar etično presojujemo.) To vidimo tudi posredno. Dejanja kakor deji so namreč etično polarni (dobri — zli, pravilni — nepravilni). Včasih pa se zgodi, da se dej in dejanje polarno križata in prav taki primeri kažejo, da tu odloča pozitivnost oz. negativnost deja in ne dejanja. N. pr. nekdo hoče bližnjemu storiti dobro delo, a mu objektivno škoduje in obratno. V presojanju takih primerov se bomo vedno ravnali po hotenju in ne po vnanjem dejanju. So dalje primeri, ko n. pr. ljubezen označujemo za nekaj etično pozitivnega, čeprav iz nje ne izvira nobeno vnanje dejanje; a dejanja, ki bi ga storil človek zgolj refleksno (n. pr. v spanju), bi nihče ne prišteval zlim, čeprav bi bilo objektivno še tako škodljivo. To dejstvo je ugotovil Veber in je zato nazval vnana dejanja etično odnosa in ne etično sestavna.¹

Vprašanje po tem, kaj je etično sestavno dobro (dobro »na sebi«, ne le po nekem razmerju) in odgovor nanj pa tvori rdečo nit, ki se prepleta skozi vso zgodovino znanstvene etike. Po mojem mnenju je upravičena trditev, da tudi najnižja etična teorija (hedonizem Aristipa iz Kirene) že v tem prednjači pred navadnimi predznanstvenimi sodbami, da ne išče sestavne dobrote oz. zlega v sferi etičnih dejanj, temveč etičnih dejev (najvišje dobro je ugodje²).

Druga izmed znanih etičnih teorij je evdajmonizem (Aristotelova etika). Tudi tu je osrednje vprašanje, kaj je v istini dobro (s sedanjo terminologijo bi rekli »sestavno« dobro). Evdajmonizem odgovarja, da je to sreča.³ Sreča je edino dobro in nesreča edino zlo na svetu.

Naj omenim še stavek iz Kantove etike, ki se glasi, da je edino, kar lahko brez pridržka imenujemo dobro, dobra volja. (Es ist überall nichts in der Welt, ja überhaupt auch ausser derselben zu denken möglich, was ohne Einschränkung für gut könnte gehalten werden, als ein guter Wille.)⁴

Primerjajmo akte, kot ugodje, srečo in voljo z vida centralnosti,⁵ t. j. katera izmed njih bolj zadeva človekovo notranje bistvo! Izsledok primerjanja je, da se pri teh aktih centralnost stopnjuje od ugodja, ki mu gre najbolj oboden (periferen) značaj, preko sreče, ki je že centralnejša, do volje, ki ima značaj najcentralnejšega človeškega akta. Če pa primerjamo te akte z ozirom na etično sestavnost, t. j. kateri izmed njih bi v danem primeru bil bolj etično sestaven, pa vidimo, da se vzporedno s centralnostjo stopnjuje tudi etična sestavnost. Če pa to velja, je upravičen stavek, da je na točki največje centralnosti, t. j. pri osebi (subjektu) iskati

¹ Predavanje iz etike 1932.

² Yodl: Geschichte der Etik I, str. 4.

³ Aristoteles: Nikom. Etika (E. Rolf 1911), str. 3.

⁴ Kant: Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, s. 10.

⁵ Veber: Filozofija, str. 33, Knjiga o Bogu (osebna pot).

obenem tudi izvor etične sestavnosti. To je storil Veber s svojim znanim stavkom, da je edino človek kot oseba sestavno dober oziroma zloben.⁶ Vsemu doživetju, kakor tudi vsem dejanjem pa gre le odnosna etična vrednost.⁷

Etična dejanja kakor tudi etični dej ž kažejo na osebo kot na izvor vse etičnosti.

Vsako etično dejanje pa ima poleg svojega izvora tudi svoje torišče. Torišče pomoči bližnjemu je bližnji, torišče umora je umorjeni itd. Isto opazimo tudi pri etičnih delih. Vsaka želja ima svoje torišče (bližnji, ki mu želim dobro) prav tako ljubezen, sovraštvo, krivična sodba itd.

Oseba, etični dej (akt), etično dejanje (akcija) in etično torišče bi bili po teh izvajanjih fundamenti človekovega etičnega javljanja.

Če z vida etike motrimo življenje in človeka, se kmalu uverimo, da najdemo razlike v posameznih dobah, kakor tudi med poedinci prav v tem, da pri etičnem presojanju poudarjajo eni predvsem osebo, drugi etični dej (namen, voljo, čustva itd.), tretjim gre za objekt (torišče) dejanja in četrtim za dejanje samo. Prav po elementih, ki jih poudarja ta ali ona etika (znanstvena ali tudi etika tega ali onega praktičnega etičnega presojevalca), lahko ločimo idealistično in realistično etiko. Prvi gre bolj za osebo in za etične akte, drugi pa za dejanje samo ali za torišče dejanja. Sodobno življenje ima v tem oziru zanimivo lice. Poudarja se na eni strani oseba, ki je to ali ono dejanje storila, ali še točneje: vrednost poljubnega dejanja se sodi po osebi, ki ga je storila. Toliko bi lahko govorili o etičnem idealizmu (osebnostnega tipa). Na drugi strani pa se poudarja prav dejanje samo (hočemo dejanj, ne samo visokih stremeljenj!). To bi bil znak za etično realistično usmerjenost sodobnosti. »Pošten človek« in »pošteno dejanje«, to sta etična imperativa današnje dobe. Odklanja pa sodobni človek etiko, ki bi poudarjala etično javljanje človeka, ki se izživlja predvsem v etičnih aktih in v ničemer drugih (v »silnih« čustvih, visokih stremeljenjih). Tovrstna etična sentimentalnost pa je bila svojska romantični miselnosti.

Primerjajmo etični idealizem in etični realizem ter se vprašajmo, komu gre prvenstvo, ali z drugimi besedami, kaj je bolj upravičeno poudarjati, etični subjekt in etične akte ali etična dejanja! Na temelju doslej navedenih misli, zlasti glede etične sestavnosti, gre prvenstvo etičnemu idealizmu, saj dejanje je le zgolj odnosno (relativno) dobro oz. zlo.

Dejanje samo pa ima na drugi strani zopet strani, po katerih prednjači pred etičnim aktom. Vsakemu dejanju (v najširšem pomenu besede, toraj tudi besedam, gestam itd.) slede vedno spremembe v vnanjem svetu, n. pr. umoru slede spremembe v okolici umorjenega (v rodbini), tem zopet druge itd. v brezkončnost. Dejanja, ki je izvršeno, ne moremo nazaj poklicati. Ne velja pa isto za etične akte (n. pr. želja), kolikor se ti vnanje ne manifestirajo.

Drugič pa je vsako dejanje tudi vnanje zaznavno (torej dostopno tudi opazovanju drugih) in v tem je socialna pomembnost dejanja (slabi ali dobri zgledi). Iz teh dejstev sledi, da pri etičnem presojanju ne gre omalovaževati pomembnosti dejanja in v toliko ima prav tudi realistična etika.

⁶ Veber: Knjiga o Bogu (osebnostna pot), Filozofija, str. 65.

⁷ Veber: Predavanja iz etike 1932.

Poznejša raziskavanja bodo pokazala, da je vprav socialna etika bolj realistično kot idealistično usmerjena.

Prej smo ugotovili, da ima vsako etično dejanje ter etičen akt tudi svoje torišče. O torišču kot posebnem etičnem razlogu sta razpravljala Meinong (Werttheorie) in Veber (Etika). V tej zvezi ga pa hočem motriti kot pojav, ki omogoča predmetno opredelitev posameznih področij etike, predvsem socialne.

Če pregledamo posamezna torišča etičnih dejanj in dejev, lahko v glavnem ločimo sledeče:

Torišče mojega dejanja stremjenja, ljubezni, škodoželjnosti itd. je lahko človek in sicer človek poedinec, drugič skupina ljudi (narod, rodbina, stan itd.), ali kultura vobče (znanost, umetnost, gospodarstvo itd.).

Kadar daje kdo miloščino, želi komu dobro in mu gre pri tem le za človeka samega, ne pa za njega kot zastopnika določenega stanu, rodbine itd., imamo primer altruističnega dejanja oziroma deja. Taka dejanja spadajo v okvir etike, ki jo hočem imenovati altruistična etika.

Ko pa podpira kdo rodbino, ali se žrtvuje za narod, ko podpira sovaščane, tedaj objekt njegovih dejanj ni ta ali oni poedinec (lahko sicer je, toda ne motri ga kot individuum, temveč kot zastopnika določene skupine), temveč ali ona socialna enota. Taka dejanja spadajo v okvir etike, ki jo nazivljem socialna etika.

Dejanja pa, ki jih vrši kdo tedaj, ko podpira znanost, ko mu gre za napredek gospodarstva, tehnike itd., pa spadajo v področje tako zvane kulturne etike.

Pisma dr. Alojzija Smrekarja,

»privatnega apostola pravne politike« (1867—1870).

Dr. Puntar Josip.

Pisma, ki jih Čas objavlja, so le del obširne, nam doslej popolnoma neznane politične korespondence moža, ki je bil slovenske krvi, a nemške duševne in politične usmerjenosti. Smrekar je bil izredno nadarjen človek. Spada v vrsto onih, ki so jih naši predniki preteklih dob označevali za »nemškutarje«: Dežman, Žvegelj itd. Bil je sovrstnik in štajerski rojak, a ne istomišljenik Morica Blagatinška pl. Kaiserfelda, ki ga naša politična zgodovina v letih 1860—70 ne šteje med naklonjence štajerskim Slovencem: Hermannovi in tovarišev boji z njim v deželnem zboru! Leto 1848 je Smrekarja, mladega doktorja prava in nadarjenega govornika v Gradcu, postavilo med vodilne prevratneže in mu kot sevnškemu rojaku naklonilo slovenski mandat za sevnški volilni okraj. O njegovem obnašanju v dunajskem državnem zboru in v Kromerizu pripoveduje nekatere značilne poteze Apih v knjigi »Leto 1848 in Slovenci«, izpopolnjujeta pa jih še Miklošičevo in Krajncovo pismo v Murščevi ostalini, objavljeni od dr. Fr. Ilešiča v ZSM 1905.

Miklošič piše Muršcu iz Kromeriža 9. jan. 1849 o tem, kako je več dosedanjih nasprotnikov prestopilo na stran centra. O Smrekarju sledi takale zanimiva označba: »Smreker ist in jüngster Zeit aus dem Lager der Linken entwichen (?) und sitzt nun im Centrum: er ist daher in politischen Fragen eben nicht unser Gegner, wird es aber höchstwahrscheinlich in nationalen Fragen werden. Übrigens ist er bekanntlich ein höchst unverlässlicher politischer Freund.« Dr. Krajnc pa piše Muršcu z Dunaja 21. vel. srpana 1848 o razmerah v državnem zboru in omenja: »Smreker je bio včeraj vendar skoro od celiga zbora za poslanca potrjen, ker preiskvanje zavolj podkupljenja ni zadosti dokazila prineslo, de bi ga mogli zvrečti; pa kakor ga zdaj poznam, mislim, da nam ne bo nikakor škodoval...«

Med radikalnimi, odločnimi Slovenci Smrekar torej ni bil, dasi se je tedaj še štel med Slovence — Slovane. Saj po vsej svoji vzgoji niti ni mogel biti. Toda o vsem doslej neznanem nam življenju in političnem delu moža slovenske krvi in nenavadne politične sposobnosti, zlasti pa radi njegove zanimive idejne in tudi zelo idealne usmerjenosti ob strani velikega političnega tovariša in somišljenika, dr. Adolfa Fischhofa, zdravnika na Dunaju in starega prijatelja iz revolucijske dobe, ko je bil Fischhof prvi vodilni levičarski poslanec v dunajskem državnem zboru l. 1848, bi bilo potrebno napisati daljšo biografsko študijo. To pa še tem bolj, ker sta oba moža stala v ozki zvezi tudi s slovenskimi politiki¹ in enako kakor na druge slovanske politike skušala vplivati nanje v pravni smeri. Zlasti Smrekarjevo posredovalno delo pri dr. Lovru Tomanu in Luki Svetcu bi prineslo več luči v še premalo razčiščeno slovensko politiko v letih 1866—70, če bi se dala dobiti vsa Smrekarjeva politična korespondenca, zlasti še ona s slovenskimi politiki. V ta namen bi bilo treba seveda obilnega in požrtvovalnega brskanja po zasebnih in javnih arhivih.

Že pisma sama, kolikor jih tu objavljam v časovni zapovrstnosti, nam v zadostni meri odkrivajo prezanimivo z a k u l i s n o delo, ki ga je opravljal Smrekar po lastnem nagibu ali pa po nalogu drugih, vedno pa kot izrazit Avstrijec in pristaš federativne državne preureditve, toda na »legalnih ustavnih osnovah« s pomočjo — Beustovo. Prava ocenitev njegovega stremjenja bo seveda možna šele v posebni monografiji, čim se posreči odkriti in dobiti še ostali del korespondence, kolikor se pač da danes še ujeti, in pa drugo arhivsko gradivo na Dunaju.

¹ Kako znan je bil med slovenskimi politiki Fischhof, se vidi iz tega, da je podpisal voščilo šestdesetletniku (8. dec. 1876) kot »visokospoštovanemu ljudskemu vodji in patriotu« med drugimi poslanci tudi poslanec dr. Jos. Vošnjak! — Charmatz, 295.

Kako sem prišel do priobčenih pisem?

Študij slovenske politične zgodovine me je posebno po 6. januarju 1929 vodil v proučevanje splošnega avstrijskega političnega razvoja od leta 1848 do 1870. Bila je zlasti ideja »Zedinjene Slovenije«, ki me je že davno vabila; bila pa tudi borba Slovencev in drugih Slovanov proti dunajskemu nemškemu centralizmu za federativno preustrojitev Avstrije na osnovi modernega narodnega vidika ono osnovno vprašanje avstrijske države, ki je sililo v globlji študij »avstrijskega problema« vobče. Tako sem naletel kmalu na velezanimivo politično študijo dr. Adolfa Fischhofa, z naslovom: »Oesterreich und die Bürgschaften seines Bestandes. Politische Studie, Wien, 1869.« To delo me je iznenadilo po svoji vsebini in avtorjevem stališču, naj bi Avstrija postala — »monarhična Švica« za vse njene narode, kot edino možna prava rešitev njenega obstoja. In federativna osnova je bila moja stara želja, da naj bi se na njej uredila od početka naša jugoslovanska država...

Od dela, ki mi je za čitanjem Palackeja »Idea státu Rakouského« (Praha 1865) odkrilo vse ono osnovno zlo avstrijsko-ogrske monarhije, zlasti po dec. ustavi l. 1867, ko je Beustova protipruska zunanja politična smer postavila državo le na dva glavna stebra, Nemce in Madjare in ustvarila težko »češko vprašanje« —; od dela, ki so mi ob njega čitanju kar siloma uhajale misli na naš jugoslovanski notranji problem, ki se mu v prvi vrsti pravi »hrvatsko vprašanje« že od prvega dne ustanovitve skupne državne strehe »troedinega naroda« —, sem prešel na biografijo moža, ki mi je po svoji politični študiji postal prikupen in zanimiv pojav v nemško avstrijski politični zgodovini. Posrečilo se mi je najprej dobiti v roke veliko biografsko delo publicista dr. Charmatza Richarda »Adolf Fischhof. Das Lebensbild eines österreichischen Politikers (Berlin-Stuttgart, 1910), kmalu nato pa še dr. Alojzija Pražaka »Paměti a listař« v izdaji dr. Fran. Kamenického, I. II. (V Praze 1926—27), kjer sem naletel na prvo skupino celotno objavljenih pisem Smrekarjevih, kakor jih prinašam v zapovrstnem redu v tej svoji objavi. Ta pisma so mi dala novo pobudo za zamudno pisemsko zasledovanje v arhivih češkega muzeja v Pragi, v državnem arhivu v Budimpešti in poljskih arhivih v Galiciji. Toda Charmatzova biografija je bila vendarle prvi vir in kažipot v Smrekarjevo biografijo in politično korespondenco od leta 1866—73.

Oktobra 1873 je namreč pisal² Smrekar svojemu idejnemu tovarišu in staremu prijatelju Fischhofu bridko žalostno obtožbo samega sebe v zvezi z že omenjeno Fischhofovo politično študijo, da

² Charmatz, 248.

se čuti krivega, ker je deloma on bil tisti, ki je pripravil Fischhofa do tega, da je žrtvoval denar in zdravje lepi in veliki ideji o sporazumu avstrijskih narodov³, »in sicer doslej skoraj zaman«. »Pravim doslej,« piše Smrekar, »ker sem prepričan, da bo plemenito seme, ki si ga Ti vsejal, moralo prej ali slej vzkliti v blagoslovljeni obliki, ako ni zgodovina zgubila vse svoje logike. Mislil sem si, da so avstrijski narodi in njihovi voditelji mnogo bolj modri in plemeniti, kakor pa so v resnici. Največja krivda, da Tvoje lepe in prave ideje še niso uresničene, leži na voditeljih, ki se ne dajo voditi od ozirov na celotno domovino in narodnosti, ki jih vodijo, ampak od samoljubja in častihlepnosti.«

K tem besedam treba dodati le še Pražakove, ki jih je zapisal v pismu Fischhofu 10. dec. 1869⁴, skoraj takoj po prejemu Fischhofove (po Smrekarju poslane) politične študije, ki je nje uspeh tako bridko razočaral Smrekarja. »Nevolja nasprotnikov,« pravi Pražak, »ki ne more knjige ovreči, se kaže samo v ničvrednih poskusih, da bi ji zmanjšali pomen. Naj Vam zaenkrat zadošča zavest, da ste prejeli priznanje ne le zapostavljenih narodov Avstrije, ampak tudi najplemenitejših mož nemškega ljudstva. Sad od Vas vsejanega semena bo polagoma, ali gotovo zorel. Najbližja bodočnost bo komajda izpolnila upanje mož Vaše stranke, kakor se je tudi poprej izjalovil marsikateri poskus najti pravi pot v Avstriji, katere državniki so imeli to nesrečo, da so bili vztrajnejši na zgrešenih poteh kakor pa na pravih...«

Kakor da bi bil Smrekar pisal l. 1873 ob spominu na to Pražakovo pismo sodbo in obsodbo s skoraj istimi besedami!

Že sedem let poprej, 16. oktobra 1866, pa je Fischhof pisal prijatelju dr. Wengrafu⁵, tedanjemu uredniku graškega dnevnika »Telegraf«, prav tako zanimivo pismo:

»Srčna hvala za Vaše pošiljatve, kakor tudi za Vaše prijazne obvestitve. Kar pravite o translajtanskih državnikih, je povsem prav. Na Ogrskem se pečajo s politiko m o ž j e, tu pri nas pa s t r e m u h i.

Pri sedanji bohotno rastoči povodnji programov mora biti narodom pri srcu tako kot napol sestradanemu, ki mu v gostilni dadó jedilni list mesto jedí. Kaiserfeldov jedilni list je boljši in sočnejši kakor so drugi, toda ali bo Avstrija sita od njih? Kaj posamezne

³ Glej značilno izpoved Smrekarjevo o svojem trudu in propagandi za sporazum v pismu Riegru 5. dec. 1869, ko pošilja Fischhofovo pravkar tiskano brošuro »Oesterreich etc.«; dalje tudi pismo njegovo prof. dr. Zeithammerju 2. februarja 1870, s kako visokega stališča on sploh motri svet in življenjske težave. Zanj velja princip: »Nulla dies sine linea ter stremljenje, da koristi, pomirjuje.«

⁴ Charmatz, 245.

⁵ Istotam, 176/6.

stranke zasledujejo, nam je le predobro znano. Mi pa se hočemo končno enkrat okrepiti s tem, kar so vsi združeno ustvarili.

Ljudje brez misli me tukaj zovejo, ker sem si dovolil misliti, ideologa. Verjeti v možnost obstoja Avstrije velja sedaj za sanjarstvo. Tega pesimizma so krivi voditelji. Drugje iščejo načelniki strank kakšno udrihnico, da bi opogumili svoje pristaše; pri nas pa, da bi jim vzeli pogum in da bi zadnji ostanek delavoljnosti omrtvičili. Svoje nerazpoloženje do dela zastirajo gospodje s slikovito frazo: se ne da nič napraviti.

Razveseljivo je, da se je pridružil štirim možem Franca Pulszkega, ki verujejo v obstoj Avstrije, danes še peti, vrli Mende, ki mi je pisal prav toplo in pritrdilno pismo. Tudi od starega Wiserja sem dobil zanimivo pisanje...

Kaj pa dela Smreker? Se je li že ohladila njegova vnema za združitev narodov? Iz članka »Politike« razvidim, da v Pragi pri-trjujejo mojim predlogom. Ali ne bi mogel Smreker stopiti v zvezo s Čehi in se poučiti o njihovem razpoloženju? Ali ne bi mogel doseči, da bi oni dali pobudo ali napravili uslužen korak? Slovenski program najnovejšega datuma na videz zelo uničuje pogum, jaz pa mislim, da se razobešanje takih načrtov le s tem pospešuje, da se stranke izolirajo.

Zato se mi v svojih prizadevanjih nočemo utruditi. Naše podre-jeno stališče nam ne sme vzeti poguma. Človeštvu niso prinesli na-predka oni, ki stojé na najvišjih vrhovih, nego ti, ki najvišje stremé.

Tako Fischhof o svojih stremljenjih in Smrekarjevi vlogi nekaj mesecev po oni usodepolni odločitvi pri Kraljevem Gradcu 1866, ob presoji političnega položaja, ki so ga ustvarili politični programi Če-hov pod vodstvom Riegrovim ob koncu avgusta (»Politik«), štajerski »avtonomisti« okrog voditelja Morica Blagatinška pl. Kaiserfelda v začetku septembra 1866 v Aussee-ju, Fischhofova visoka poslanica, kliče k sporazumu v graškem »Telegrafu«, vodilnem glasilu Kaiser-feldovim, sredi septembra; zlasti pa slovenski povojni program, ka-kršnega je kazala vrsta člankov v Einspielerjevem celovškem »Slo-vencu«, v prvi vrsti seveda najradikalnejši z A. U. O. šifrirani članek v začetku oktobra 1866, o katerem je Bleiweis v »Novicah« odločno zanikal, da bi bil Tomanov, ko se je v nemških časopisih razvnela divja gonja proti temu programu.

O tem slovenskem programu je prinesel namreč poročilo naj-prej graški »Telegraf«, nakar je reagiral »Slovenec« in nato še »No-vice«. Najradikalnejši članek je seveda zbudil največjo pozornost med

Nemci⁶. Gotovo je Wengraf, urednik »Telegrafa«, poslal iz Gradca med drugimi takimi poročili, kakršna omenja Fischhofovo pismo, Fischhofu tudi sporočilo o tem programu, kar je seveda Fischhofa vznemirilo, kakor je razvidno iz njegovega pisma Wengrafu 16. oktobra.

»Völkervereinigungseifer« Smrekarjev oktobra 1866 in njegovo bridko razočaranje točno čez sedem let v oktobru 1873! Dva mejnika v biografiji moža, nedvomno idealnega stremljenja ob Fischhofovi politično filozofski višini tista leta, ko se je pod Beustovo vodilno roko s pomočjo Kaiserfelda, Deaka ter Andrassyja pletla črna usoda — Avstriji z ustvaritvijo dveh centralizmov⁷.

Med ta dva mejnika spadajo Smrekarjeva nam doslej neznana pisma, ki pojasnjujejo delo »privatnega apostola sporazumske politike«, v katero je vpleteno tudi ime voditelja slovenskih parlamentarcev v dunajskem državnem zboru — dr. Lovra Tomana.

Leto 1867 je bilo burno leto volitev v »ožji« državni zbor, ki naj bi sprejel novo ustavo v smislu sporazuma z Madjari. Uporni Slovani so seveda zato občutili trdo pest Beustovega režima, zlasti Čehi, ki so protestirali proti početju vlade z vso ogorčenostjo in se potem niso hoteli udeleževati parlamentarnega dela na Dunaju. Slovenci so šli po svoji poti in se udeležili parlamentarnih sej, ki so se pričele 22. maja. Izvoljen je bil ustavni odsek z nalogo, da pripravi na podlagi vladnih predlogov zakonske osnutke za premembo ustave. Med 36 poslanci tega odseka, ki sta mu načelovala nemški centralist baron Pratobevera in avtonomist Blagatinšek-Kaiserfeld, sta bila tudi Slovenca dr. Klun in dr. Toman. Delo odseka ni prineslo, kar so mnogi pričakovali. Zato se je mislilo, da bi morda zasebna pobuda pomagala... Fischhof se je torej potrudil sestaviti dva zakonska osnutka o narodnostnem pravu in avtonomiji. Prvega, o narodnostnem pravu, je 26. avgusta poslal prijatelju dr. Moricu Wengrafu, ki je medtem

⁶ Krones F., v. ima v svojem biografskem delu »Moritz von Kaiserfeld« (Leipzig, 1888, str. 256) tole kratko naznačeno vsebino znamenitega A. U. O.-jevega članka: »Hatte doch Mitte Oktober 1866 ein »slovenisches Program« in »Slovenec« die Runde gemacht, worin die administrative und territoriale Integrität der Slovenen und das Recht der bezüglichlichen Vereinbarung und Vereinigung im Sinne des Septembermanifestes, landtäglicher Anschluss der Slovenen an die Kroaten — (!), Generallandtage der slovenischen Provinzengruppe, eventuell auch mit Einschluss der südslavischen Gruppe und die Einberufung eines Reichsparlamentes im Sinne des Oktoberdiploms angestrebt erscheinen.«

⁷ Zelo poučna, a tudi velezanimiva je memoarska knjiga o usodi avstro-ogrske monarhije: Arthur Graf Polzer-Hoditz, Kaiser Karl. Aus der Geheimmappe seines Kabinettschefs. Zürich-Leipzig-Wien (1928). Apologija Palackega idej in federalističnega stremljenja Slovanov in strašna obtožba decemberske ustave 1867 vse do poloma. Beust in Czernin, Andrassy in Tisza...

prešel od graškega »Telegrafa« na Dunaj in tu prevzel urejevanje lista »Konstitutionelle Vorstadtzeitung«.

V tem pismu piše Fischhof med drugim:⁸

»V sestavi in razporedbi besedila bi bilo treba mnogo izboljšati, toda sposoben je gotovo, da izpolni namen, ki naj bi ga osnutek dosegel s tem, da bi služil kot substrat za izmenjavo misli. Prosim, da po njem daste napraviti več prepisov ter enega zaupno pokazati Kaiserfeldu, drugega pa dr. Ziemiałkowskiemu ter ju naprosite za njune pripombe. Smreker naj dva druga prepisa pošlje zaupno dr. Tomanu in nekomu izmed čeških voditeljev ter izve njih nazore.«

Kmalu nato je poslal Wengrafu še drugi osnutek o avtonomiji kraljestev in deželâ. Ker ta ni hitro odgovoril, je ves zaskrbljen pisal Wengrafu 30. avgusta⁹ med drugim tele značilne vrstice:

»Pri Ziemiałkowskiem bo (prvo) delo našlo malo odobravanja. Poljaki, kakor vse naše narodnosti, poznajo le svoje pravice; o dolžnostih do drugih narodnosti nočejo prav nič vedeti. Ne biti zatiran, to jim ne zadošča; da so srečni, morajo imeti najmanj eno narodnost, ki jo zatirajo. Na Poljake bo treba moralično pritisniti.

Če opazujem početje naših velikih in malih politikov ter čitam dnevnike, se često sam sebi zdim norec, ki ima misel rešiti Avstrijo, dočim vsi drugi kar najharmoničneje sodelujejo, da bi jo razbili. Moja skrbno pretehtana elaborata o enakopravnosti se mi potem zdita kakor smešna izrodka možganov.

Kaiserfeld je bil danes več časa pri meni. Ko sem mu pri odhodu izrekel svoje visoko spoštovanje, je dejal na svoj skromni način: »Če niste zadovoljni s politikom, ohranite svoje simpatije človeku.« Nato sem mu odgovoril: »Kako hočete, da naj bom zadovoljen z Vašo politiko? V drugih državah ve politik, da ne more vsem pravičen biti, pri nas mora s tem računati, da ne bo vsem po pravi storil!«

Ni-li tako, dragi moj Wengraf? Tudi če bi naš narode osrečujoči prijatelj sedel v ministrski klopi, bi malenkostni kritiki našli na njegovem brezma-
dežnem obličju nekaj peg¹⁰.«

Prekrasno spričevalo ta pripomba — za »apostola pravne politike«! Saj na drugega je tu Fischhof komajda mislil...

Smrekar je že 11. septembra odgovoril naravnost Fischhofu¹¹ in mu čestital k »izvrstnima spravnima spisoma« ter hkratu poslal

⁸ Charmatz, 200.

⁹ Charmatz, 205/6.

¹⁰ Podčrtal jaz.

¹¹ Istotam, 207.

pismo dr. Tomanu, ki naj bi Fischhofu pokazalo, »kako lepo zaupanje je izrazil eden najbolj razupitih narodnjakov« zakonskima osnutkoma. Dalje je poročal Smrekar še o tem, da je govoril s Frančiškom Ladislavom Riegrom, »ki ga hudič češke strasti nekoliko preveč obvladuje«, ter da mu je obljubil poslati oba elaborata¹². Rieger je pri tem pripomnil, da bodo on in njegovi tovariši »dobrino, ki jo nudijo možje, kakršen je Fischhof, de facto radi vzprejeli; naj bi le v državnem zboru obveljala«. Smrekar dalje obžaluje, da Fischhof ne bo mogel biti v septembru na Dunaju ob zopetni otvoritvi državnega zbora, češ: »Tebe priznavajo vse narodnosti za najpripravnjšeга razsodnika. S svojim osebnim vplivom na poslanca Brestla in Ziemialkowskega bi Ti bistveno pospešil totranski sporazum.« Končno Smrekar še poroča, da bo Fischhofova elaborata »na srce položil« tudi Beustu ter končno napovedal, da bo, čim bo stopil v veljavo novi društveni zakon, ustanovil društvo in tako prevladal trud za narodno spravo na širši krog. V ta namen da so že pridobljeni ustanovniki iz vseh narodov, Fischhof pa naj bi postal predsednik¹³.

Ni-li to le po vsebini podano pismo Smrekarjevo silno zanimivo? Še bolj pa vprašanje: Kje je vsa Tomanova pisemska ostalina? Ali so med njo tudi Smrekarjeva pisma? Ohranjena tako, kakor so ona, poslana češkim vodilnim politikom: Riegru, Pražaku, Zeithammerju? Še bolj zanimivo pa je vprašanje: Kje so pisma Tomanova, pisana Smrekarju? Da bi mogli dobiti vsaj pismo, ki ga je Smrekar poslal Fischhofu 11. septembra 1867! Bil bi nam dober kažipot za boljše umevanje polemike med Bleiweisovimi »Novicami« in »Slov. Narodom« radi odstavka o Slovencih v Fischhofovi studiji »Oesterreich und die Bürgschaften seines Bestandes« in Tomanu očitane odgovornosti za napačne informacije Fischhofu.

Kako daleč pa so šli stiki Tomanu s Fischhofom, je razvidno iz sledečega odstavka v pismu, ki ga je Fischhof pisal Riegru 1. avg. 1878.¹⁴

»Moj svet bi toraj bil, da bi Vi, gospod doktor, prvi začeli. Vi imate ugled, kakor malokdo v Avstriji nele radi svoje nadarjenosti, nego tudi po svoji ulogi voditelja velike narodne stranke. Vaše mesto Vas upravičuje, celo obvezuje Vas, da v trenutku, ki je za bodočnost

¹² Prim. pismo Smrekarjevo — Riegru 14. sept. 1867.

¹³ Prim. Smrekarjevo pismo Riegru 14. sept. 1867 in 5. dec. 1869, kjer napoveduje, da poskusi zbrati vse za spravo vnete pomembne osebe na Dunaju v posebnem društvu pod firmo Fischhofovih idej!

¹⁴ Charmatz, 323.

Avstrije in Slovanov na še monarhije tako pomemben¹⁵, javno izrazite svoje mišljenje in v mirnem državniškem ekspoziju razložite strankinim tovarišem kakor tudi nasprotnikom poslanstvo Avstrije. Ne smete pa ne z Nemci in ne z Madjari ravnati kakor z nasprotniki, nego kakor s soudeleženci pri visokem poslanstvu, ki ga treba prevzeti v korist evropskega zapada. Dokazati morate, da se izkazuje s podpiranjem partikularizma zapadnih in južnih Slovanov usluga vsemu zapadu, torej tudi nemški državi. Z nemškega vidika je treba dokazati, kako nujna je sprememba naše politike. Državnopravni del tega vprašanja naj se, kakor jaz mislim, ne naglaša. Zakaj, močno naglašanje samo krepí nasprotstvo in vzbuja raznolike pomisleke celo med nečeškim delom slovanskega prebivalstva, kakor mi je svoje dni rekel Toman.»

Kdaj je to bilo, da je Toman tako govoril s Fischhofom? Tu imamo samo pričevanje Fischhofovo, ki pa je dovolj pomenljivo tudi za oceno upravičene ali neupravičene kritike Tomanovih stikov s Fischhofom.

Ali je bil Pajk Janko kaj v zvezi z napadi v »Slov. Narodu«? Ali je on dobival z Dunaja »iz zanesljivega vira« poročila o Tomanovih zvezah s Fischhofom? Človek bi skoraj tako sodil radi njegovega »Odprtega pisma gu. dr. Fischhofu na Dunaji« (Slov. Nar. 1870, št. 6, 7, 8) z naslovom »Slovenci in njih narodni program«. Saj je utemeljevanje njegovega javnega nastopa proti Fischhofu kaj značilno, češ, da se mu »z jedne strani vidi tem nujnejše, čem so Vaše pozvedovanja o slovenskej politiki vsaj v nekoliko meri iz takšnih virov zajeta, ki med slovenskimi politiki nikakor več ne slujejo za nesumneno čiste...«

Upam, da sem s temi uvodnimi vrsticami dovolj označil pomen Smrekarjevih pisem vobče, za slovensko politično zgodovino pa tudi. Saj izpopolnjujejo veliko dosedanje vrzel v poznavanju dobe od 1866 do 1870 in zakulisnega dela v Beustovem času.

Pripomniti je še treba, da so pisma kot dokumenti namerno objavljena v nemškem originalu. Prepisana so deloma po dobljenih fotokopijah (Riegru in Türuru pisana), deloma po dobljenem prepisu nemškega originala (Zeithammerju pisana) ali pa vzeta iz Pražakovega »Listača« (št. 47, 48, 50, 51, 52, 54, 56). Kot korelat bi seve bili na svojem mestu odgovori na Smrekarjeva pisma, če bi jih imeli, in pa taka pisma, ki bi bila v ozki zvezi ali s Smrekarjevim imenom

¹⁵ Doba okupacije Bosne in Hercegovine, kar je Slované v Avstriji navda'lo z novimi upi in zahtevami. Jugoslovansko vprašanje je stopilo na prvo mesto avstrijske notranje politike. Aneksija je postala — danajsko darilo.

neposredno, ali pa posredno z istočasnimi dogodki in njegovim političnim stremljenjem. To pa bi že precej prešlo okvir sedanje objave.

Treba bi bilo seveda tudi kaj več reči o osebah, ki so jim pisma namenjena, kakor tudi o onih, ki jih pisma le omenjajo. Tudi to zasedaj izpade, ker politični zgodovinar pozna po večini vsa imena, ali pa jih poišče v kakšnem leksiku. So pa ponekod radi boljšega umevanja dodane nekatere pripombe. Sicer pa — nekaj še vemo, starejši namreč, o Riegru, Palackem itd. Da je Zeithammer češki politik vključ v nemškemu imenu, izpričujejo nanj naslovljena pisma Smrekarjeva sama. Saj pihajo vsa Smrekarjeva pisma najbolj na srce čeških politikov radi »poravnave« in vstopa v avstrijski parlament, za spravo med Čehi in Nemci na temelju obstoječe ustave iz l. 1867. S tem »češkim vprašanjem« pa je bilo zvezano še marsikatero drugo, da, vse avstrijsko vprašanje. To priča zlasti estetsko zaokrožena Smrekarjeva formulacija, kako naj bi bil ostvarjen končni ideal Avstrije. Tam v pismu ogrskemu generalu Türuru, Smrekarjevemu zaupniku v Budimpešti (29. septembra 1868) stoji zapisano:

»Poljaki in Čehi analogno Hrvatski; — Slovenci analogno Slovakom in Srbom, s pametno urejeno avtonomijo, to daje med to stranjo in ono stranjo Lajte državnopravno analogijo.«

Slovenci pa Slovaki in Srbi torej v isti tretji vrsti, pa vsaj — s »pametno urejeno avtonomijo«, dočim Nemci in Madjari v prvi klopi, Čehi pa Poljaki in Hrvati v drugi...

Primerjajmo to, kar je istočasno hotel dati Slovencem rojakom drugi rojak iz Štajerske — Blagatinšek-Kaiserfeld. To pripoveduje biografično delo dr. F. Krones-a in pa naše časopise tistih dni...

L. 1867.

Kljub temu, da je Beustova vlada s precejšnjimi koncesijami pridobila gališke Poljake za sodelovanje v novoizvoljenem dunajskem parlamentu, se le ni čutila dovolj močno, da bi mogla upati na tako zanesljivo večino, s katero bi ji bilo možno izglasovati z Madjari dogovorjeno dualistično preureditev države, ki so se ji Čehi a priori upirali ter radi nasilnih volitev v deželnih zborih indirektno izvoljenega parlamenta niso hoteli priznati, zato pa tudi ne poslali poslancev v dunajski parlament. Že začetkom avgusta je poročal češki politik Zeithammer¹ iz Prage dr. Fr. Vladislavu Riegru o pismu, ki mu ga je pisal neki H. Bresnitz, izdajatelj lista »Polit. Korrespondenz« na Dunaju. V njem mu Bresnitz sporoča o svojem razgovoru z ministrom Taaffejem o tem, kaj misli vlada s Čehi. Bila bi pripravljena storiti vse korake, da bi češki narodni poslanci prišli v dunajski parlament, toda vlada ne mara doživeti — fiaska in negotovega poskusa. Pripravljena je na koncesije Čehom,

¹ Heidler-Šusta, I, 179/80.

na dogovor o ustavni reviziji in o načinu, ki bi omogočil češkim poslancem vstop v parlament. Riegruv odgovor po posvetovanju s Palackim in prijatelji je bil odločno odklonilen: »Do položiške rady jakékoli nepřijedeme nikdy. My nemůžeme dopustit, aby se nám legiscace dělala ve Vídni a od lidí k nám národně ani státoprávně nepřislušních. Pro vyřízení věci jiných než celorožských do Vídne jiti nemůžeme a nehodláme.« — »Mám však za to, že doba ani ještě nepřišla. Oni ještě nejsou odhodláni dáti Slovanům právo stejné, nežku-li opírat se o ně, a sloužiti za protiváhu p. Herbštovi nebo Perczelovi nebo některému novému pruskotendenčnímu žurnálu, k tomu je národ náš příliš dobrý a důležitý. Též nemůžeme dělat pouhý šlep p. Beustovi, jako nyní bohužel Poláci. Nech to teda zkusejí ještě bez nás.«

Da se še bolje razume ta Riegruv odgovor, treba pravilno presojati razmere, ki so tisti čas vladale na Ogrskem, kjer je ustaški general Perczel na vso moč agitiral za ustanovitev popolnoma samostojne ogrske vojske, ter prav ocenjevati položaj na Dunaju, o katerem piše Zeithammerju Bresnitz: »Da izpopolnim svoj oris položaja, hočem končno sporočiti še to, da se nemško nacionalna stranka, ki dela za priključitev k Nemčiji oziroma k Prusiji, na kaj čuden način giblje in zbira ter hoče že v bližnji bodočnosti pričeti z izdajanjem velikega dnevnika. — Sicer pa moram pripomniti, da je vlada zdaj bolj kot kdaj prej potisnjena v težko zagato, zato je zdaj najugodnejši trenutek, da se ž njo paktira.« To Bresnitzovo poročilo pa dopolnjuje pismo tirolskega konservativnega poslanca Giovanellija, ki piše svoji ženi z Dunaja 4. junija 1867², da veje na Dunaju hud veter, da so redkokdaj patrijotični govori, sploh da se čujejo besede, da naj cesar odstopi, nemške province spadajo k Nemčiji, to da govore celó ljudje, ki bi se o njih tega ne nadejali! ... Vlada je bolj slabotna, bolj brez misli, bolj brez poguma kakor si je bil mislil. »O ubogi cesar! ...«

Pri takih okoliščinah seveda Rieger s svojimi Čehi ni imel volje biti Beustu — rešitelj.

Poskus, pridobiti Čehe za sodelovanje v parlamentu in za sporazumsko politiko pa je prišel, kakor smo že čuli v uvodu, tudi od druge, nevladne strani. Dne 6. septembra namreč poroča Rieger³ iz Maleč Palackemu med drugim tudi to vest: »Dobil sem pisanje od dr. Wiserja iz Linca⁴, govoreče o sporazumu s Slovani na temelju Fischhofovih idej.«

Pobuda za to Wiserjevo pismo je gotovo prišla od Fischhova samega, kar lahko sklepamo iz dejstva, da je bil že septembra 1866 Rieger pozval Wiserja na politični sporazum, dalje iz onega Fischhofovega pisma Wengrafu 26. avgusta 1867 in pa iz Smrekarjevih pisem dr. Tomanu in dr. Riegru. »Zlati most«, ki ga more postaviti Čehom Smrekar, kakor piše tu v prvem pismu dr. Riegru, ako Čehi sprejmejo Fischhofovo »popolno enakopravnost« in »najširšo avtonomijo«, kaže na to, da je moral Smrekar pisati Riegru tudi z vednostjo samega Beusta, ki mu je bil — v smislu pisma Fischhovu 11. septembra — malo prej prav dobro »na srce pihal«. Kako skuša isto pri Riegru, pa priča naslednje pismo:

² Istotam, str. 180/1.

³ Molisch P., Briefe z. deut. Polit. in Österreich, 1934, str. 95.

⁴ Heidler-Šusta I, str. 181.

⁵ Prim. pismo Fischhofovo Wengrafu 16. oktobra 1866 in 26. avgusta 1867 v uvodu. Tudi Wiser je bil gotovo dobil Fischhofova zakonska osnutka.

Dr. Smrekar — dr. Riegru 14. septembra 1867.

Hochwohlgeborener,

Hochverehrter Herr von Rieger!

Unserer Verabredung zufolge beehre ich mich, Ihnen im Anschlusse Dr. Fischhofs Entwürfe⁶ für ein Nationalitätengesetz und für ein Gesetz zur Erweiterung der Autonomie mit der ergebenen Bitte zu übersenden, mir Ihre Bemerkungen darüber, insbesondere mit Bezug auf Böhmen, gefälligst privative zukommen zu lassen.

Ich sage privative, damit Sie vor jedem Präjudiz bezüglich Ihrer staatsrechtlichen Ansprüche gesichert bleiben.

Diese Widersprüche in den Werken der Schöpfung! Die Mutter Natur legte ins menschliche Herz den Trieb nach Glück und Frieden und demnach wirken oft die edelsten, wahrhaft hoch begabten Menschen, welche über das Geschick von Millionen ihrer Brüder entscheiden, in einer Richtung, welche nicht zum Glück und Frieden führt.

In dieser Lage sind Sie, hochverehrter, hochbegabter Herr von Rieger!

Sie bekämpfen den Dualismus (— den übrigens der Teufel holen möge —) obschon derselbe ein unwiderrufliches fait accompli geworden. Sie verlangen ein besonderes Staatsrecht für Böhmen, obschon dasselbe unerreichbar ist. Der ungarische Krönungseid kann nicht gebrochen werden; die Deutschen in Österreich werden sich durch neue staatsrechtliche Schranken nicht selbst zerreißen.

Warum, hochverehrter Herr von Rieger, streben Sie nicht das Erreichbare an, — die vollste Gleichberechtigung und die weitgehendste Autonomie, innerhalb welcher sich jede Nationalität nach ihrem Eigenwesen entwickeln kann und zwar auf der Grundlage des Friedens und der Freiheit!? In Fischhofs Gesetzentwürfen sind die Ideen dazu gegeben.

Welche Absichten mich und meine politischen Freunde leiten, wollen Sie, der wichtigste Faktor bezüglich des Ausgleiches diesseits der Leitha, gütigst aus dem Briefe entnehmen, welchen mir der edle Fischhof über diese Entwürfe schreibt, und dessen Rücksendung ich mir ergebenster bitte.

Es wäre nicht gutösterreichisch, wenn man den Polen eine separate Stellung geben würde; ich wirke in entgegengesetzter Richtung und mache Ihnen im Vertrauen die Mittheilung, dass alle Hoffnung vorhanden ist, dass die Polen im Wesentlichen die beiden Entwürfe acceptiren⁷.

Nun handelt es sich um die Bildung einer deutsch-österreichischen Partei; auch in dieser Beziehung glaube ich der Hoffnung Ausdruck geben zu dürfen, dass meine und meiner politischen Freunde Bestrebungen von Erfolg begleitet sein werden; — und sind die Völker einig, so wird und muss jede Regierung freudig ihr Amen dazu sagen.

Sässen nur Sie und Ihre nächsten czechischen Parteigenossen im Reichsrathe — wie schnell könnte eine Verständigung erzielt werden —! Ich bin nur ein Privatapostel der Versöhnungspolitik, aber ich glaube in

⁶ Glej v uvodu navedeni del pisma Fischhofovega Wengrafu 26. avgusta 1867 ter Smrekarjevo sporočilo Fischhofu 11. septembra 1867.

⁷ Prim. Fischhofovo pismo Wengrafu 26. avgusta 1867, da naj pošlje en prepis njegovega osnutka poljskemu voditelju Ziemiałkovskemu. Ta je moral odgovoriti, preden je Smrekar pisal Riegru. Je li tudi Smrekar sam pisal Ziemiałkovskemu?

der Lage zu sein, den Czechen, wenn Sie, hochverehrter Herr von Rieger, den rechten Moment dazu bezeichnen, die bequemste goldene Brücke zu bauen.

Nur im Wege der Compromisse ist ein Ausgleich möglich. Sie wissen, welche Motive den verschiedenen publicistischen Strebungen zu Grunde liegen — die Publicistik soll uns in dem erhabenen Versöhnungswerke nicht beirren; was möglich ist, werden meine publicistischen Freunde, — der sehr begabte, und für die Politik, die ich verfolge, begeisterte Wengraf in erster Linie, thun; ich bitte daher auch von Ihrer Seite in der Presse, den versöhnlichen Ton vorwalten zu lassen.

Mit dem Wunsche, dass mein und meiner Freunde Streben in der Moldau eine freundliche Aufnahme finde, zeichne ich hochachtungsvoll als

Euer Hochwohlgeboren

Wien, am 14./9. 1867.

Ergebenster Diener

Dr. Alois Smreker

Wieden, Margarethenstrasse Nr. 5

Obzornik.

NAGOVOR SV. OČETA NA ŠPANSKE IZGNANCE!

V ponedeljek, 14. septembra t. l., je sprejel sv. oče okrog 500 španskih izgnancev, svetnih duhovnikov ter redovnikov in redovnic. Med njimi so bili štirje škofje. Nagovoril jih je z veleznamenitim nagovorom, ki naj tu sledi v celoti in dobeseednem prevodu¹ — kot važen dokument našega časa.

Pozdrav herojem vere.

Vaša navzočnost, predragi sinovi, begunci iz vam in Nam tako drage in tako preizkušene Španije, Nam vzbuja v srcu takó nasprotujoča si in protivna čuvstva, da Nam je absolutno nemogoče, jih sodobnosti primerno izraziti. Morali bi istočasno od srčne boli plakati, obenem pa se radovati zaradi ponosa in veselja, ki Nas navdaja in tolaži.

Ste tukaj, predragi sinovi, da Nam pripovedujete o veliki bridkosti, ki iz nje prihajate (Raz 7, 14), bridkosti, ki njene vidne znake in sledove nosite na sebi, znake velikega trpljenja, ki ste ga prestali v tem boju, stavljeni v zgledovanje Nam in vsemu svetu (Hebr 10, 33), oropani in ople-njeni vsega, preganjani in v smrt iskani v mestih in vaseh, v človeških bivališčih in v gorskih samotah, prav tako, kakor je prve mučence videl apostol Pavel, občudujoč jih in samega sebe blagrujoč, da jih je videl; in tedaj svetu zabrusil ono ponosno in veliko besedo, s katero je svet proglasil za nevreden, da bi jih imel: quibus dignus non erat mundus (Hebr 11, 38).

¹ Nagovor je po besedilu, ki ga je objavil Osservatore Romano, prevedel dr. J. Debevec.

Prišli ste, da Nam izrazite svoje veselje, ker ste bili za vredne spoznani kakor prvi apostoli; trpeti pro nomine Jesu (Apd 5, 41); in svojo srečo, ki jo je povzdigoval že prvi papež, da ste bili zasramovani zaradi imena Kristusovega in ker ste kristjani (1 Petr 4, 14). Kaj bi zdaj rekel on, kaj naj rečemo Mi v vašo hvalo, častiti škofje in svečeniki, ki ste preganjani in mučeni vprav ut ministri Christi et dispensatores mysteriorum Dei (1 Kor 4, 41)?

Vse to je pravi sijaj krščanskih in svečeniških kreposti, heroizma in mučeništva. To je pravo mučeništvo v svojem svetem in slavnem pomenu besede: žrtvovana so bila življenja najnedolžnejših, častitljiva starost, mladost v prvem cvetu. Dà, tudi neustrašena velikodušnost, ki je zahtevala, naj jo posadé na voz in odpeljejo z drugimi žrtvami na kraj, kjer jih čaka krvnik.

V tem nadčloveškem siju vas gledamo Mi in vam izražamo sveto in častitljivo občudovanje celó vseh tistih, ki sicer niso naše vere, v kateri, predragi sinovi, se skriva tista božja moč, ki prižiga in redi oni sij že izza dvajset stoletij, a so ohranili čut za človeško vrednost in veličino. Občudovanje vam, ljubljeni sinovi, izražamo vseh, pred vsem pa Svoje, ki Si moremo in moramo zbog vesoljnega očetovstva, danega Nam od najvišjega Očeta, prisvojiti lepo božjo besedo: filius sapiens laetificat patrem (Preg 15, 20); in ki vam moremo in moramo, objemajoč z očmi in srcem vas in vse vaše tovariše v trpljenju ter mučeništvu, reči, kakor je rekel apostol prvim vašim prednikom v slavi mučeništva: moje veselje in moja krona (Flp 4, 1), pa ne samo moja, ampak Boga samega, ki si je — po vedri in slavni viziji vélikega preroka — s svojo milostjo splel s svojo rokó iz vas venec slave in kraljevski diadem: et eris corona gloriae in manu Domini et diadema regni in manu Dei tui (Iz 62, 3).

Kako veličastno je to zadoščevanje, katero ste vi, preljubi sinovi, darovali in še darujete v toliko delih sveta in tudi v Španiji božjemu Veličastvu, od toliko ljudi preziranemu, zavrženemu, psovanemu, odklonjenemu ter na tisoč strašnih načinov žaljenemu! Kako primerno, providencialno in Bogu ljubo je to vaše zadoščevanje, ta vaša zvestoba v teh dneh, katerim je bilo prihranjeno, da slišijo novi, strašni krik: brez Boga, proti Bogu!

Strašni sadovi brezbožne revolucije.

Pa ob vsem tem siju in odsvitu heroizma in slave, ki Nam ga vi, predragi sinovi, predočujete in obnavljate, vsled usodne nuje le še toliko jasneje vidimo — kakor v veliki apokaliptični viziji — pustošenje, uničevanje, klanje, profanacijo, čemur ste bili vi, dragi sinovi, priče in žrtve.

Kar je od človeškega bolj človeško, od božanstvenega bolj božanstveno, posvečene osebe, reči in institucije, neprecenljivi in nenadomestljivi zakladi krščanske vere in obenem krščanske civilizacije in umetnosti; predragoceni predmeti, svete relikvije; dostojanstvo, svetost, dobrotelost, življenje, popolnoma posvečeno bogoljubnosti, vedi in krščanski ljubezni; posvečeni cerkveni predstojniki, škofje in svečeniki, svete device, laiki vsakega stanu in poklica, častitljiva sivina, prvi cvetovi življenja, da, sama in slovesna tišina grobov, vse je bilo na najpodlejše in barbarske načine napadeno, razrvano in pokončano v hrupni razuzdanosti, doslej še ne videni, od tako divjaških in okrutnih sil, da se zde nezdržljive — ne rečemo, da s človeškim dostojanstvom — ampak s samo človeško naravo, pa naj bo še tako bedna in še tako globoko padla.

Skozi ves ta hrup in vso to divjanje razbesnelega nasilja, skozi vse to požiganje in klanje prihaja v svet v resnici strašna vest: »Brat ubija brata...« Državlјanska vojna, vojna med brati iste zemlje, istega naroda, iste domovine — moj Bog! Vojna je zmerom — tudi zbog manj tužnih vzrokov — strašna in nečloveška, ki išče človeka, da ga ubije, da jih ubije čim več, da oškoduje človeka in njegove reči s čim dalje močnejšimi in učinkovitejšimi sredstvi... in kaj naj rečemo o bratomorni vojni? Dobro je bilo rečeno, da je kri tudi enega samega človeka, prelita od bratske rokē, preveč za vse veke in vso zemljo. (A. Manzoni, Osservazioni sulla morale catholica, cap. 7.) A kaj naj rečemo o tolikšnem bratskem klanju, še vedno trajajočem?

Je pa še bratstvo, neizmerno svetejše in dragocenejše od človeškega in domovinskega: tisto, ki nas veže v bratstvo z Jezusom Kristusom, Odrešenikom našim, v sinovstvo katoliške Cerkve, ki je mistično telo samega Kristusa in popoln zaklad vseh dobrot odrešenja. Prav to vzvišeno bratstvo, ki je ustvarilo krščansko Španijo, je moralo nekdanj in mora v sedanj nesreči še več trpeti. Sam satanizem — bi rekel — je razpalil in razpihal v sosedni Španiji zubelj sovraštva in divjega preganjanja, pripravljenega — to se je naravnost priznalo — katoliški Cerkvi in katoliški veri kot edini pravi oviri, da se ne uveljavijo tiste sile, ki so že pokazale, kaj znajo, ko so poskušale porušiti ves družabni red, od Rusije do Kitajske, od Mehike do Južne Amerike, in ki je te poskuse neprestano pripravljala in spremljala svetovna, vztrajna in nad vse spretna propaganda, da bi ves svet pridobila za tisto blazno in pogubno ideologijo, ki najprej skuša ljudske mase osvojiti in prežeti s seboj, da bi jih potem oborožila in vrgla v boj zoper vsako človeško in božjo institucijo. In to se bo vsled usodne nujnosti tudi zgodilo, pa še v hujših okoliščinah in merah, če tisti, ki bi morali bdeti nad tem, da se to prepreči, tega zaradi krivih računov in interesov, zaradi pogubne rivalitete, zaradi sebičnega iskanja lastnih koristi ne preprečijo. Kar so morda že preveč zamudili. Mi, deležni onega vesoljnega, božjega očetstva, katero objema vse od Boga ustvarjene, s krvjo samega Boga odrešene in za Boga namenjene duše, očetstva, ki s toliko in tako vzvišenimi vezmi in dolžnostmi veže in krepi vezi človeške solidarnosti, si ne moremo kaj, da ne bi še enkrat ob tej priliki, ki je zaradi vaše navzočnosti, ljubljene sinovi, tako slovesna in ganljiva, ter ob sveti vzvišenosti vašega trpljenja izrazili Svojega očetnega sočustvovanja, kakor vobče zaradi toliko zla in pokolja, kakor še posebej zaradi tolikega žaljenja krščanskega dostojanstva in življenja, zaradi toliko zločinov nad sveto in dragoceno dediščino plemenitega in Nam posebno dragęga naroda.

Nauki iz španske tragedije.

Toda dejstva, ki nanje vaša navzočnost, predragi sinovi, spominja in jih spričuje, niso samo pretresljiva vrsta uničevanj in pobojev, ampak so tudi š o l a najresnejših opominov in naukov za Evropo in ves svet. Vsemu svetu, ki ga je podtalna propaganda že preletela, omrežila in za prevrat pripravila, in posebej še Evropi, že tako globoko razrvani in tako silno pretreseni, govorē žalostna dejstva iz Španije in še enkrat kličejo, v kolikšni meri so že ogroženi sami temelji vsakega reda, vsake civilizacije in vsake kulture.

Resnica je, da ta grožnja in nevarnost tem bolj raste in tem živahneje deluje, čim večja je nevednost glede nje in čim večje je nepriznanje de-

janskega stanja. Resnica je, da jo vzdržuje resnična, satanska mržnja zoper Boga in zoper človeštvo, katero je Bog odrešil; meri pa ta grožnja na vero in katoliško Cerkev. Da je to res, je bilo tolikokrat priznано in dokazano, da je odveč o tem še razpravljati, zlasti, ker o tem dovolj glasno govore strahoviti dogodki v Španiji.

Nasproti pa ni odveč, ampak celo primerno in potrebno in za Nas na žalost dolžnost, da vse svarimo pred zasedo, s katero glasniki podtalnih prevratnih sil iščejo možnost, da bi se jim katoličani približali in z njimi sodelovali. V ta namen delajo razliko med ideologijo in prakso, med ekonomskim in moralnim redom. Ta zaseda je skrajno nevarna, izumljena in namenjena edinole temu, da bi Evropo in svet prevarila in razorožila v korist nikoli ne spremenjenega programa sovraštva, revolucije in rušenja vsega.

Resnica je nadalje, da se s tem ponovno priznanim sovraštvom prvenstveno zoper vero in katoliško Cerkev ob žalostnih dejstvih v Španiji nudi Evropi in svetu tudi še drug nauk, vrlo dragocen in zelo zdravilen, da naj ne zapira oči pred svetlobo v lastno pogubo. Popolnoma je torej zdaj jasno in evidentno — in podtalno na prevrat delujoče sile, ki ogražajo vse in vsakogar, same to priznavajo — da je edina prava ovira njih delu krščanska resnica ter z resnico skladno krščansko življenje, kakor vse to uči in zapoveduje katoliška vera in Cerkev.

Je torej tako rekoč gotovo in očitno, da hodi tam, kjer se napada katoliška cerkev in vera ter njen dobrodejni vpliv na posameznika, na družino in na mase, boj vzporedno in v zvezi s podtalnimi, subverzivnimi silami v korist teh subverzivnih sil in za isti usodni uspeh. Trdimo opeotovano: kjer se delajo kakor iz zasede ali pa kar z očitnim nasiljem, s fiktivnim in neiskrenim razlikovanjem med katoliško vero in politično vero težave in zapreke ter ovire polnemu razvoju delovanja in vplivanja katoliške vere in Cerkve, katero ukazuje, spremlja in pooblašča božja avtoriteta, tam se v isti meri olajšuje in podpira rušilni vpliv in delo subverzivnih sil. Ni to prvič, da naglašamo in priporočamo vsem — posebno onim, ki nosijo odgovornost — te prevažne resnice. V tem za usodo Evrope in sveta tako odločilnem času in v zavesti, da ni daleč čas, ko bomo Mi sami morali dati poslednji račun, smo hoteli vašo navzočnost porabiti v to, da te resnice ponovimo. Nobeno pričevanje ni tehtnejše od vašega, predragi sinovi, ki ste na lastni koži in na vsem, kar vam je najdražje, in na vaši domovini skusili strahote in nesrečo, ki preti vsem.

Cerkev je opozarjala na pogibel.

V teh zadnjih dneh se je reklo, da sta se katoliška vera in cerkev pokazali kot nedostatni in brez moči napram tem strahotam in zlom, in kot dokaz so navajali Španijo, ali ne samo njo.

Popolen odgovor daje temu očitku opazka A. Manzoniya: »Ko gre za opravičenje Cerkve, nikoli ni treba iskati zgledov; dosti je, da pogledamo na njen nauk.« (N. m.)

Ta pripomba je jasna, krepka in globoka.

Dajte nam družbo, v kateri bi se načela katoliške vere in Cerkve popolnoma svobodno ter nemoteno učila in širila ter v srca vcepljala z močjo zakonov in bistvenih smernic, od Boga danih, nadziranih in potrjenih kot ravnilo življenja in dostojanstva posameznikov, kot ravnilo in merilo zasebne in javne socialne in stanovske pravičnosti, kot ravnilo in merilo svetosti družine, načela o izvoru in vršenju socialne in

vsake oblasti, o bratstvu vseh ljudi, pobožanstvenem v Kristusu in v Cerkvi, ki je njegovo mistično telo, načela o dostojanstvu dela, dvignjenega do božanske vloge zadoščevanja in odreševanja ob upanju neizrečnega in gotovega plačila, načela o dolžnostih medsebojne ljubezni, ki je njeno edino ravnilo in pravilo potreba in dobrobit bližnjega, o dolžnostih torej, ki jih občuti in meri ljubezen, katera ne more imeti mej, ker je slična ljubezni, do katere ima pravico samo Bog; dajte nam družbo, v kateri bi imela popoln in neoviran vpliv in oblast ta načela, kakor tudi vsa druga teoretična in praktična vodila, ki so z onimi načeli v tesni zvezi bodisi kot njih predpostavke bodi kot njih pravilni izvodi in dolžna uporaba — in Mi vprašamo: s čim in kako bi mogla katoliška vera in Cerkev več in bolje prispevati k pravi dobrobiti posameznikov, družine, družbe? Katoliška vera in Cerkev dobro vršita to trojno dobrobit s tem, da nudita vsem, ki so dobre volje, sredstva, s katerimi se iz onih načel in vodil, vsebujočih tajno in plodno moč, doseže vsako resnično dobro s pomočjo milosti božje ter njenih prelivov in orodij, t. j. molitve, zakramentov in krščanskega življenja. Razen tega prihaja v poštev strašna možnost nemarnosti, nedelavnosti, odpora in upornosti, ki ovirajo človeško svobodo. Koliko žalostnih dejstev se da iz pravkar omenjenih lastnosti razložiti in ki imajo ondi svoj izvor! Dogajajo se ne le brez krivde katoliške vere in Cerkve, ampak naravnost v nasprotju z vsem, kar oni na vsak možen način učita in skušata ostvariti, t. j. resnično krščansko življenje.

Delovanje Cerkve — ovirano.

Za dozdevno nedostatnost in brezmočnost katoliške vere in Cerkve je še druga razlaga, na katero moramo vsaj namigniti. Kaj more katoliška Cerkev drugega kakor obžalovati, opominjati in prositi, kadar in kjer vidi, da je vsak njen korak v družino, med mladino, med ljudstvo oviran in onemogočen, torej korak vprav v tisto sredino, katera bi najbolj potrebovala njene prisotnosti ter njene službe kot matere in učiteljice?

Kaj drugega more katoliška Cerkev (kakor obžalovati, opominjati in prositi), kadar in kjer hočejo, da bodi katoliški tisk, namenjen za širjenje, razlaganje in obrambo čisto krščanskih načel, ki jih samo katoliška Cerkev hrani in uči, edina čuvarica čistega in celega krščanstva, zaprt v cerkve in na prižnice, bolj in bolj stiskan in sumničen, dočim uživa vso svobodo, pomoč ali vsaj tolerantnost tisk, ki ima, kakor se zdi, nalogo in namen, da dela zmešnjavo v idejah, krivi in potvarja dejstva, seje in trosi sumničenje ter nezaupanje zoper katoliško Cerkev, zoper njene služabnike, ustanove ter načela, tisti tisk, ki je pripravljen oznanjevati novo krščanstvo in vero novega kova? In s koliko zaprekami se ovira in uničuje blagodejni vpliv in delovanje katoliške vere in Cerkve, z zaprekami, ki skoraj onemogočajo praktično krščansko življenje in vršitev dolžnosti, ki jih Cerkev nalaže kot hrano notranjega in duhovnega življenja, zaprekami v tem vrtočevem in neprestanem plesu, ki v naših dneh goni in vrti mladino, pa ne samo njo, v zunanje in materialne reči! Še težje in huje pa jo ovira splošno širjenje nenravnosti, ki iz dneva v dan vedno bolj skuša podreti vsak jez zakona in da je, kakor se zdi, v toliko dušah že ugasnil vsak čut sramežljivosti in dostojanstva, vesti in odgovornosti za vse brezštevilo pohujšanje, katero se daje in sprejema. Miseros facit populos peccatum (Preg 14, 34). In gotovo je težka in strašna odgovornost tistih, ki v svojih položajih,

zlasti javnih, ne uporabljajo vseh možnih sredstev in lekov zoper tako velika zla.

Znano Nam je, da se žal na raznih poljih javnega in zasebnega, kolektivnega in individualnega življenja delajo še mnoge druge, težke zapreke polni učinkovitosti, delovanju in vplivanju katoliške vere in Cerkve.

Beseda tolažbe.

Hočemo se omejiti na opozoritve, ki smo jih izrekli, in vam ne več zadrževati očetnega, apostolskega blagoslova, ki ste ga prišli prosit za svoje duše skupnega očeta, namestnika Kristusovega, blagoslova, ki ga, predragi sinovi, tolikanj želite in ki ga tudi vaš Oče želi podeliti, blagoslova, ki ga vi v toliki meri zaslužite. In kakor vi hočete, tako hočemo tudi Mi ter smo odredili, da se Naš blagoslov razširi in dospe do vseh bratov v trpljenju in pregnanstvu, ki bi radi bili z vami, pa ne morejo. Znano Nam je, kako so se razpršili na vse strani. Morda pa se tudi v tem skriva poseben namen Previdnosti božje. Ta Previdnost je hotela, da ste se tako razkropili, zato da nesete na toliko strani in v tako daljne kraje dokaze prežalostnih dogodkov, ki so zadeli vašo in Našo predrago Španijo, in zato da vi sami prinašate osebno in živo pričevanje herojske vdanosti veri dedov, ki je te dni pridružila stotine in tisoče (in v tej slavni četi se nahajate tudi vi) spoznavalcev in mučnikov že itak slavnemu martirologiju Cerkve v Španiji; herojske vdanosti, ki bo (in to Nas navdaja z neizrekljivo tolažbo) gotovo služila kot veličastna in sveta sprava in probuda krščanskega življenja, posebno med dobrim španskim ljudstvom, ter s tem postala znanilka boljše bodočnosti in veselejših dni za vso Španijo.

Blagoslov svetega očeta.

Na ves ta dobri in zvesti narod, na vso to drago in preodlično Španijo, ki je toliko pretrpela, naj pride, to živo želimo, Naš blagoslov, kakor tudi vsak dan zanjo molimo in bomo molili vse dotlej, da se popolnoma in varno vrne blagi mir.

Preko vseh političnih in svetnih ozirov se Naš blagoslov na poseben način razteza na vse tiste, ki so nase vzeli težko in nevarno nalogo, braniti in zopet upostaviti pravo in čast božjo ter vere t. j. pravo ter dostojanstvo vesti kot prvi pogoj in osnovo vsake človeške in državljanske blaginje. Težko in nevarno nalogo, smo rekli; zakaj dolžnost in težava obrambe kaj lahko preskoči meje in način pravične obrambe; istotako se utegnejo pri-takniti nepošteno nameni ali sebični in strankarski interesi ter skaliti in preobrniti vso moralnost dejanj in vso odgovornost. Naše očetovsko srce ne more pozabiti, da, ob tej priliki se spominja bolj ko kdaj in s posebnim očetovskim iskrenim priznanjem vseh onih, ki so se s čistim namenom in odkritimi predlogi trudili posredovati v ime človekoljubja. Naša hvaležnost in priznanje nista manjša, če treba ugotoviti neuspeh njih najplemenitejših naporov.

A oni drugi? Kaj naj rečemo o vseh tistih, ki so in ostanejo naši sinovi, čeprav niso tako gledé Nam predragih in svetih stvari in oseb, kakor tudi s svojimi skrajno sovražnimi in okrutno preganjalskimi dejanji in metodami ter s silno žaljivim govorjenjem in obnašanjem napram Naši osebi (kolikor je razdalja dopuščala) ravnali z Nami kot otroci s svojim očetom, ampak kot neprijatelji napram najhujšemu neprijatelju. Imamo, predragi

sinovi, božje zapovedi in božje zglede; ubogi človeški naravi, ako bi bila osamljena, bi se utegnile prve zdeti težke za izpolnjevanje, drugi težki za posnemanje. In vendar so s pomočjo milosti božje te zapovedi in ti zglede za krščansko dušo — za vaše duše, predragi sinovi, tako lepi in privlačni, da nismo nikdar mogli in tudi sedaj ne moremo niti za hip dvomiti o tem, kaj nam je gledé onih zadnjih storiti: ljubiti jih, ljubiti s posebno ljubeznijo, izvirajočo iz sočutja in usmiljenja, ljubiti jih in, kadar ne moremo nič drugega storiti, moliti zanje: moliti, da bi se vrnilo v njihove razume jasno gledanje resnice in da bi se njih srca zopet odprla bratskemu iskanju resnične občne blaginje; moliti, da bi se vrnil k Očetu, ki jih željno pričakuje in ki mu bo dan njih vrnitve naredil največje veselje; moliti, da bi bili takrat z nami, ko se bo v kratkem — danes, ob godu Povišanja sv. Križa, per Crucem ad lucem, gojimo to polno zaupanje v ljubelega Boga — na lepem nebu Španije spet bočila mavrica miru, oznanjajoč to veselo vest vsej vaši veliki, slavni deželi; mavrica miru, velimo, vedrega in varnega, miru, ki bo potolažil bolečine, popravil vso škodo, zadovoljil vse upravičene in pametne zahteve, združljive z občno blaginjo, miru, ki bo oznanjal mirno bodočnost socialnega reda ter procvitanja. In sedaj: Blagoslovi vas vsemo-gočni Bog Oče, Sin in Sveti Duh.

Ocene.

II. evharistični kongres za Jugoslavijo v Ljubljani 1935. — Izdal kongresni odbor. Tiskala in založila Misijonska tiskarna Groblje-Domžale. Uredil Ivan Martelanc. 707 str. tiska in 100 slik.

1. L. 1935 moramo v resnici imenovati evharistično leto slovenskega katoliškega naroda. Celo tisti udje narodnega organizma, ki so versko mlačni ali že skoraj mrtvi, so začutili vpliv skrivnostne življenske sile in toplote, ki izžareva iz evharistične skrivnosti. Ogromno večino naroda pa je vzvalovilo to leto v silnem versko-preroditvenem gibanju in delu, katerega vrhunec je bil evharistični kongres sam. Ogenj navdušenja, veličastni sijaj tega kongresa ni bil zaneten s trenutnimi čustvenimi pripomočki, ki ne puste sledov za seboj, ampak predvsem iz močne in žive vere, iz prepričanja, ki ga je dolga priprava kovala in vžigala. Ni šlo za neko »masno« akcijo, ki jo razpalijo politično-osvojevalna gesla, ni bila demonstracija z dvignjenimi stisnjenimi pestmi sovraštva, katere cilj je osvojitve materialnih dobrin in politične oblasti enega razreda, bil je triumf vere, triumf skupnosti vseh stanov in razredov, oživljenje edinosti, ki izvira od Kristusa in naj bo živi temelj za vse življenje narodnega občestva. Kongres je bil izpoved vere in skupna molitev naroda. Zato ne more in ne sme prenehati njegov vpliv v našem življenju, ampak je začetek in vir neprestano rastočega življenja. Nobena obnova, preobrazba, rast se ne izvrši trenutno, nobeno načelo ali dogodek, ki ima življenjski pomen, v trenutku ne izčrpa svoje sile in ne doseže hipne realizacije v življenju. Stalno, stanovitno snuje, preobraža in budi rast in moč. Tako naj bo tudi evharistični kongres vir življenja za naš narod, da ne bo propadel, ampak se ohranil in stalno krepil iz živih vrelcev, ki so se v njem odprli ali razširili in okrepili z evharističnim kongresom. Veliko sredstvo za to, da ostane spomín na II. evharistični kongres v vsej sedanji generaciji svež, in da je nele za sedanji, ampak tudi za bodoče rodove o s n o v a in v i r za versko življenje, bo nedvomno res lepo poročilo o II. evh. kongresu. V krasno

opremljeni knjigi je zbrano vse, kar je potrebno in primerno, da si more udeleženec ohraniti in obnoviti veličastno, časovno in krajevno razsežno sliko živo. Z besedo in sliko je prikazano veliko delo priprave, dalje stanovska zborovanja in pa skupne velike svečanosti. Skozi vse te opise pa gre zdaj tiha, zdaj mogočna pesem, poziv in molitev: Kristus kralj... v hostiji sveti nam gospoduj! Življenska moč verskih skrivnosti!

Želimo, da bi bila ta knjiga vedno odprta na mizi v naših društvenih prostorih, vedno na mizi vzgojiteljev, na mizi v čakalnicah zdravnikov in drugih stanov, ki k njim prihaja mnogo ljudi, na mizi urednikov katoliških časopisov. Naj bi jo tudi tisti, ki neposredno v stiku z narodom skušajo oblikovati njegovo kulturo in napredek, imeli vedno znova v rokah.

Knjiga stane sedaj po preteku subskripcijskega roka vezana v rdeče platno z zlatimi napisi 160 Din, vezana v polusnje z zlatim napisom in zlato gornjo obrezo 190 Din.

2. Poleg velike knjige, v kateri je zbrano vse, kar se nanaša na kongres, je pripravil urednik I. Martelanc še krajše poročilo o kongresu. Ta knjiga obsega 128 strani in stane 15 Din. V njej je opis priprav in kongresnih svečanosti, na koncu pa tudi že obletnice kongresa v Stični. V tekstu je mnogo slik. Za spomin na kongres in obnovo v njegovem duhu bo prav primerna ta izdaja za večino preprostejših in revnejših udeležencev.

Fabijan.

Nebeške rože. Pod tem Baragovim naslovom je l. 1931 začela izhajati v Ljubljani nova zbirka nabožnih knjig, ki naj bi nadaljevale poslanstvo Baragovih vodnikov proti večnosti ob 100 letnici njegovega prihoda v Ameriko. Največ zaslug za novo zbirko ima sedaj že pokojna uršulinka m. Pija iz znane Regalijeve družine v Ljubljani. Del svojih družinskih sredstev, s katerimi je mogla razpolagati, je apostolsko goreča redovnica namenila za ascetično zbirko, ki jo je smatrala za izredno potrebno za naše razmere. Poleg svojega velikega stanovskega dela doma in v tujini je še našla časa za zbirko, da je za njo skrbela in tudi iz francoščine predstavila tri najboljše knjige. Lahko rečemo, da je idealna m. Pija za to zbirko živela in v mislih na njo tudi umrla. Če pogledamo sedaj vse njene doslej izdane knjige, ki se odlikujejo po notranji vsebini in tudi zunanji obliki, bomo morali priznati, da je bilo delo veliko in uspešno in z njim ime m. Pije Regali hvaležno ohranjeno v zgodovini slovenskega nabožnega slovstva. Zvesto je pri izdaji knjig pomagal kanonik A. Stroj, ki še sedaj to zbirko vodi.

1. *Življenje z Jezusom.* Ljubljana 1931, str. 128. To knjigo za uvajanje v intimno življenje z Jezusom je iz francoščine priredila P. J., O. S. U. Najlepša in najvažnejša so poglavja o izvrševanju intimnosti z Jezusom, za katero so temelj posvečujoča milost in sv. obhajilo, pogoj za čiščenje in izpopolnjevanje duše. V duhu, čustvih, volji in dejanju naj bi kristjan postajal eno z Jezusom in tako že na zemlji okušal nebesa. Knjigo odlikuje ascetična umirjenost in prisrčnost in služi še posebno dobro kot priprava in zahvala za sv. obhajilo.

2. *Kraljevanje Srca Jezusovega v družinah.* Ljubljana 1931, str. 112. Drugi zvezek »Nebeških rož« obsega prevod govorov znamenitega apostola za posvečenje družin Srcu Jezusovemu o. Mateja Crawley-Boeveya. V isti namen so bili tudi govori prevedeni in dajo dragocen originalen material zgledov in misli za posvečenje družin. Dodane so še molitve, ki se ob posvečenju molijo.

3. Sv. Terezija Deteta Jezusa — čudodelka naših dni. Ljubljana 1931, str. 238. Knjiga je toplo pisan življenjepis Male Cvetke, ki naj nas nauči »bližnjico k svetosti — pot duhovnega detinstva, otroškega zaupanja in zvestobe v malem«. Tretji del knjige govori o razmerju sv. Terezije do misijonov, duhovnikov in o njenih molitvah za Rusijo. Posebej je še navedenih mnogo njenih čudežev. Morda je ta dragoceni življenjepis sv. Terezije Deteta Jezusa vse premalo znan in zato iz njega tudi vse premalo črpamo smernic in globin za lastno posvečevanje.

4. M. Hofman, Sv. rožni venec in lavretanske litanije. Ljubljana 1931, str. 160. Zasluga izdajateljev »Nebeških rož« je tudi v tem, da so nam pod tem naslovom izdali nekaj spisov svetniškega duhovnika in pisatelja M. Hofmana (1755—1826) in s tem odkrili del bogastva nekdanjih slovenskih ascetičnih pisateljev. Hofmanove spise je zelo rad čital škof Baraga, ki jim je tudi s predgovorom l. 1837 pomagal, da so se kar najbolj razširili. Ta predgovor kot tudi Hofmanov življenjepis sta tiskana kot uvod v sedanjo izdajo Hofmanove razlage posameznih molitev in delov sv. rožnega venca in vseh prošenj lavretanskih litanij. Razlaga molitev je lepa in preprosta. Priporočilo škofa Barage nadomesti vsako drugo priporočilo.

5. in 6. Dr. Jožef Lesar, Marija, Mati milosti. Ljubljana 1932, str. 284. Kot dvojni zvezek so izdane dr. Lesarjeve šmarnice, v katerih razločujemo z lahkoto dva dela. Prvi del (16 dni) obsega Marijino življenje, drugi del pa premišljevanja po cerkveni pesmi »Zdrava, morska zvezda...« Ker so te šmarnice izdane v zbirki »Nebeške rože« in ne samostojno, kot je to navadno, je nevarnost, da bi nanje pozabili pri iskanju majniškega berila. Posamezna premišljevanja so kratka, toda ne prazna. Dobro se pozna v njih, da je bil pokojni prelat dr. Lesar dolgo profesor sv. pisma nove zaveze v bogoslovju.

7. J. Schrijvers, O. ss. R., Daruj se Bogu (Le don de soi). Poslovenila m. Pija Regali, uršulinka. Ljubljana 1935, str. 314.

Ob koncu preteklega leta je izšel po obsegu največji in po vsebini najbolj tehtni zvezek »Nebeških rož«. Knjiga je prevod znanega belgijskega ascetičnega pisatelja Schrijversa, čigar dela so prevedena v več evropskih jezikov. Knjiga »Daruj se Bogu« je nekak kompendij smernic za duhovno življenje, ki naj jih povzame misel: popolna izročitev duše Bogu. Taka izročitev ni samo pravična in modra, ampak tudi lahka. Seveda se je v tej vaji, ki vodi k svetosti, treba vaditi in jo izvrševati med preskušnjami življenja, ali vse to vodi k vedno večjem zedinjevanju duše z Bogom. Posebno odlikujejo knjigo njeno preprosto pojmovanje svetosti in poti do nje. V vsakem stanu se človek lahko posveti, če se vsak trenutek svojega dela in počitka izroča Bogu. Misli o človekovem zadržanju v trpljenju in preganjanju so zelo praktične. Na koncu je govor o Devici Mariji kot zgledu popolne izročitve. — Take knjige smo že dolgo rabili in bo poleg klasičnih del duhovnega življenja mogla postati zvesta učiteljica in spremnjalnica duš v njihovem prizadevanju za vedno višje življenje, četudi so ostale sredi svetnega šuma.

Vsa naročila za knjige v zbirki »Nebeške rože« sprejema prodajalna H. Ničman, Ljubljana. Cena se giblje od 10 do 25 Din.

H koncu še dve opombi. Zbirka »Nebeške rože« morda koga moti zaradi manj sodobnega naslova. Vendar je naslov Baragov in kot tak historičnega značaja. Radi naslova pa nihče ne more iti mimo vsebine

zbirke. V tej nabožni zbirki bi radi videli izdane nekatere prevode še novejšega svetovnega ascetičnega slovstva, ki jih rabimo posebno za inteligenco. Če bo odgovarjala izbira in oblika prevodov, se bo dobro delo »Nebeških rož« lahko lepo nadaljevalo. Pa tudi obljubljena nova izdaja nekaterih Baragovih spisov bi nam zelo dobro došla. drf

Misijonski koledar. 1937. Osemnajsti letnik. Izdaja Misijskišče v Grobljah. Tiskala Misijonska tiskarna Groblje.

Med mnogoštevilnimi koledarji, ki jih vsako leto izdajajo razne knjižne družbe in založbe ali druga podjetja, se je ljudstvu zelo priljubil Misijonski koledar, predvsem radi misijonske vsebine, ki verne katoličane zelo zanima. Letošnji koledar je po vsebini posvečen škofu I. Fr. Baragi, rodovom in ozemlju, kjer je živel in deloval. To nam razodeva že naslovna slika velikega misijonskega škofa in pozivi škofov Plagensa v Marquettu in ljubljanskega dr. Rožmana. Namen je pač po svoje pomagati, da se uresniči velika želja za beatifikacijo apostola Indijancev. Med članki omenjam razpravo univ. prof. dr. Ehrlicha »Pogled v vero in kulturo Indijancev«, dalje spise Misijoni med Indijanci, Drobcji iz življenja škofa Barage (dr. I. L. Zaplotnik) in kratek življenjepis Baragovega sodelavca, misijonarja Fr. Pirca. Zelo mnogo slik iz življenja Indijancev in delovanja misijonarjev gotovo dela koledar še bolj privlačen.

Želimo, da koledar mnogo koristi za plemeniti namen, kateremu se je posvetil. I. F.

Vidmar Milan, dr. tehn., univ. prof., **Oslovski most.** V Ljubljani 1936. Str. XII, 317; 97 skic.

To delo je, kakor pravi avtor sam (XI), nadaljevanje dela »Moj pogled na svet« (prim. Čas XXX, 1935/36, str. 118—125). Prva knjiga, pravi dalje avtor, »je opisovala svet, kakor ga doživljamo, ta, druga knjiga ga opisuje čisto razumsko, prodirajoč do zadnjih globlin«. V srednji šoli smo šli čez »oslovski most«, ko smo preučili Pitagorov stavek, ki je »nekakšno merilo skromnih glav« (93). Takšnih mostov je pa še več, ki je treba čeznje, ako hočemo priti do resnice. V naši dobi so odkrili oslovski most, ki vodi iz fizično gledanega sveta v matematične svetove, v svetove štirih in več dimenzij, v svetove, ki niso drugega kakor »skupnosti matematičnih točk«, v svetove, kjer vse uganke rešujejo števila, tenzorji, krivine. Dr. Vidmar sam pa misli, da je odkril še daljnji oslovski most, ki se mu zdi, da vodi do zadnjih skrivnosti sveta. Sam je šel čez in in se mu zdi, da je doumel uganke življenja, uganke telesnosti in duhovnosti, uganke telesa in duše. To se pravi, da bi jih do dna doumel, tega si še ne upa reči, postavil je le hipoteze in tudi po hipotezah priznava, da ga nemara »čaka še nov oslovski most« (312).

Kakor prva knjiga, je pisana tudi ta prijetno in duhovito. V težka geometrična in matematična vprašanja uvaja čitatelja na kramljajoč lahкотen način, postopno, od spoznave do spoznave. Vendar se precej ponavlja. Tudi izrazi niso vedno dosti določeni. Zdi se, da nima o mnogočem, o čemer filozofira, nobenih jasnih pojmov, tako n. pr. o veri (237), o nadnaravnem (138), o smotrnem delovanju stvari (144). Prav tako nelogično sklepa iz dilem, ki niso prave dileme (61, 138, 146, 179). Celo sklepi, ki jih dela v svoji stroki, niso vedno neoporečni. N. pr. na str. 57 sl. dokazuje, da neskončnosti ni. Najprej bi dokazal, če bi sploh kaj dokazal, le to, da matematične neskončnosti ni. A niti tega ni dokazal. Njegovo dokazovanje

že suponira končnost premice. (S tem pa nikakor ne trdimo, da je dejansko možno neskončno število atomov ali neskončen svet, kakor so res mislili nekateri, a sv. Tomaž oboje zanikuje; seveda pa iz nemožnosti dejanske kvantitativne neskončnosti zopet ne sledi nemožnost bitne neskončnosti božje, kakor domneva dr. Vidmar.) Dr. Vidmar veže brez pomisleka celo protislovja. Pravi, da svet sestoji iz »kvantov«, ki so brez razsežnosti (148). Ti kvanti po logiki ali niso pravi »kvanti«, ali pa so razsežni. Nerazsežni so, sklepa dr. Vidmar, ker so nedeljivi. To ne sledi. Če so tudi matematično nedeljivi, tedaj so vsekako nerazsežni, a tedaj tudi niso pravi »kvanti«. Lahko so pa »kvanti« in zato razsežni, a fizično nedeljivi! (Sv. Tomaž res brez protislovja logično uči, da so telesa le do neke meje deljiva, potem pa fizično niso več deljiva, ker imajo po svoji naravi določen neki »minim«, a so še razsežna.) Tako je v tem delu še marsikaj, kar logično mislečega človeka ne zadovolji. Ne le marsikaj! Vsa Vidmarjeva filozofija o svetu, Bogu in človeku je takšna, da logično mislečega človeka nikakor ne more zadovoljiti. To spoznanje nas je živo prevzelo ob njegovem doslej zadnjem »oslovskem mostu«.

Sodbo o pozitivno-znanstvenih rečeh in matematičnih problemih moramo kajpada tudi pri tem delu prepustiti fizikom in matematikom. Ali so svetovi več dimenzij možni? Matematično gotovo, saj je treba samo zapisati $2^1, 2^2, 2^3 \dots 2^n$, pa imamo količino dveh, treh, štirih in n-dimenzij. Ali so možni tudi dejansko? Štiridimenzialen svet je možen, ako postavimo za četrto dimenzijo časovnost, ki je brez dvoma v zvezi s kvantitativnostjo (saj je že Aristoteles opredelil čas, da je število v gibanju po prej in potlej). Ali je dejansko možen tudi svet več dimenzij? Skolastični filozofi po večini zanikujejo, češ da je vsak svet s tremi, oz. štirimi dimenzijami docela določen in pridevanje nadaljnjih dimenzij brez zmisla, ta in oni pa meni, da filozofsko ni mogoče reči ne da, ne ne. Ali je možen zakrivljen svet? Zakrivljena črta gotovo, ploskev tudi, matematično gremo lahko dalje in dalje; ali tudi dejansko? Kdo ve? Čudno se glasi, da je »zadnja resnica krivina« (285), vse drugo pa, kar se nam je zdelo realno, otipljivo, doživljivo, da je le »privid« (283). Ako pa potem čitamo, da so tudi vse gospodarske in politične sile le »doživljene krivine«, se kajpada zavemo, da je krivina le beseda, ki naj zajame kar največ pojavov. Potem je seveda v trditvi nekaj resnice. Ako imenujemo n. pr. vse, kar je, bitje, je pač vse bitje in kar ni bitje, je le privid, je nič. Toda ali smo s tem res že doumeli vesoljstvo in bitja v vesoljstvu? Prav tako, ali nam beseda »krivina« res kaj dosti pove?

Vidmarju je svet najprej celokupnost matematičnih točk, katerih vsaka pa ima svojo vsebino. (Ta beseda »matematična točka« izprva zelo moti, ker človek misli res na matematično točko, in šele pozneje vidi, da so te točke drobcji, sicer silno majhni, a vendarle ne neskončno majhni »kvanti«.) Kaj pa je tista različna vsebina točk? Prvi odgovor: kvanti so različni. »To je prav gotovo zadnja skrivnost sveta« (148). Drugi odgovor: »Resnična vsebina vseh svetovnih točk je merilni tenzor, neko čudovito število višje vrste, sestavljeno iz desetih vsakdanjih števil, spreminjajoče se od točke do točke... Vse je privid, kar doživljamo. Vse je tolmačenje preprostega števila višje vrste, ki je zadnja resnica kot zadnja vsebina sveta« (252). Tretji odgovor: »Zadnja resnica« je »krivina« (285). Tako je n. pr. gmota (materija) kot vsebina sveta »neka varljiva prikazen, za katero se skriva krivina« (168). »Vsi pojavi so samo odmevi krivin« (292). »Naš svet

se na vsaki točki krivi na deset načinov« (237). Za matematika »ima vsaka točka neko vsebino, zanj abstraktno vsebino. Kako jo doživljaš, je tvoja stvar. Kot gmoto, kot krivino, kot skrivnostno privlačno silo, kakor hočeš. Objektivno resničen je samo simbol, ki sedi na vsaki točki in ki ima neko vrednost« (168). A kako je mogoče vse to spraviti v sklad? Odgovor je: »Na velikem oslovskem mostu stojiva.« Moderni človek hoče vse izmeriti. »Kar se ne da meriti, tega ni« (179). »Merila so vse... Dokončen odgovor: Vsebina vsake svetovne točke je nekaj, kar določa dolžina metra, dolžina merilne enote v vsaki možni smeri iz nje. Torej šop meril... Če izvzameš življenje, je vse drugo privid« (269). Sedaj pa je stvar takšna: »Če je ta meter, ki ga nosiva s seboj (ko stopava čez veliki oslovski most) nespremenljiv, povsod in vselej sam sebi enak, kakor je človeštvu nespremenljiv oni vzorec metra, ki ga skrbno hrani francoska prestolnica, potem je svet takšen, kakršen je bil na zapuščenem bregu« (to je, primeroma takšen, kakor ga doživljamo: z materijo, energijo, elektriko, toploto itd.). Če pa je meter spremenljiv, če je ves živ (Vidmarju je vsako premikanje že življenje), če je v vsaki svetovni točki drugačen, če je celo v vsaki smeri vsake svetovne točke drugačen, potem, da — potem je res vse privid, kar se nam je zdelo realno, otipljivo, doživljivo. Samo prostor, ki je bil Kantu tako nerealen, da ga je uvrstil med načine gledanja v svet, je potem vse. Prostor, ki mu spreminjanje metra izraža ustroj, ker mu za zunanje opazovalca daje zakrivljenost« (283).

Morda ti ne maraš čez ta most? Si pač »šibka glava«, »mrtva glava«. Če nisi — in kdo bi bil rad mrtva glava? — torej čez most! Tako nekako vabi dr. Vidmar čitatelja tudi s čustvenimi nagibi za seboj. Glavni pomislek proti vsemu temu razlaganju je filozofsko ta: Ali je res matematika vsa in edina veda, kakor trdi in praktično izvaja dr. Vidmar? »Kar se izmeriti ne da,« pravi dr. Vidmar, »tega ni« (179). Ali se njegove misli dajo izmeriti? V tvarnem svetu so seveda radi zvezanosti s kvantitativnostjo vsi pojavi (načelno, četudi ne dejansko) nekako merljivi. Saj merimo n. pr. toploto, elektriko, svetlobo. Toda ali nima morda svet vendarle tudi kvalitativne plati, ki je zgolj matematično ni mogoče popolnoma doumeti, a je iz pojavov mogoče sklepati, da je? Sicer pa sama matematika niti resničnega od umišljenega ali možnega sveta ne more ločiti, kar je, kakor bomo videli, usodno za Vidmarjevo filozofijo.

Toda stopimo čez te »oslovske mostove« in se ustavimo pred zadnjim, kjer nas hoče dr. Vidmar s svojo filozofijo o svetu, Bogu in življenju povesti čez!

Vidmarjeva filozofija o svetu: Svetov je nebroj. »Naše vsemirje je ena izmed nešteti možnosti« (118). Ali so vsi ti svetovi resnični, vsi realni? Časih govori Vidmar tako, kakor da je samo »veliki svet štirih razsežnosti« resničen (x). Eno »edinstveno obliko med nešteti možnimi je izbral Stvarnik, ko je gradil resnični svet« (90). Po tem bi bil samo ta svet resničen, realen. Toda drugje pravi, da so razumu vsi drugi možni svetovi prav tako resnični (136), pravi tudi skratka, da so »vsi realni« (292). A zopet drugje se zopet zdi, da tudi našemu svetu, ki ga je Stvarnik izbral in ustvaril, zanikuje realnost. Pravi namreč, da so »vsi svetovi samo mišljeni svetovi, vsi samo toliko in tako realni, kakor so realne misli« (309). Kako je torej? ali je naš svet realen ali ni? ali se naš resnični svet loči po resničnosti od drugih možnih svetov ali ne? Dr. Vidmar pravi sedaj da, potem ne. Toda ali ni takšna filozofija čudna? Očividno ne loči, ker

filozofira s samo matematiko, tega, kar je le možno, od dejansko realno bivajočega.

Že iz tega, kar smo navedli, je razvidno, da je njegova filozofija o Bogu prav tako dvomna in sama sebi nasprotujoča. Sedaj pravi, da je Bog Stvarnik iz nešteti možnih svetov izbral eno edinstveno obliko, to je naš »resnični svet«. Bori se celo proti Ledererju, ki misli, da je naš svet edina možna oblika in da Stvarnik ni imel izbire in pritrjuje Jeansu, da je Bog matematik in je »gradil vsemirje po svoji prosti volji« (91).¹ Po tem bi bil Bog, ki izbira iz možnosti in svobodno ustvarja, osebno bitje, kar zares uči krščanska filozofija. To misel dr. Vidmar celo ponavlja. Tako pravi izrečno, da njegova filozofija »ne podira vere v Stvarnika«, samo »abotnih domislekov in smešnih pravljič« da je očiščena (118). Tako govori tudi o »višjem razumu«, ki so bile v njem vse geometrične tvorbe, »ko še ni bilo človeških glav« (309). Toda za tem »da« sledi zopet »ne«! »Zmagovito prodirajoča veda je v zadnjih stoletjih omajala vero v Boga... Ni izključeno, da ni Boga« (56). Nam je neskončnost še potrebna, z njo Evklidova teorija, Bog, a v resnici neskončnosti sploh ni (60). Nadčloveku, ki mu ne bo treba verovati, ker bo vse vedel, razumel, bo Bog »celokupnost vseh matematičnih svetov« (238). Vedel bo namreč, da »ta celokupnost preprosto je, da ji čas ne poteka, da je do zadnje pičice razumna, da je vsemogočna, ker v nji ne manjka ničesar, da je neskončna (!) in večna. Kje je potem razlika med njo in Bogom?... Ali bo dal celokupnosti vseh matematičnih svetov ime Bog ali ne, ni važno. Imena sploh niso važna« (238). To bi ne bil torej več osebni Bog, ampak bog nekakšnega panteizma. Res da tudi tej misli ne ostane dosledno zvest, že tri strani potem ne istoveti več celokupnosti svetov z Bogom, temveč pravi, da je »en sam Bog, oni, ki so v njem vsi matematični svetovi« (241). Toda ker kmalu potem zopet filozofira, da so vsi svetovi le toliko realni, kolikor so realne misli (309), sledi zopet panteizem: svetovi so le božje misli, Bog sploh ni ničesar ustvaril, ker ničesar realnega ni. Kako je torej: ali je Bog ali ga ni? ali je Bog osebno bitje ali je le eno s svetovi? V Vidmarjevi knjigi dobite za vsak odgovor da in ne.

Še mnogo čudnejša je Vidmarjeva filozofija, ko modruje o življenju in duši.

Dasi je po trditvi na str. 238 celokupnost matematičnih svetov večna in neskončna, bi se zdelo, da po Vidmarjevi filozofiji človek ni ne večni, ne del tiste neskončnosti. Ni večni, ker pravi, da so vse geometrične tvorbe že bile, ko še ni bilo človeških glav; ni del tiste neskončnosti, ker istoveti celokupnost svetov z Bogom ali vsaj trdi, da so ti svetovi v višjem umu, o človeku pa izrečno pravi, da od tistega višjega uma prejema: »človeški razum sprejema, nek višji razum daje« (309). Ali torej človek ni na svetu in del sveta?

Kaj je torej po tej filozofiji človek? Na str. 6. se je človek razvil iz živali. (Znamenita je trditev, da se je »pračlovek povzpел nad žival, ker se mu je palec postavil na roki tako, da je z njo lahko prijel«!) Pozneje pa je v tej knjigi s človekom drugače.

¹ Ker dr. Vidmar rad ponavlja Jeansov izrek, da »je Bog matematik«, naj pripomnim, da je ta izrek Platonov. Platon je, kakor poroča Plutarh, svojim učencem ponavljal: *Θεός ἐστὶ γεωμέτρης*: (in baje dostavljal, da naj nihče ne hodi k njegovim predavanjem, kdor se ni učil matematike in geometrije: *ἀγεωμέτρητος μηδεὶς εἰσέλτω*). To je tisto, kar pravi tudi sv. pismo o Bogu: »omnia in mensura et numero et pondere fecisti« (Sap. XI, 21).

Življenje sploh je po tej knjigi premikanje. Človek je plod sekanja dveh svetov. »Plod dveh svetov je (pa) živ, če se svet premika proti drugemu svetu« (192). »Dvoje je potrebno za življenje v svetovih: premikanje prebivalstva skozi svet in neenotna zakrivljenost sveta« (290). »Življenje je premikanje sveta skozi drugi svet« (299). Premikanje prereza skozi svet se pa da matematično določiti. »Torej je mogoče, približati se življenju brez metafizike« (293). Če se vam zdi ta filozofija vendarle preveč preprosta, da bi mogla biti resnična, vam avtor odgovarja: »Razum ne prenese skrivnostnih sil... Njegovi opisi sveta so vedno preprosti in prozorni. Čim preprostejši so, tem bližnejši so resnici« (233). Kajpada, a z dejstvi ne smejo biti v nasprotju, pa ne tako preprosti, da bi izgubili domala vso vsebino! Najpreprostejši bi bil opis, če bi dejali, da je življenje »nekaj«. Bil bi tudi resničen. Žal pa, da preveč preprost, s premalo vsebine! Če pravimo, da je življenje gibanje, je opis že nekoliko bolj določen in tudi resničen, ako ne trdimo, da je vsako gibanje življenje, kakor trdi ta filozofija. Življenje je gibanje, a neko svojevrstno gibanje. Cossmann je spravil reakcijo neživih in živih bitij v ti-le formuli: $U = f(V)$, pa $M = f(A, S)$. To se pravi: Neživa bitja reagirajo na vnanje mika tako, da je učinek (U) v organizmu enakomerno odvisen od vnanjega mika ali vzroka (V). Živa bitja se pa smotrno prilagajajo, tako da izprememba v organizmu ni enakomerno odvisna od vnanjega mika (antecedens A), temveč se (kajpada v nekih mejah) ravna po potrebah organizma (sucedens S), tako da je v sredi (medium M), odvisna od vnanjih vplivov in od notranjih smotrnih naravnih. Palica se pod vnanjim pritiskom prelomi in ostane zlomljena, živa kost se zlomi, a (v mejah nekih možnosti) čudovito smotrno zaceli in zaraste tako, da služijo novi »trajektorji« novim potrebam. Tu naj prava znanost išče odgovor vprašanju, kaj je življenje, a ne v praznih abstrakcijah, ki nič ne povedo ali pravzaprav še manj ko nič, ker so v nasprotju z dejstvi, saj ni resnično, da je vse živo, kar se kakorkoli premika ali izpreminja (163). Seveda pravi dr. V., da je to le njegova »hipoteza« o življenju, toda vsaka hipoteza mora nekaj razložiti in predvsem ne sme biti v nasprotju z dejstvi!

Ali je človek plod sekanja dveh poljubnih svetov? Ne, odgovarja ta filozofija. Človek ima telo in dušo, torej je človek »del skupnega prereza dveh matematičnih svetov, ki prodirata drug v drugega« in sta si sicer »sorodna in vendar zelo različna« (297). Oba sta celokupnosti nekih matematičnih točk, v obeh ni ničesar razen krivin, oba sta štiridimenzionalna — to je zopet Vidmarjeva hipoteza —, a ločita se po tem — zopet hipoteza —, da je en svet, namreč fizični neenotno pozitivno, drugi, duhovni svet pa neenotno negativno zakrivljen (298). Zakrivljenost obeh svetov ima še polno gub. »V skupnem prerezu duhovnega in fizičnega sveta so seveda trirazsežne fizične in duhovne gube. Ena izmed fizičnih je tvoje telo, ena izmed duhovnih je tvoja duša. Nerazdružljivo sta zvezani v temle trenutku, sestavljajoč tebe, človeka« (302). »Doživljanje je očitno skupno premikanje fizične in duhovne vsebine v prerezu fizičnega in duhovnega sveta« (303). A kakor sta se svetova le slučajno srečala (302), tako se bosta tudi razšla. »Človeško življenje nastane ob prvem srečanju dveh štiridimenzionalnih gub... Fizično krivino doživljam kot svoje telo, duhovno kot svojo dušo« (305). Vendar »telo ni guba fizičnega sveta in duša ni guba duhovnega, oba sta združena v gubi skupnega prereza obeh svetov, oba sta le dela prereza skozi dve resnični gubi« (304). Zato je telo umrljivo,

»ker je le bežen pojav«, a prav tako je umrljiva tudi duša, saj je tudi le bežen pojav slučajnega srečanja teh dveh svetov (304). »Ne telo ne duša nista nesmrtna, ker ju ni razen v nekem trenutku« (308). »Posmrtnega življenja ni« (308). (S čudno logiko pa ta filozofija obenem uči, da sta telesnost in osebnost nesmrtni in večni in vendar po tej filozofiji »osebnost« ali »duh« ni nič drugega kakor »celokupnost trenutnih oblik duše« (307) in telesnost »celokupnost vseh telesnih oblik« (306). Kako naj celokupnosti trenutnih telesnih in duševnih oblik ostaneta, če duša in telo razpadeta?)

To so torej Vidmarjeve hipoteze o človeku, življenju in duši. S temi hipotezami je prekoračil dosedaj zadnji »oslovski most«. Toda ali se ne pravi, take hipoteze sporočiti, jih zavrniti? Človek geometrični prerez dveh rezočih se štiridimenzionalnih svetov? življenje premikanje teh svetov drugega proti drugemu? duša in telo pozitivne in negativne krivine ter gube teh dveh križajočih se svetov? Kdo bi morda dejal, da znači dr. Vidmarju negativna krivina isto kar drugim netvarnost. A to bi bila prevara, dr. Vidmar izrečno govori kakor o dimenzionalni površini telesa tako tudi o dimenzionalni duhovni površini (305). Kdo drugi se bo morda spomnil, da je tudi po sv. Tomažu človek nekak »mejaš dveh svetov«. To je resnica, ker spada človek po telesu v tvarno, po duši pa v duhovni svet. Toda sv. Tomažu ni nikdar niti na um prišla absurdna misel, da bi bil človek geometrični prerez dveh svetov, obeh razsežnih, četudi pozitivno in negativno, ki bi se premikala drug proti drugemu in slučajno prerezala. Taka misel bi bila sv. Tomažu, ki je tako globoko doumel, da je duša nekaj povsem nekvantitativnega, fantazija, a ne filozofija, igračkanje domišljije, a ne resna znanost. Kvantitativno, bodisi kot matematično točko, bodisi kot skupek takih točk, si morejo misliti dušo le nefilozofi, ki se ne morejo dvigniti nad domišljijo (imaginationem transcendere non valentes). A niti ni treba Tomaževega uma, da to uvidi!

Čez ta zadnji »oslovski most« torej z dr. Vidmarjem zares nikakor ne moremo, dasi dr. Vidmarja kot pozitivnega znanstvenika jako spoštujemo. Tudi se nič ne strašimo tistega namigljaja o »šibkih glavah«. Jasno nam je marveč, da bi bil vprav nasprotno malo filozofa, kdor bi šel čez ta most!

A. U.

Anton Melik: **Slovenija**. Geografski opis. I. Splošni del, 1. zvezek, str. VIII, 1—394, Ljubljana 1935; 2. zvezek, str. 395—702, Ljubljana 1936. Vel. —8°. Izredna publikacija Slovenske Maticе.

V predgovoru k svoji klasični knjigi o geografiji Italije (1902) pravi Teobald Fischer med drugim tudi tole: »To knjigo je bilo mogoče napisati šele, ko je bilo zanjo pripravljeno gradivo. Ustvarila ga je deloma italijanska država z izdajo odličnih topografskih, geoloških in hidrografskih zemljevidov pa mnogih drugih uradnih publikacij, deloma pa so ga zbrali številni geografi, geologi in drugi znanstveniki zlasti italijanske narodnosti s tem, da so postopoma objavljali svoje znanstvene izsledke.« Te besede so mi prišle na um, ko sem začel prebirati Melikovo knjigo. Ali je gradivo za obsežnejšo geografijo Slovenije že pripravljeno? Najnujnejša podlaga za tako delo, dobri topografski, pa deloma tudi geološki zemljevidi, so res da že publicirani. Toda kako je z našo statistiko, kako z geografskimi in geološkimi knjigami in razpravami? Kako je n. pr. z morfologijo Slovenije, z njeno rastlinsko geografijo, kako z raznimi panogami antropogeografije, recimo z geografijo gospodarstva ali prometa na slo-

venskih tleh? Med blizu 600 književnimi viri, ki jih je Melik mogel uporabiti in ki jih hvalevredno navaja ob koncu obeh zvezkov, je tudi dokaj domačih del; med njimi se odlikujejo zlasti razprave iz dosedanjih 11 letnikov »Geografskega vestnika«. Toda podrobnejši pregled prav istih virov nam odkrije, da vsebujejo prav za prav malo geografskega gradiva in da je še to čestokrat zastarelo. V najvažnejših vprašanjih je bil avtor navezan na tujejezične, poglavitno nemške vire, ki pa obdelujejo Slovenijo ali dele Slovenije mnogokrat le mimogrede, ker jih zanima naše ozemlje le kot južnovzhodno obrobje Alp in kot prehodna pokrajina med Alpami in Krasom pa med Srednjo Evropo in Balkanskim polotokom. Gradivo za geografijo Slovenije, ki nam je danes na uporabo, je torej zelo neenakomerno in težave, ki zato nastopajo pri spisovanju take horografske knjige, morajo biti neprimerno večje, kot jih je imel n. pr. Fischer pri opisovanju Italije. Z istimi ali še večjimi težavami bi se moral boriti tudi, kdor bi hotel podati vsestransko zadovoljiv geografski opis recimo hrvatskega ali srbskega ozemlja. Iz istih vzrokov tudi še nimamo nobenega izčrpnege geografskega opisa kraljevine Jugoslavije!

Ce hočemo Melikovo knjigo pravilno oceniti, moramo te težave resno upoštevati. Občutil jih je bridko seveda tudi sam. Vrzeli v našem znanju o domačih tleh in ljudeh, ki so se mu pokazale med delom, je sicer mnogokrat spretno premostil z lastnimi izsledki — knjiga namreč ni nikaka kompilacija, temveč prinaša tudi mnogo novega — časih pa je mogel samo opozoriti na probleme, ki jih bo še treba raziskati. S tem daje našim geografom, geologom, zgodovinarjem in sociologom marsikatero dragoceno pobudo za bodoče delo. Tako navaja n. pr. na str. 134, da je treba obale bivšega panonskega morja v Sloveniji študirati ob primerjavi s Šumadijo in s karpatskimi kotlinami, nakar jih bo šele mogoče uvrstiti v panonski sistem; na str. 324 opozarja na to, da bi bile karte, ki bi kazale geografijo prazgodovinskih selišč, hvaležno delo; na str. 431, da zgodovina našega planšarstva še ni napisana in da tudi ni proučena njegova geografija; na str. 500, da bi bilo zanimivo preiskati, kako so se razvili naši prehodi čez Alpe; na str. 504 obžaluje, da še nimamo podrobnega zgodovinskega popisa, kako se je razvijalo naše cestno omrežje; na str. 560 ugotavlja, da oblike kmetских domov v velikem delu slovenske zemlje še niso proučene, in na str. 565, da še nimamo karte o razprostranjenosti posameznih tipov strehe na Slovenskem. Tudi vprašanje, ali je zgradba cerkva in cerkvic po vrhovih gričev in gora na Slovenskem res v zvezi s starimi svetiščnimi kraji iz poganske dobe, čaka še proučitve (str. 624), enako tudi geografska razprostranjenost različnih tipov znamenj ob potih, cestah in na križpotih (str. 625). Zelo malo imamo tudi podrobnih študij o notranjem gibanju ter preseljevanju prebivalstva v toku zadnjih stoletij (str. 626). To pa so le nekateri še nepojasneni ali premalo proučeni problemi. Pri nadaljevanju geografije Slovenije se bo v II., posebnem delu, ki je preračunan na nadaljnja dva zvezka, pokazalo, da nam zelo primanjkuje znanstvenih monografij posameznih slovenskih pokrajin, mest in vasi.

Ob tej veliki neenakomernosti gradiva je treba tem bolj pohvaliti avtorjev pogum, da se je kljub vsemu lotil dela in da nam je ustvaril knjigo, ki bi sicer morali nanjo čakati bržčas še desetletja. Zaradi omenjenih težav se pa seveda ni mogel izogniti neki neenakomernosti v obdelavi posameznih poglavij. Izčrpejše pripravljena snov ga je na nekaterih mestih celo zavedla v preobširno, meje geografskega opisa presegaajočo obdelavo, tako n. pr.

v poglavju o površinskem licu, ki zahaja šestokrat pregloboko v geologijo: odstavek o krovni zgradbi gorovij je prav za prav specielno geološki! Enako je vreme na našem ozemlju opisano brez dvoma preobširno in je tu število sicer meteorološko prav značilnih vremenskih kart preveliko (10!), dočim pogrešamo n. pr. za geografijo toliko važnejše karte povprečnih izobar in izoterm, za katere bi bilo prav tako dovolj gradiva na uporabo! Tudi se zdi, da presega odstavek o kmetski domačiji ponekod običajni geografski okvir, vendar je treba prav tu poudariti, da se je avtor bolj kakor pri geoloških in meteoroloških poglavjih zavedal razlike med geografskim in etnografskim načinom raziskavanja (str. 561 in 571 s.). Mnogo premalo pa so opisane naše rastlinskogeografske razmere in tudi našemu živalskemu svetu se je zgodila krivica, ko mu je avtor posvetil samo eno stran. Vsekakor pa bi bil moral tu upoštevati ugotovitve J. H a d ž i j e v e Zoo-geografske karte kraljevine Jugoslavije (1931). V zadnjem velikem poglavju, ki opisuje demografske in narodne razmere in ki se primerno konča z opisom narodnih razmer na Koroškem in v slovenskem Primorju, so koroške razmere obravnavane neprimerno obširnejše nego one na Primorskem, dasi bi si tudi glede ondotnih vsekakor še bolestnejših izprememb v narodnem stanju želeli enako točnih informacij. Vse to so pač neskladnosti, ki do neke mere motijo harmonijo celotnega dela. Ne bi pa bilo prav, če ne bi v tej zvezi omenili nekaterih poglavij, ki so se avtorju posebno posrečila. Prišteval bi jim v 1. zvezku zlasti opis kraške površine (str. 135—187) in razpravo o poteku poselitve slovenskega ozemlja (str. 321—366), v drugem zvezku opis planin in planinskega gospodarstva (str. 425—432), posestnih razmer in zemljiške razdelitve (str. 438—461), zanimivi odstavek o majhni navezanosti slovenske industrije na grudo (str. 494—498), odstavek o selitvah v luči priimkov (str. 626—629) in poglavje o tipih selišč (M e l i k rabi dosledno izraz naselje) po geografski razširjenosti (str. 542—546).

Važna prednost knjige je, da hoče biti razumljiva ne le strokovnjaku, temveč tudi povprečnemu izobražencu. Zato razlaga avtor zlasti v 1. zvezku mnoge pojme iz občne geografije, preden se loti opisa njihove razprostranjenosti in funkcije na slovenskih tleh. Tako smo dobili s to knjigo ne le prvi moderni geografski opis slovenske zemlje, temveč v nekem smislu tudi našo prvo moderno občno geografijo. Za razvoj naše geografske znanosti je posebno važno, da vsebujejo nekatera poglavja dragocene doneske k slovenski geografski terminologiji. Mnogi izrazi so novi, oziroma jim določa pisatelj, če so že znani, točen pomen, n. pr. pri pojmi vintgar, rupe, požiralniki itd., kropa, obglavljanje reke, zadenska erozija, vodna plast s toplinskim preskokom (nem. Sprungschichte). Nekateri izrazi so manj posrečeni (n. pr. prepoglobljenost za nem. Übertiefung; praproizvodnja za nem. Urproduktion, nekaj vrstic dalje bolje prvotna proizvodnja; nam. klif bi bilo bolje, da rabimo še nadalje slovenski izraz brezina; žalo ni slovenska beseda). Ali je transkripcija pojmov rias (špan. edn. ria) in os, oser (šved. ås, množ. åsar) pravilna? Ne more pa biti dvoma, da je s to knjigo napravilo naše geografsko izrazoslovje veliko korak naprej. Med krajevnimi imeni moti nekaj oblik kakor Padova nižina, Ljubljaničino porečje, Sušak za otok v Jadranskem morju (nam. Susak), Mangart (nam. Mangrt), Gmajnice (nam. Gomanjče), Komenski Kras, Horjul (str. 107) in Horjulj (str. 332).

Delo je bogato ilustrirano, vendar je videti, da je avtor tudi glede slik bil mnogokrat v zadregi, saj je res zelo težko dobiti ustrežajoče geografske slike naših pokrajin in krajev. Temu je najbrž tudi pripisati, da je samo iz Julijskih Alp, ki jih pisatelj posebno temeljito pozna, v knjigi okoli 40 slik, medtem ko se mora n. pr. Koroška zadovoljiti s 13, Primorje pa s 14 slikami. Dragoceni so številni geografski črteži in zemljevidi, ki so skoraj vsi lepo delo univ. kartografa V. Finžgarja. Škoda, da so nekateri klišeji teh kart premajhni (n. pr. karta gozdne površine in žag). Pri nekaterih je grajati, da so za označbo posameznih stopenj uporabljene sicer različno debele, toda med seboj vzporedne črte, tako da oko pri študiju karte močno trpi (n. pr. priloga IV in zemljevida na str. 452 in 455). Pri karti padavin, ki je risana na isti način, barve ta vtis nekoliko omilijo. Posebno pomembna je »Geomorfološka karta slovenskega ozemlja« (priloga II.), vendar pa moti na njej razlikovanje panonske in primorske strani; saj površinske oblike od te delitve niso prav nič odvisne. Preglednost karte zmanjšuje tudi znak 14, ki je z njim na eni strani označeno gričevje, na drugi pa podolje. Tudi je izvir Save napačno lokaliziran v Pišenci namesto v Planici. Pri karti, ki naj pokaže »Obseg slovenskega ozemlja nekdanj in sedaj« (str. 357), temu naslovu ne odgovarja vsebina, ker v njej ni začrtana južna meja današnjega slovenskega ozemlja.

Prav primerno bi bilo, če bi bil koncu I. dela dodan izčrpen register, ki bi olajšal iskanje tudi podrobnejših podatkov v knjigi. Morda se odloči avtor za tak register ob koncu II. dela za vse štiri zvezke skupaj.

Naj zaključim: Melikova knjiga je lepo, za našo geografsko književnost temeljno delo. Avtorju kakor tudi založnici, ki je ta tehtni opis slovenske zemlje zelo primerno izdala v proslavo 70 letnice svojega obstoja, gre za njun trud in požrtvovalnost priznanje in zahvala ne le naše znanosti, temveč vsega slovenskega naroda. V. Bohinec.

Fran Zwitter: Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 14, Historični odsek 5. Ljubljana 1936. 112 strani + Vsebina.

Razprava je zelo zanimiva tako po predmetu samem kakor tudi po zaključkih, do katerih prihaja. Precejšen del razprave zavzema zgodovinski pregled razvoja statističnih ugotovitev. Šele v drugem oddelku (Glavne smernice v razvoju prebivalstva) se bavi tudi z razlogi statistično ugotovljenega gibanja prebivalstva. Z. opozarja na veliko važnost matrik, ki so pri nas znanstveno še prav malo izrabljene. Vojaško štetje l. 1770 imenuje izhodišče — Arhimedovo točko vsega sklepanja o nadaljnjem razvoju, moderno, znanstvenim zahtevam odgovarjajoče štetje pa se začne šele l. 1880 (po zakonu iz l. 1869.). Ugotovitve, da je bila doba od 1848—1914 (s. 67) izrazita doba izseljevanja v slov. zgodovini, da že od prvega desetletja 20. stol. odstotek rojstev pri Slovencih konstantno pada (s. 69), enako tudi po vojni (s. 70), da v tem pogledu Francija ni na zadnjem mestu med evropskimi državami, da se razvoj prebivalstva ne vrši po kakih absolutnih prirodnih zakonih, kakor je mislil Malthus (s. 87), so prav važne. Za starejšo dobo bi avtorja opozoril na vizitacijska poročila iz dobe reformacije. C.

Karlošek Jože: Slovenski ornament. Zgodovinski razvoj. V Ljubljani 1935. Izdalo Udruženje diplomiranih tehnikov v Ljubljani, 71 strani, 54 tabel na umetniškem papirju.

Zadnji čas se opaža po svetu ojačeno zanimanje za etnografske študije, med drugim tudi za ljudsko umetnost. Vzroki za to so najrazličnejše

vrste, a ta pojav lahko tolmačimo kot reakcijo na komaj preteklo dobo internacionalizma umetnosti. S svojimi raziskavanji stoje na prvem mestu Nemci, poleg njih pa severni narodi. Veliko zanimanja za folklorne študije kaže tudi Francija, kateri so bile te do nedavna še zelo neznane. Da so Slovani tudi dandanašnji pridno na delu, je odveč poudarjati.

Med Slovenci raziskavanja na tem področju niso bila nikdar, niti niso danes pogosta. Folklorne študije so še zdaj pri nas večji del v rokah ljubiteljev, ki jih goje v svojem prostem času. Na naši univerzi imamo sicer vse stolice, nimamo pa dveh zelo važnih, to je katedre za zgodovino in etnografijo ter etnologijo, ki jih ne pogrēša nobena večja univerza kulturnih držav, saj služijo raziskavanju narodne kulture in zgodovine v dobah, ko še ni pisanih spomenikov. Iz povedanega bo razumljivo, da se ni pri nas še nikdar načelo vprašanje etnografske in etnološke metode, niti ni bila nikoli precizirana naloga te vede. Za glasbeno folkloro je mimogrede opravil mnogo metodološkega dela pokojni Stanko Vurnik, česar v drugih področjih ni mogoče trditi. Zato moramo priznati, da leži inicijativa z majhnimi izjemami slej ko prej pri lajiku-ljubitelju, ki ceni ljudsko blago, ga ljubi, mu posveča mnogo prostega časa in mnogo gmotnih žrtev. To velja tudi o zgoraj omenjeni knjigi.

Gradbenik Jože Karlovšek, ki je pred leti izdal študijo o slovenski hiši in ki se tudi sicer zelo zanima za našo ljudsko umetnost, je lani objavil razpravo o slovenskem ornamentu. V tej knjigi obravnava v precejšnjem nasprotju z našimi dosedanjimi etnografskimi študijami, katere so ali navadne knjige vzorcev, ali samo deskriptivni orisi, ali pa enostranske formalne analize, slovenski ornament z zgodovinskega vidika (knjiga se imenuje v podnaslovu »zgodovinski razvoj«). Da nam postanejo njegova izvajanja jasnejša, bo dobro, če spoznamo načela, ki so ga pri delu vodila. O njih govori avtor v uvodu svoje razprave.

Po njegovem eksistira v naši narodni umetnosti poseben ornamentalni tip, ki je pristno slovenski in se loči od vseh drugih, da, še več: ornament je po sodbi avtorja in z nekimi pridržki za vso našo umetnost posebno značilen. Ta ornament ima pa tudi svojo zgodovino, ki jo je mogoče raziskavati in iz nje ugotoviti njegove posebnosti, ali kot pravi Karlovšek: »Res je, da smo bili dolga stoletja politično zavisni od tujih sosedov, toda kljub temu ima naš ornament svojo posebno zgodovino in svoj slog« (str. 5). In menda ni nikogar, ki bi temu naziranjū odrekal upravičenost in pravilnost.

Za podobo zgodovinskega nastanka našega narodnega ornamenta imamo poleg spomenikov ljudske umetnosti še mnogo drugih virov na razpolago, kot prve pač spomenike visoke umetnosti. Radi tega je metodično pravilno, kar piše Karlovšek (str. 6): »Mnogo sledov (namreč za spoznanje našega ornamenta, op. por.) pa nahajamo tudi v spomenikih naše poznejše umetnosti, ki čestokrat kažejo na staro tradicijo.« Toda zgodovinska umetnost je samo majhen drobec tega, iz česar lahko spoznamo po sodbi avtorja svoj ornamentalni tip, pogled je treba obrniti tudi na one čase, ko so se polagali sami temelji. Ti časi leže, jasno, večjidel pred pravo zgodovino ali vsaj v njenih prvih obdobjih. Tudi k njim se mora napotiti, kdor raziskuje ljudsko umetnost. »Zaradi tega je jasno, da imamo tudi Slovenci svojo umetnost od najstarejših časov do danes«, pravi uvod (str. 5).

Sledeč temu naziranjju obravnava Karlovšek kot prvo stopnjo, ki jo je treba upoštevati, tako zvani staroslovanski krog, iz katerega je naš ornament, kot iz neke skupne zgodovine pognal, a se potem osamosvojil. Za spoznanje njegovih oseb in je ta krog vsekakor važen, ni pa edini in zadnji, kajti v teku dela se izkaže staroslovanska kultura zgolj kot etapa nekega razvoja ali dogajanja, čigar začetni štadiji so še starejši. Naloga znanstvenika je, da se vpraša: »kakšna je bila naša umetnost v prastari dobi« (str. 6).

Ker Slovani, kakor vemo, ne sede od nekdaj na današnjih ozemljih, nego so sem prišli iz drugih krajev, je kot prvo najprej treba spoznati prvotno domovino Slovanov. Tudi če ti v njej ne prebivajo od pamtiveka pod svojim imenom, je vendar verjetno, da nam bo umetnost ozemlja ali kulturnega kroga, kateremu pripadajo, pojasnila v marsikaterem oziru tudi njihovo umetnost. Temu namenu je posvetil avtor poglavje pod naslovom »Prvotne kulture«. Ko so se Slovani kesneje v zgodovinsko svetlih časih iz prvotnih domovališč premaknili drugam, so zasedli ozemlja, ki so na njih prebivali pred njimi ljudje z drugačno umetnostjo. »Če pa vemo, kje približno se pojavijo naši prvi predniki, nam je vendar mogoče študirati vsaj dotično prirodo in človeka v njej ter na njeni podstavi sklepati, kakšen ornament približno so imeli predniki starih Slovanov« (uvod str. 6). Ako so nam tudi neslovanske kulture kakorkoli znane, bomo slovanske diferencialnim potom lahko opredelili.

To nekako bi bila izvajanja uvoda, ki smo jih iz več razlogov, zlasti pa iz metodčnih, izčrpnjeje ponovili. Nekatere opombe k njim glej nižje doli.

V sledečem tekstnem delu knjige, ki ga spremlja 54 tabel na umetniškem papirju, kar je razkošna ilustrativna oprema, razpravlja Karlovšek o ornamentu v splošnem, da poda bravcu osnovne smernice za njega razumevanje. Potem pa se pričinja oddelek, ki je v nekem oziru ključ za vsa nadaljnja avtorjeva izvajanja. V poglavju pod naslovom »Prvotne kulture« obravnava avtor tri kulturne kroge, ki jih je mogoče ločiti in bi jih bilo upoštevati kot eventualno najstarejše poreklo slovanskega ornamenta, in sicer so to severno, južno in vzhodno področje. Severno področje v prvi vrsti zastopajo germanske kulture, ki pripadajo nordijski skupini. Njih ornament je tehnično-geometričen, k njej prišteva avtor tudi mostišča na ljubljanskem barju. Južno področje zastopajo klasični narodi antike, zbrani v Sredozemlju, njihovo ornamentalno umetnost pa figura in delo v kamnu na tektonskih principih. Razen tega označuje južno kulturo naturalizem. Vzhodno področje razpada po mnenju avtorja v več pasov, poleg najstarejšega ornamenta imamo tu že v prastarih časih zastopan tudi živalski motiv. Za ta krog reklamira Karlovšek primarno veljavnost in vlado ornamenta kot umetnosti. »Zato ni tu ornament samo dekorativen faktor, nego izraz umetniškega doživlja« (str. 54), kar je gotovo dobra in za slovenski ornament važna ugotovitev, čeprav ni prikladno formulirana. Temu krogu pripadajo Slovani. V Podunavju, ki mu je posvečen 4. oddelek tega poglavja, se našeta področja stikajo, je to nekako prehodno ozemlje, križišče kultur, ki so skozenj šli tudi najstarejši Slovenci.

To bi bile predzgodovinske podlage, na katerih raste organizem slovanske in slovenske narodne umetnosti. V dobi preseljevanja narodov, ki sledi, so se z narodi selili tudi posamezni motivi in Karlovšek skuša v spomeniškem kaosu, ki je znan pod imenom »umetnost preseljevanja narodov«, določiti, kaj je od kje prišlo in kateri motivi so značilni za posamezne narodnosti. V tej zvezi je govor tudi o staroslovanski kulturi (str. 32).

Ornament starih Slovanov temelji na eni strani v umetnosti vzhodnega področja, ki je zanj posebno značilna žival, tehnično pa vezene, aplikacije in druge oblike. Ker niso tako trpežne kakor kamen, se je skoro vse uničilo. Avtor poudarja, da korenini slovanska umetnost globoko v Zakarpatju (str. 32), samostojnost je bila zategadelj zajamčena. Ko pa so Slovani šli na vse strani iz prvotne domovine, so mimogrede srečali mnogo kultur in vplivov, kar se zrcali v ornamentalnih vzorcih in tehnikah, ki so jih prevzeli. Ta proces je bil tako intenziven, da v nekem smislu dovoljuje sodbo, da je iz prvotnega živalskega ornamenta nastal rastlinski.

Tej dovolj megleni dobi slede zgodovinska stoletja pod poglavjem »Slovenska ornamentika« (str. 40). Karlovšek loči v razvoju pet stopenj: 1. stopnja (1000—1250) je sodobnica evropskega romanskega sloga, a naš ornament kaže samostojne oblike, ki spominjajo na staroslovanske; 2. stopnja (1250—1500) je sodobnica gotske; abstraktni romanski ornament se porastlini. Karlovšek navaja med viri tudi miniature brata Nikolaja iz Bistre iz l. 1347, kar zasluži posebno omembo; 3. stopnja (1500—1700) je sodobnica renesanse, pri nas je to doba gotških podružnic in slikanih stropov. (Tu bi moral Karlovšek točneje označiti naše slikane strope, rezljane oltarje itd., nahajajoče se tudi v gotških cerkvah, da bi se ne zamenjavali s pristno-gotskimi arhitekturami in dekoracijami.) 4. stopnja obsega 18. stoletje (1700—1800), razcvet in konec baročnega stila; 5. stopnja obsega 19. stoletje (1800—1900) in je po sodbi avtorja višek tisočletnega razvoja našega ornamenta. Potem ko pregleda še druge ornamentike, kot so madjarska, prekmurska, belokrajinska in dr., nam v zaključnem poglavju poda »Pregled razvoja slovenske ornamentike« (str. 53 sl.), ki še enkrat kompendiozno povzame zaključke razprave. To bi bila vsebina knjige v grobih potezih.

So nekatere stvari, ki zaslužijo opozorila. Karlovškova knjiga je razprava o ornamentu, ki je sam na sebi abstraktna umetnostna zadeva, razpravljanje o njem pa težje nego o sliki ali kipu. Toda kdor obravnava ljudsko umetnost, mora ugrizniti tudi v to jabolko, kajti v njem je konserviran tako rekoč pravi etnični duh ljudstva, ki sega jako daleč nazaj, v predzgodovino. Radi tega moramo pri raziskavanju sodobnega ornamenta upoštevati stare, prehistorične kulture, ki je bil ornament tako rekoč njihova edina umetnost. Današnje ljudske umetnosti so v tem pogledu nekake predzgodovinske ali brezgodovinske umetnosti. Iz naših izvlečkov je razvidno, da Karlovšek v zadostni meri upošteva predzgodovino i v metodičnem i v stvarnem delu svoje razprave. In čeprav se s posameznimi rezultati knjige ne strinjamo, je vendarle ena njenih glavnih odlik ta, da za etnografsko mišljena spoznanja izdatno upošteva prehistorično gradivo, ker ni le upravičeno, temveč celo nujno.

Metode se preizkušajo v praksi, zato bo zanimalo ali je med izvajanjem knjige in med uvodom kako tesnejše razmerje. Knjiga se imenuje v podnaslovu »Zgodovinski razvoj«. Tudi uvod nam obeta nekaj takega. Radi tega bi človek pričakoval, da bo Karlovšek posamezne sestavine ornamenta odnosno njegove faze vzel ter jih monografično zasledoval skozi vso zgodovino in predzgodovino, dokler je to sploh mogoče, nazadnje pa ugotovil, da na najskrajnejši preteklosti ali še vedno pripadajo kulturam, ki jih pogojno lahko upoštevamo v stiku s slovanskimi, ali pa, da jih je treba a limine izločiti. In narobe bi tudi lahko bilo: avtor bi zanesljivo staroslovanski material tipološko preciziral, ga obdelal, ter ga zasledoval

po predzgodovini in zgodovini. Namesto zgodovinske analitične poti, napovedane v uvodu, se je Karlovšek pač radi pomanjkanja spomenikov poslužil v tekstu drugega sistema, tako zvane »teorije kulturnih krogov«. Ta teorija nam s svojimi prerezi daje sicer zanimive vpoglede, toda rezultati so sami na sebi preširoki in potrebujejo točnejših omejitev. Kulturni krogi so vsebinsko-morfološka ogrodja, ki posameznih kultur še ne označujejo. K podrobnostim iz tega poglavja naj pripomnim, da me avtor na strani 11 napačno citira, moja omenjena izvajanja nimajo na tem mestu, kjer Karlovšek govori o prvotnih kulturah, pravega smisla, kajti »prvotne kulture« pomenijo v znanosti nekaj drugega. To poglavje bi se moralo imenovati po pravici »Kulturni krogi«. Omenjeni odstavek pa, ki ga Karlovšek z v oklepaju navedeno mojo razpravo pripisuje meni, je samo njegova interpretacija mojih na raznih mestih objavljenih izvajanj.

Posledica prenašanja metode kulturnih krogov na zgodovinski princip je velika istovetnost ali statičnost v samem dokazovanju. Z ugotovitvijo, da spada slovenski ornament pod slovanskega, ta pa pod vzhodni kulturni krog, je dokazana v glavnem samo pripadnost v najširših mejah in poudarjena zgolj tipika, ni pa prišla do izraza individualnost slovanskega ornamenta. Današnji slovenski ornament je po Karlovšku preveč podoben nekdanjemu vzhodnemu, s to razliko, da je danes rastlinski, prej pa živalski in podobno. K temu pa bi najprej pripomnil, da ni verjetno, da ima v našem današnjem ornamentu rastlina absolutno povsod isto mesto, ki ga je imela nekoč žival, temveč je sprejemljivejše naziranje, da imamo mnogokje pred seboj dvoje različnih izvorov. Zato izvajanja avtorja na str. 23, kjer tolmači vejasto in spiralasto zavite motive kot odmeve ali popačene oblike jelenovih in ovnovih rogov, ne prepričajo. Razumljiva je želja avtorja, da bi te rastlinske motive približal živalskemu ornamentu vzhodnega okrožja. Toda nastanek spirale iz ovnovega rogovja je treba dokazati na točnih in posameznih primerih, dokler pa imamo na razpolago ogromno množico spiralne in trakaste ornamentike, zastopane tudi na našem ozemlju, prihaja seveda ta v prvi vrsti v poštev. In če je ta spirala kot sestavina nordijske ornamentike kakorkoli udeležena tudi na naših neolitskih in kesnejših kulturah, potem so te poleg vzhodnega porekla vendarle v večji meri tudi severnega porekla, nego to dopušča Karlovšek. Sugestiji kulturnih krogov je avtor v preveliki meri podlegel in ni upošteval posameznih individualnosti ter stikov med njimi, ki so enako važni. Tako je n. pr. iz razprave skoro popolnoma izločil vso našo prehistorično ornamentiko kot germanško, čeprav je ta ilirska (str. 12) in med drugim ena conditio sine qua non poznejše slovanske.

Avtorjevi prehistorični ekskurzi so, še enkrat povedano, metodično važno dejanje, le da je poudarek z ornamenta nehotel legel preveč na predzgodovino. Pri obravnavanju vzhodnega področja je n. pr. Karlovšek nakazal zamotan, a zanimiv problem: v katerih ljudstvih starega veka nahajamo ono etnično in umetniško substanco, ki bi nam pogojno dovolila napraviti kak sklep glede kesnejših Slovanov. Karlovšek se tu pravilno sklicuje na Skito-Sarmate. Seveda pa moramo biti tu previdni, da ne zapademo v nevarnost projekcije lastnega slovanstva v tedanje stanje. V zgodovinskem dogajanju velja namreč le to pravilo, da starejše prosea skozi mlajše in ne narobe, tedaj pa nastane kvečjemu problem, koliko je v južnoslovanski sferi skito-sarmatskega. Analogno velja za druge kulture. Karlovšek bi bil moral tudi glede Ilirov, Germanov in ostalih etničnih

skupin dopustiti možnost stikov in kasnejših vplivov na Slovane, morda tudi glede samih nordijskih ljudstev. V tem smislu bi »slovenski ornament« ne izgledal pretežno kranjsko-vzhodnoalpsko-slovenski, temveč bi bil sin-teza, v kateri bi tudi belokrajinski ornament našel svoje mesto, kot eden izmed tipov slovenskega ornamenta. Danes obravnava Karlovšek tega kakor tudi prekmurskega in slovensko-alpskega v zvezah, ki niso popolnoma v skladu z namenom razprave.

Isto, kar velja o raznih prerezihi prostornega značaja, velja tudi o onih v času. Slovenstvo si moramo vselej predstavljati amalgamirano v razne komplekse ne samo prostornega, temveč tudi časovnega značaja, enako tudi slovenski ornament. Nad vse je razveseljivo dejstvo, da je Karlovšek za rekonstrukcijo našega srednjeveškega ornamenta porabil dosedaj še nikdar upošteevane spomenike, n. pr. miniaturre bistriškega meniha, mašne plašče itd. Toda v svojih kratkih izvajanjih avtor ni zadosti ločil tega, kar je analognega slovenskemu ornamentalnemu stilu nanesel v te tvorbe čas. To bi bilo pa seveda zelo važno, ker le na ta način bi prišla celota do pravega izraza in razmerja napram sestavinam, radi tega je potrebno, da te stvari izčrpno obdela v drugem delu, ki bo, kakor čujemo iz uvoda, namenjen posebej njim in bo izpolnil vrzeli.

Čeprav so posamezni rezultati sporni, to in ono nedokazano in nedokazljivo, bolj radi potrebe in želje, nego stvarno upravičeno navedeno, je vendar Karlovšek imel mnogokje zelo srečno roko. S svojo knjigo je dal nekako prvi primer analize in tipologije slovenskega ornamentalnega stila, ki bo gotovo vzbudil pomisleke pa tudi razgovor. Dobro je opredelil značaje posameznih tujih ornamentik, recimo nordijsko-germanske, ki jo zasleduje celo v dobo renesanse (str. 14). Vlogo živali v geometričnem ornamentu podaja zelo dobro na strani 13. Njegovo naziranje, da je ornamentalni stil na vzhodu absoluten, sicer ne bo držalo, kajti, kaj bodo rekli absolutno ornamentalni stili severa. V stilnem značaju upodabljanja živali ((str. 20) v vzhodnem krogu pravilno najde analogije čuvstvenega in liričnega upodabljanja kasnejšega slovenskega ornamenta, kar ni slabo opažano. Obširneje govori o barvah najstarejših ornamentov, kjer ugotavlja, da so za slovanski ornament značilne rjava, rumena in rdeča barva. Zanimivo je tudi to, kar pripoveduje o upodabljanju in stilizaciji vzorcev samih. Rastlinski motiv pri slovenskem ornamentu ni nikdar naturalistično posnet po naravi, temveč se samo v splošnih oblikah drži naravnih motivov. Vsak cvet, vsak vzorec je poslikan zase samostojno, brez ozira na naravne barve in sosedne vzorce. Senčenja naš ornament v splošnem ne pozna, glavno je diferencirana slikovitost. Važno vlogo imajo bordure in robovi, ki spominjajo na staro tehniko aplikacij in našivov.

Ta individualistični, v glavnem rastlinski ornament subjektivno pojmovane barvitosti, simbolno izražajoč čustva, večidel ploskovit in kolikor mogoče mehkih kontur, je ono, kar smatra Karlovšek za tipično slovensko ornamentalno umetnost. O njem bo spregovoril v drugem delu razprave, s katerim bo ta šele postala zaključena celota. To pa nikakor ne zanikuje dejstva, da bodo tudi prvi del s pridom rabili naša umetna obrt, kateri ga posebno priporočamo, šola, etnografija in vsakdo, ki mu je naša ljudska umetnost pri srcu. Sposobno je povzročiti razgovore, ki bodo vzbudili ta preveč zanemarjena poglavja k življenju, razčistili pojme ter tako opravičili izid te kulturno brez vsakega dvoma važne knjige.

R. Ložar.

Ivana Cankarja **Zbranih spisov** XIX. zvezek. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. V Ljubljani 1936. XV+238. Cena broš. 50 Din.

V maju letos je podjetna Nova Založba prav za šestdesetletnico rojstva Cankarjevega (r. 10. maja 1876) izdala devetnajsti zvezek njegovih zbranih spisov. Sledil bo še dvajseti in s tem bo zaključeno to največje tovrstno delo pri nas Slovencih. Zdi se mi, da bo izmed vseh dvajsetih zvezkov prav devetnajsti najvažnejši. Spisi so v njem, nastali ob začetku svetovne vojne in med njo (1913—1918). Vršel je tedaj vihar preko zemlje, kakršnega še ni bilo in ki je podiral stoletne stavbe kakor igrače. In tudi Cankarju je podrl neko močno stavbo: Pred vojno je »prevladoval — kakor pravi urednik v Uvodu (str. V) — drugod istotako kakor pri nas Slovencih tip umetnika po vzorih fin de siècle, t. j. umetniki vseh vrst so se smatrali za avtonomne v svojem večinoma bohemskem ravnanju, prepričani so bili o mesijanskem pomenu svoje umetnosti«, »zaničevali so umetnost tuje ljudske mase«, zaničevali zlasti tedaj običajnega redoljubnega »filistra-purgarja«, in Cankar sam pravi o tisti svoji dobi, da je bil »prešeren njegov pogled, predrzna njegova beseda, široka njegova kretnja« (Bilka v viharju, str. 153). A kakšna sprememba pri njem takoj v začetku svetovnega klanja! Mislil je prej, da je hrast in središče vesoljstva, zdaj je spoznal, da je komaj bilka: »Ta bilka je prej mislila, da je središče vesoljstva« (Ib., str. 152). »Zunaj se od obzorja do obzorja treskoma grudijo stoletni hrasti, jaz merim z brljavim očesom perspektivo od okna do vrat.« (Ib.) Spričo strašnega svetovnega dogajanja se poet vprašuje: »Kaj storiti? Ali naj bi sedel za pečjo in grizel peresnik? Mislil na Francke in Hance, opeval njih lica iz lecta, njih ljubezen iz cukra? Sanjal o Dionizu in Jacinti, o mesečini in slavcu? ... Kako prazno je bilo to nehanje! ...« (Ib.) In na koncu te črtice (tiskana je bila v Ilustr. Glasn. decembra l. 1915) ponižno pravi: »Bog je usmiljen; dodelil nam je (umetnikom in poetom) spoznanje, da svet ne živi samó od platna in papirja, temveč tudi od kruha in krvi. Tako spoznanje pa je začetek ponižnosti in modrosti.« (Ib.) Urednik navaja v Uvodu še več tozadevnih poetovih izjav, nahajajočih se v tem zvezku. To psihološko spremembo v mišljenju Ivana Cankarja morda najkrajše označi urednik s to-le ugotovitvijo: »Pod težo vojnih doživljajev Ivan C. vedno nanovo poudarja svoje prepričanje, da gre v življenju pred vsem za kvalitete človeka in ne za njegovo umetnost.«

Drugo, kar se mi zdi važno v tem zvezku, je to, da nas pripravlja na umevanje zadnjega dela Cankarjevega, Podob iz sanj. V črtici »Mravljinici« (str. 129 nasl.) se pogovarjajo medicinec, jurist in filozof. In zadnji pravi: »Zazdelo se mi je časih, ko sem bdel, da vidim sence ... višjih moči, ki gnetejo našo usodo po svoji previdnosti.« Seveda mu medicinec prezirljivo odgovori: »Pokaži mi s prstom tiste višje moči, da jih spoznam in jih molim.«

Tretje, zaradi česar nam mora biti ta zvezek posebno ljub in drag, so pa Cankarjevi politični spisi iz te dobe, zlasti da je ponatisnjeno njegovo predavanje iz dne 12. aprila 1913 in je urednik pripisal pripombe naših treh dnevnikov iz tistega časa (»Slovenca«, »Slov. Naroda« in »Dneva«). Vsi trije so tedaj C. tezo odklonili, SN je predavanje celo smešil, ostro je reagiral proti njemu »Dan«. In danes? Danes vidimo, »kako jasno in trezno je gledal ta sanjač na politične in kulturne probleme Slovencev.« (Urednik v Uvodu, str. X.) Danes je ogromna večina Slovencev njegovih misli, ki so pa prav za prav misli Kopitarjeve in Prešernove.

Urednik je razvrstil vse spise zvezka v tri skupine: a) politični, b) kritični in satirični, c) črtice. Že ta razdelitev marsikaj razloži. Posebej pa bo dobrodošla urednikova pripomba glede dveh črtic, »Profesor Maslovina in drugi« ter »Purgar«. Med črticami vzbuja posebno pozornost zadnja: »Moje izbe«: določno napoveduje v njej pesnik svojo bližnjo smrt.

Šest spisov je tu sploh prvič tiskanih. — Končno bi izrazil željo, naj bi bil g. urednik vkljub vsej pieteti do teksta nekaj očitnih napak popravil: kričaje, str. 103 (saj na str. 183 stoji pravilno kričé), z nikomur (večkrat), »se je ne sme prenarejati« (str. 76). J. D.

Dr. Franc Detela, **Prihajač. Pegam in Lambergar**. Zbranih spisov zvezek drugi. Založila družba sv. Mohorja v Celju. 1936. Urejuje profesor Jakob Šolar. XXVII+400 strani. Cena broš. 72, vez. 88 Din.

Letos je dne 11. julija preteklo deset let, kar nam je smrt ugrabila pisatelja Detelo. Profesor Ivan Grafenauer je takrat to žalostno novico naznanil s temi-le uvodnimi besedami: »Umrli je v Ljubljani starosta naših leposlovcev, do visoke starosti vedno mladi, duhoviti, dobrodušni satirik. Ob njegovi krsti žalujemo za poslednjim velikim pripovednikom iz Kersnikove dobe, za enim najboljših učiteljev in vzgojiteljev, kar smo jih kdaj imeli, za enim najblažjih mož, kar jih je rodila slovenska mati.« (Slov. 13. jul. 1926.)

L. 1915., torej ko je pisatelj še živel, je bila začela družba sv. Mohorja izdajati Detelove spise, izdala pa je takrat samo »Trojko«, sicer ilustrirano, a brez uvoda in opomb, izdajanje pa je — iz neznanih nam vzrokov — prenehalo. Pred štirimi leti pa je družba pridobila prof. J. Šolarja za urednika Detelovih zbranih spisov in sedaj izhajajo čeprav v nekoliko daljših presledkih. Za prvim zvezkom (debela knjiga, 452 strani, iz l. 1932), čigar vsebina sta bila poleg dveh manjših spisov »Malo življenje« in »Veliki grof«, je pred kratkim izdala založnica naš drugi zvezek z gori naznanjenima povestima.

»Prihajač« prihaja sedaj tretjič med naš narod: prvič ga je bila izdala Slovenska Matica v zbirki »Zabavna knjižnica« (l. 1888), drugič Ljudska knjižnica (l. 1908), oboje seveda brez vsakršnih pripomb. V tej izdaji pa imamo 14 strani literarnega uvoda in 10 strani drobotiskanih opomb. — Ta priljubljena Detelova povest nas prestavlja v slovensko vas pred l. 1892., torej v dobo, preden je dr. J. Krek začel oznanjati združeno misel in ustanavljati rajfajzenovke. V tisti dobi je bil denar drag, kredit redek, naš kmetič je težko dobil posojilo, v nekaterih krajih naše domovine so oderuhi neusmiljeno izrabljali ljudsko stisko, med gostilničarji in štacunarji so bili sicer resda mnogi poštenjaki, zlasti če so bili domačini, a ni se manjkalo pravih pijavk, zlasti če so bili »prihajači«, t. j. tujci, prišedši bogve odkod in s kakšno preteklostjo za seboj. V tistih letih je bilo že tudi precéj liberalizma po naših trgih in vaseh in vprav gostilničarji in štacunarji so ga ponekod najbolj širili. Preprosti ljudje še niso dobivali krščanskih časopisov (»Domoljub« je začel izhajati l. 1887), ki bi jih učili in pred izkoriščevalci svarili. Bila je dobrota, da je rajni Detela v svoji veliki ljubezni do naroda ljudem od blizu pokazal enega takih sleparjev in jim oči odprl. Štacunar Stržen stoji pred nami v vsej resničnosti in plastiki. Želeli bi še vsaj nekoliko videti njegovo preteklost. Urednik tudi v spremembi županje ne vidi psihološke neverjetnosti (napram kritiki Zvona iz l. 1889). Končna, dobro premišljena sodba urednikova je: »Zgradba Prihajača je docela realistična, morda bolj ko v katerikoli dotedanji slovenski povesti.«

Tudi za »Pegama in L.« (Matica ga je izdala dvakrat, l. 1891 in 1910) je urednik napisal 13 strani uvoda ter 17 strani opomb. V uvodu opozarja na novosti v Detelovem slogu, ki se prvič javljajo v tej zgodovinski povesti: dočim ostaja v epiki pisatelj ali poet navadno skrit za svojim umotvorom, tu Detela večkrat stopi iz ozadja, da kane kako »moralno kapljico« ali kakorkoli apostrofira bralca; s tem prekine nit pripovedovanja in razbija — kakor meni urednik — iluzijo. Mene to — moram priznati — ni motilo. Druga novost je dvojna situacijska (torej ne samo besedna) komika, ki sloni na zmoti dobre Gregorjeve tete Mine ter Vitovca samega. Neko slabost pa vidi urednik v tem, »da je prva tretjina povesti (napad na cesarja, dvoboj med Vitovcem in Lambergarjem) živahnjša nego ostali dve (osvojitve Gornjega grada). — Zelo plodovita je pa ta-le misel urednikova: iz narodne pesmi o Lepi Vidi je Jurčič zasnoval povest, Cankar pa svojo visoko pesem »Lepo Vido«; na podlagi idealistične nar. pesmi o Pegamu in L. je Detela naredil svojo realistično povest, urednik pa razglablja, kaj bi poet, kakor je bil C., utegnil iz te snovi ustvariti. Torej dovolj migljajev za pazljivo branje.

Pisatelj, romanopisec itd., ki bi bil obenem dober katoličan, v svetovni literaturi, žal, ni prepogost pojav (pri Francozih se je to pričelo z Bourgetom, pri Nemcih po l. 1890., pri Italijanih n. pr. se je pa jelo boljšati šele s konverzijo Papinijevo, a nimajo doslej — v 20. stoletju še nobenega velikega pripovednika, prim. Battaglia, Die Kath. Leistung in der Weltliteratur); v našem decimiranem, bičanem narodu je pa vrsto takih mož pričel že Franc Detela. Skažimo mu ob tej desetletnici na ta način hvaležnost, da ga z ljubeznijo beremo.

J. D.

F. S. Finžgar: **Zbrani spisi. Zvezek VIII. Kmečke zgodbe in povesti.** Založila Nova založba v Ljubljani 1935. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju. Strani 387. — Osmi zvezek Finžgarjevih *Zbranih spisov* vsebuje, kakor pove že spodnji naslov, pisateljeve kmetiške zgodbe in povesti, ali kakor bi se bolj točno reklo, Finžgarjevo koledarsko in večerniško spisje za Mohorjeve knjige, in sicer kakor je nastalo od l. 1900 do 1927. Takó je zvezek jasna in nazorna podoba Finžgarjevega ljudskega leposlovja, sprva bolj in manj tendenčno pisane beletrije ad usum (Stara in nova hiša, Dovolj pokore), ki pa išče (Skopuhova smrt, Beli ženin) in najde sčasoma v pravi umetniški ambijent (Življenje in smrt Mohorjeve knjige, Konjička bom kupil, Strici) z močno osebno pisateljsko noto. Tej noti se pravi zrela dobrota katoliškega altruističnega duhovnika in modrega razumarja v pristno naši, prefinjeni kmetiški besedi, v realističnem slogu gorenjstva, ki ga je dozda polno doumel samó Finžgar. Finžgarjeve izrazito kmetiške povesti očitna lastnost je namreč v tem, da je po vsebini in svojem jeziku salonska, nekam duhovno aristokratsko dvignjena nad povprečnost dogodka in izraza v naši starejši, večinoma rovtarski epiki in v moderni, po večini kolektivističnega materializma. Tako je Finžgar tudi kot pripovednik pravi učitelj in vzgojitelj ne le slovenskega kmetiškega ljudstva, marveč vsakogar med nami, ki mu je še mar naše prave lepote in dobrote. Žal, da je izdal Finžgar to svoje gradivo le kot zbiratelj, ne da bi bil dal knjigi moderno enotnost vsebinske uglašenosti. Knjiga je zato pač le zbirka Finžgarjevih Mohorjank, vse Finžgarjevo lepo kmetištvo pa ni. Bolj bi me zadovoljila izdaja mojstrskih »Stricev« v zbirki tega in takega lepega kmetištva, ki je že našlo pot v široko, namreč vsaj v naših šolskih čitankah.

Dr. I. P.

Francè Bevk: **Kresna noč. Vihar.** 1935. Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru. Strani 314.

Knjiga je drugi zvezek Bevkovih Izbranih spisov, ki jih pisatelj sam ureja in kolikor toliko popravlja in presnavlja za zbirko. Bevk je naš neutrudljivi, in kakor kaže, neusahljivi pripovednik po poklicu in potrebi. To je velika odlika, utegne pa biti kakovosti spisov v zlo in škodo. Prebujno ustvarjanje, ki ima za nasledek, če že drugega ne, vsaj znake kompozicijske naglice, jemlje pretežno vsemu Bevkovemu delu značaj umetniške dovršenosti in zrelosti, pa najsi da gledamo njegove spise zgolj oblikovno ali pa vsebinsko. Vsebinsko: Bevk je kolikor toliko snovno omejen, nima miselne globokosti, nima širokega obzorja in slovstvenega pregleda. V tem oziru bi omenil za dokaz le to, da se pri njem vedno zopet vrača en in isti osrednji pripovedni motiv, namreč slikanje boja za žensko in zaradi nje. Takó tudi v *Kresni noči* in *Viharju*. Tu in tam je hotel Bevk napisati visoko pesem ljubezni in narave v planinah in na morju. Očitno je, da je planine vsaj nekaj bolj doživel, kakor pa morje. Podal jih je problematično, v nekem svojem simbolno pravljiskem, quasi zgodovinskem občutju (l. 1473), preden je, po moji misli, sploh doumel dalekosežnost svoje naloge, preden je našel potrebni *mythos*, ki naj bi hoténo simboličnost in zgodovinstvo res ponazoril. Tistih dvomljivo dobrih lokalizmov (frodelj, medrja, košja, napa) tehtnost še ni toliko, da bi mogla ustvariti predstavo avtohtonike, kakor tudi ni táko operiranje z narodno pesmijo, zlasti pa táko prikazovanje neracionalnega sveta (čarovnice, besi i. p.) v odločno realnem ospredju že zadostno aperceptivno sredstvo v smislu novega poetizma. S tega stališča se mi zdi *Kresna noč* ostvaritev nečesa, kar biti ne more, ker ni logično. V *Viharju*, ki v njem operira Bevk na podoben način, pa najdem vse preveč zgolj fiktivno fabulistične vsebinske zametke, brez duševne nujnosti. Takó vidim in čutim, kaj je hotel dati Bevk, prijeti pa nimam za kaj, ker v povesti ni. Elementarnost, ki jo je od daleč slutil Bevk, je vse kaj več kot gola lokalizacija kaj malo elementarnih dogodivščin ob morje. Deloma mi je pa zagrenil štivo tudi slog v povesti, n. pr. v stavku: Misel, ki ga je pijanila še prejšnji večer, a mu jo je izpodkopalo doživetje tistega jutra; ali pa stilizmi, kot n. pr.: Misli so ga obletavale ko jata vran. Teh se ni mogel znebiti (276); Smrten strah ga je požíral do poslednje kapljice krvi (277). Iz mržnje in iz nagona ohranitve samega sebe se mu je porodila neka misel in mu kot gad obležala na duši (278); Misel, ki mu je že tri dni čepela na tilniku ko zlodej, se mu je še globlje zarezala v dušo (280) i. p. Mimo tega, da Slovincu ne bese de ne streli ne padajo, mimo večkrat le poetično plehke opisnosti, mimo še tega in onega sodim, da Bevk morja ne pozna. Izbral si je v povesti torej nalogo, ki ji ni bil kos. Tudi planinam se je le približal. Operiranje s historičnostjo je pa Bevku sploh še neznano. Zato takega »izbraneža« Bevka nisem vesel, dasi ga potrdim kot dobrega ljudskega pisatelja.

Dr I. Pregelj.

Josip Jurčič: **Deseti brat.** Priredil Fr. Koblar. **Cvetje iz domačih in tujih logov, št. 10.** Menim, da je malo slovenskih pripovednih spisov, ki bi jih brali Slovenci tako s srcem, kakor so brali Desetega brata. Vzlic osmim izdajam jo je danes težko dobiti. Ta roman je morda najpopularnejši v slovenskem slovstvu, in to zlasti radi dveh izdaj Mohorjeve družbe, ki je poslala knjigo v zadnjo gorsko vas. Poleg tega pa je tudi znan ljudstvu v dramatizirani obliki.

Deseti brat je prvi slovenski roman, spisani l. 1866. V pričujoči izdaji romana je napisal Koblar obsežen uvod, kjer nam najprej slika postanek romana, čigar zamisel sega v začetke Jurčičevih spisov, ti pa imajo korenine v Levstikovem literarnem programu. Stavek »Celo rokovnjači in deseti bratje so narodna lastnina« je potisnil Jurčiču pero v roke. Drugo pobudo mu je dal Levstikov spis o desetem bratu, nov nagib pa najdemo v pisateljevem življenju, kajti le-ta je kot domači učitelj na Kravjaku vzljudil grajsko gospodično. Zunanji nagib je pa bil Scott.

Novum v poglavju Snov in zgodba je prvotni Jurčičev načrt, ki je podan po župančiču in Prijatelju. Podučen je načrt za dijaka, ker vidi, kako pisec zasnuje načrt, preden prične s podrobnim izdelovanjem. Vidi tudi, kako je preuredil prvotno čisto romantičen načrt v družinski in družabni roman, kjer riše realno življenje podeželskih Slovencev, kmetov in gospode. Živahnost zgodbe je ohranil, spremenil pa neverjetna naključja, jo oblikoval z resničnimi življenjskimi osebami. Realni so tudi kraji Obrhek-Muljava, Slemenice-Kravjak itd. Pri razpravljanju o zgradbi romana pa imamo važne stvari glede teorije povesti: o razvojnem ali sintetičnem redu epske zgradbe ter o analitični ali razpleteni zgradbi. Pri prvem dejanje raste iz začetkov in se razvija proti cilju, pri drugem pa se začne dejanje pred koncem odkrivati ali obračati nazaj. Kvasova zgodba, njegovo stremljenje, da dovrši študije in si z Manico ustvari domače ognjišče, je sintetični del, analitični pa zgodba starega Piškava, oz. smrt desetega brata. Zaključí pa se prva zgradba ali s spravo, odpuščanjem, novim življenjem (Levstikova) ali s smrtjo. Osnova prve je izrazito krščanska. Poleg tega razvoja v dejanju je podal Koblar v jasni razčlembi dejanje v zapletu, vrhu, razpletu in sklepu. Ta način obravnavanja smo uporabljali v šoli že doslej, a tu je sedaj pomembno, da imamo ta načrt natisnjen. Tudi oris oseb smo podajali na isti način, a v naši izdaji so značaji orisani obširno in kar vzorno, čeprav bi si želeli, da bi označil Koblar manjše osebe popolneje. Tako Krjavlja in druge kmetijske originale. Iz značaja teh oseb in razčlemba romana se je pojavila v piscu miselna in oblikovna podlaga romana. Jurčič je imel pred seboj npravstveno misel, da se krivica maščuje in dobrota poplača. Piškav in Martin umre, Kvas in Marjan postaneta prijatelja in se poročita. Nasprotja se pomire. Tej ideji je pridružil Jurčič še sodobno narodno in družabno. Narodna se kaže v Kvasovi ljubezni do slov. naroda in do tedanje slov. kulture in njih tvorcev, družabno pa v razgibanosti tedanje slov. družbe, v nje mišljenju, v nazorih o šoli, o kmetiskem gospodarstvu itd. To je kulturno ozadje romana. Idejna dvojnost romana je stara romantična usodnost in sodobna realističnost, v njej se kaže tudi dvojna podlaga oblikovanja: romantična osnova in realistična plastičnost. V nadaljnjem razmotrivanju nas seznanja Koblar tudi s pojmom pripovedne oziroma romantične ironije. Kot prvi primer navaja Prešernov »Krst«. Nje jedro je: pisatelj gradi svojo zgodbo pred nami, ob priložnosti pa pokramlja o današnjih stvareh in pove o njih svoje osebno mnenje. Poglavje, ki obravnava jezik, je povzeto po Breznikovi razpravi. Vobče je vrlina Jurčičevega romana v tem, da je spretno združil umetni in preprosti slog, izobraženi jezik in ljudski govor. Glede razmerja med Jurčičem in Scottom nas privede prihodnji odstavek uvoda do točnih ugotovitev, ali za šolo navedene podrobnosti niso baš potrebne.

Pomena, ki ga je imel roman svoj čas za slov. slovstvo, danes nima. Mladostno delo ima hibo, da kaže pisateljevo preveliko ljubezen do čudakov in romantično razmerje do kmeta. Tega ni podal v podobi kake krepke slovenske korenine, temveč po kmetskih čudakih, ki pa so orisani sijajno. Toda čar poezije in lepota slovenske domačnosti bo ohranila delu popularnost tudi v bodoče. Koblarjeva izdaja romana je za šolo odličen pripomoček, a prav tako bodo segale poleg drugih po njem zlasti naše prosvetne oziroma ljudske knjižnice, ki jim tega dela — in tako po ceni je — ne moremo dovolj priporočiti. Mohorjeva družba se je pa s to izdajo častno odzvala sedemdesetletnici rojstva Desetega brata.

Dr. M. Gorjanec.

Karel Širok: **Kapelica**, Akademsko založba v Ljubljani 1936. Strani 57. Knjiga je lična zbirka otroških in mladinskih pesmi, ki so jezikovno in motivno prisluškovanje naše božične in velikonočne legendarne narodne pesmi, preproste in primitivne tudi v tistih sedmih rodoljubnih, ki se nanašajo na slovensko gorje s Krasa. Pesmi so pristrčne, vkolikor so naravno neprisiljene in jezikovno zadovoljive, kar pa niso vedno in po potrebi. Grajati je v tem oziru zlasti lokalni naglas: stesál, sanjáť, ležál, koliko, posadil i. p. Vsebinsko zadrego kažejo verzi: Trde od mraza so mu roké, Bog se usmili, usmili se; ali pa neokusna stilistika: s solzami bi si oči še izžgala. Zbirko priporočamo, dasi ne dosega kvalitativno podobnih starejših, kakor n. pr. pri Sardenku.

Dr. I. P.

Petančič Davorin: **Naša apostola. Farna igra pod milim nebom. Slavnostna igra za Slomškove dneve v Mariboru** 28. in 29. junija 1936. Maribor 1936. Tisk in zaloga Tiskarne sv. Cirila v Mariboru. Strani 71.

Besedilo je nastalo prigodniško in je, kot velé časopisni glasovi, odslužilo izvrstno svojemu namenu. Umetniško delce ni vredno omembe spričo preočito podčrtane vzgojnosti in nabrekle ritmične besede, ki ni naravna. Pa saj je pisec sam to vedel, ko pravi v prologu, da ne iščimo umetnosti v igri.

Dr. I. P.

Damjan Vahen: **Esperanto je last vsakogar in vseh!** Izdal Klub esperantistov, Ljubljana, 1936, cena 3 Din, str. 32.

Ljubljanski zelo podjetni in kulturno prebujeni esperantisti, med njimi predvsem Damjan Vahen, ki pripravlja važne prevode pomembnih slovenskih literarnih del v esperanto (najprej pride na vrsto Župančič, potem Prešeren, Kozak, Finžgar, Bartol, Kranjec, Vargazon), so izdali propagandno knjižico, namenjeno najširšim slojem, ki naj se seznanijo z esperantom in »naj vzljubijo ta jezik in idejo v lastno korist in v korist slovenskega naroda«. Knjižica hoče pokazati tudi, da si esperanta ne sme lastiti nikak narod in tudi nikak sloj, ker je last vsakogar. Avtor razpravlja v preprostem slogu o njegovi vrednosti, zgodovini in nastanku, vzgojni vrednosti, narodnosti in mednarodnosti ter esperantu, o uvajanju v šolo, o esperantu in mednarodni trgovini, obrti in prometu, o uravnovešenju slojev in narodov po esperantu, o načelih in nasprotnikih ter o bodočnosti in o klicu esperanta na ves svet. Avtor mnogo citira dr. Zamenhafa kot ideologa esperantizma. Knjižica je zanimiva, ker nam daje tudi pregled o esperantskih časopisih in revijah, svetovnih in slovenskih. Vsekakor jo je vredno prečitati, ker vendar marsikdo sodi o esperantskem gibanju, ne da bi ga poznal. Kulturni program ljubljanskega kluba pa je na toliki višini, da smo lahko iz srca veseli tega zelo idealističnega pokreta med nami.

Gg.

Jakob Hommes: **Lebens- und Bildungsphilosophie als völkische und katholische Aufgabe.** Herder-Verlagsbuchhandlung, Freiburg im B. 1934. Str. 196.

Knjiga razpravlja o razmerju med sodobno nemško življenjsko miselnostjo in med katoliško filozofijo. Namen knjige je pokazati način, kako bi mogla postati katoliška filozofija zopet oblikovalna sila sodobnega življenja. Knjigo bi mogli zato imenovati življenjsko in kulturno filozofiranje o osnovah sodobnih življenjskih tokov in smernic. Poseben poudarek je položen na nasprotje med prevladovanjem tehničnega in gospodarskega mišljenja in med poudarkom naravnega, duhovnega in kulturnega življenja. Avtor veruje v zdravje nemškega naroda, v pristnost njegovega duhovnega in iracionalnega doživljanja in izraža vero, da se bo nemški človek zopet povrnil k pravilnemu ocenjevanju duhovnih vrednot. Priznava, da je danes primat človekovega zanimanja položen na politična in narodno-socialna vprašanja, kajti vzbudila se je moč ljudstva, ki hoče postati narod in država. V prebujanju iracionalnega duha pa pokaže avtor tudi mesto za znanost in za filozofijo. V tem smislu pokaže nalogo filozofije, ki naj spozna sodobne kulturne in življenjske probleme, in katere predmet naj bo svetovni nazor, ki je etično in religiozno prepojen.

V prvem poglavju prikaže avtor prodor iracionalne miselnosti v sodobnem življenju. Nato sledi poglavje o prvotni ali eksistenčni filozofiji, kjer govori o pomenu življenjskega čuta za to filozofijo. V tej zvezi govori o ljudski filozofiji, ki se izraža v rekih in v narodnih pesmih. V tretjem poglavju govori o zanimivem nasprotju med filozofskim človekom in med strokovnim filozofom. Zelo lepo razpravlja o poklicnem vzgojitelju in opozarja na notranje zveze pedagogike in filozofije. Zanimiva je ugotovitev, da strokovna filozofija človeku ne da življenjske odreditve. Zato naj postane sodobni filozof bolj oblikovalec naroda in filozofija naj služi za oblikovanje njega samega in preko njega tudi celotnega naroda. V nadaljnjem poglavju razpravlja o smislu spoznavanja, kjer istoveti spoznavanje z življenjem, in pokaže instinktivno spoznavanje kot osnovo vsakega spoznavanja. Opozarja tudi na zvezo med spoznavanjem in življenjsko skušnjo in na odvisnost spoznavanja od življenja v družbi. Sledi poglavje o mišljenju in biti. Tudi mišljenje pomeni avtorju življenje samo, ker se začena ob življenjski skušnji. Govori tudi o mišljenju kot spoznavanju likov in predmetnega bistva. Jedro filozofiranja, spoznanja in biti mu je v človekovi samozavesti. Spoznanje predmetov mu pomeni le sredstvo za poglobljeno spoznanje samega sebe in za spoznanje odnosov vseh predmetov do človeka. Dosledna je zato misel, da šele ob predmetih spoznamo samega sebe. V poglavju o znanosti, življenju in modrosti pokaže slednjo kot pot od življenja do znanosti. V tem stiku pokaže metodo kot bistvo znanstvenega dela, človeka pa kot bistveni predmet znanstvenega raziskovanja. Spoznavanje sveta je važno predvsem zato, da se znajdemo v tem svetu. Zato gleda človek le finalno in v odnosu do samega sebe. Zanimivo je primerjanje logičnega spoznavanja pri znanstveniku in življenjsko polnega ter dinamičnega pri umetniku. Po avtorjevem mnenju bi moral biti cilj znanosti utemeljitev in zgraditev življenja, kar imenuje življenjski smisel znanosti. Posebno delo znanosti naj bo v tem, da spozna in da brani resnico. Sledi poglavje o mejah logike. Tu pokaže avtor, da ima človekovo mišljenje svoj izvor v gonskem spoznavanju. Življenje samo

da ne potrebuje formalne logike, ker se z logiko še nihče ni naučil prav misliti. Naloga logike bi bila, da nam poda živih pojmov in ne samo abstraktov. Zato je treba tudi v logiko vnesti intuitivno spoznavanje bistvenega in celotnega. To pomeni avtorju iracionalizacija logike, ki naj bi postala bolj življenjska. Zelo zanimiva je ugotovitev, da naj logiko zamenja neposredno doživetje. V odstavku o politični znanosti poudarja avtor totalnost v filozofiji in v znanosti sploh, zavisnost znanosti od narodove duše in od življenjskega interesa. Razpravlja o življenjsko mrtvi znanosti in zahteva, da naj bi bil znanstvenik član narodnega občestva in da naj v sebi čuti potrebe svojega naroda. Znanost naj najde smisel življenja, v čemer se bo pokazalo, da je tudi znanost nujno zavisna od življenja samega, od naziranja o življenju in od usmerjenosti naroda. Zanimiva je ugotovitev, da ima tudi znanost svoje nujne »pedsodke« in da so to narodnostno osnovana prepričanja, katoliško osnovano prepričanje itd. Te osnove znanosti imenuje politične ali splošno kulturne. V tej zvezi govori o filozofiji kot o ohranjevalki zdravih narodovih nazorov. Zato ima tudi znanost svojo odgovornost pred narodom, kar je izraženo s pojmom: političnost znanosti. Znanost naj bi se ustavila tako pred dogmami Cerkev, kakor pred dogmami države, ljudske volje in ljudskega naziranja. V poglavju o življenjskem čustvu kot svetovnem nazoru ugotavlja avtor, da raste življenjski nazor iz življenja samega. Vsak človek je zakoreninjen v svojem življenjskem miljeju in njegov nazor ima korenine v njegovem čustvenem nastrojenju. Os svetovnega nazora pa je religija. Zanimivo je avtorjevo pojmovanje mitosa in razvoja mitičnega gledanja. Življenjsko čustvo in svetovni nazor pa se izgradita šele v občestvu, ki je življenjska osnova za posameznika. V skupnosti se posamezniki najlaže najdejo v zadnjih vprašanjih, v skupni veri, v skupnem osnovnem življenjskem smislu in v pojmovanju biti in človeka. V tej zvezi je zanimivo pojmovanje simbola kot izraza skupnosti. Vsak človek po religiji osmisluje življenje in ga po religiji tudi posveti. Končno razpravlja avtor še o nevarnostih modernega mitičnega gibanja med Nemci in se bori predvsem proti Rosenbergovemu pojmovanju mitosa. V naslednjem oddelku razpravlja o narodnostnem duhu, o ljudskem življenjskem nazoru, o narodnostni individualnosti, o pravici po narodnostnem združevalnem gibanju, govori tudi o rasi, o mejah biološkega materializma, o potrebi po gojitvi narodnega telesa, o vzbujanju ljudske časti in o potrebi upiranja proti nasilju od zunaj. Tudi v tem stiku omenja poganške misli v današnji nemški politični miselnosti in se zopet bori zoper Rosenberga. V odstavku o filozofiji kot najbistvenejšem dejanju naroda razpravlja o kulturnih nalogah filozofije. Filozofija naj bi krmarila ljudsko moč in voljo in filozofska spoznanja naj bi postala kri in meso v dejanjih naroda. Zopet poudarja, da je ljudstvo materinski temelj vse znanosti in kulture in da je treba v ljudstvu iskati zakladov, katere je treba izkopati in nekako »roditi«. Sledi poglavje o organsko religiozni ljudski, izobraževalni in kulturni filozofiji. Tu poudarja aristokratski princip individualizacije ali poosebljanja posameznika. Človek naj bi služil kot izoblikovana osebnost skupnosti in zato bi bilo napačno človeka razosebiti s tem, da bi ga kolektivizirali. Avtor omenja tudi religiozni pomen individualizacije. Zanimivo je ugotavljanje, da potrebujemo novo življenjsko in prirodno mistiko, ki naj bo izpopolnitev zgolj naravnega svetovnega nazora. Avtor se izjavlja tudi proti individualizmu. Zadnje poglavje ima naslov: služba naroda v katoliški filozofiji. Tu omenja, da je današnja

ljudska religioznost protikrščanska in da je treba tej nasproti postaviti »religijo križa«. Zopet govori o ekstremni naravni mistiki in poudarja katoliško vrednotenje narave. Dobro poudarja, da katoliško življenjsko čustvo ni tragičnost ali pesimizem. Močno naglašja potrebo po državi, vendar označuje oboževanje države kot nepravilno. Svojo knjigo zaključuje avtor z mislimi, da naj duh vlada nad krvjo in gonom, da naj duh odreši človeka, da naj se odreši narod po religiji križa in da naj gledamo filozofijo kot sredstvo božjega odreševalnega dela.

V splošnem moramo reči, da je knjiga zelo zanimiv poskus ustvaritve življenjske filozofije, ki bi stala blizu resničnemu življenju in dajala tudi smisel temu življenju. Mnoge misli, ki zadevajo logiko in spoznavno teorijo, bi mogle obogatiti tudi strokovno in teoretično filozofijo. Knjiga je zanimiva tudi zato, ker nam prikaže gledanje katoliškega človeka na sodobna nemška religiozna in rasistična gibanja. Vendar pa moramo ugotoviti, da se je avtor v nekaterih pogledih močno približal sodobni nemški politični in kulturni miselnosti in da se zato neodvisna strokovna filozofija v marsičem z njim ne bo mogla strinjati.

Dr. Stanko Gogala.

Karl Wild, Geist vom Berge Karmel. Verlag Josef Kösel & Friedrich Pustet, München. 131 strani, kart. M 2.

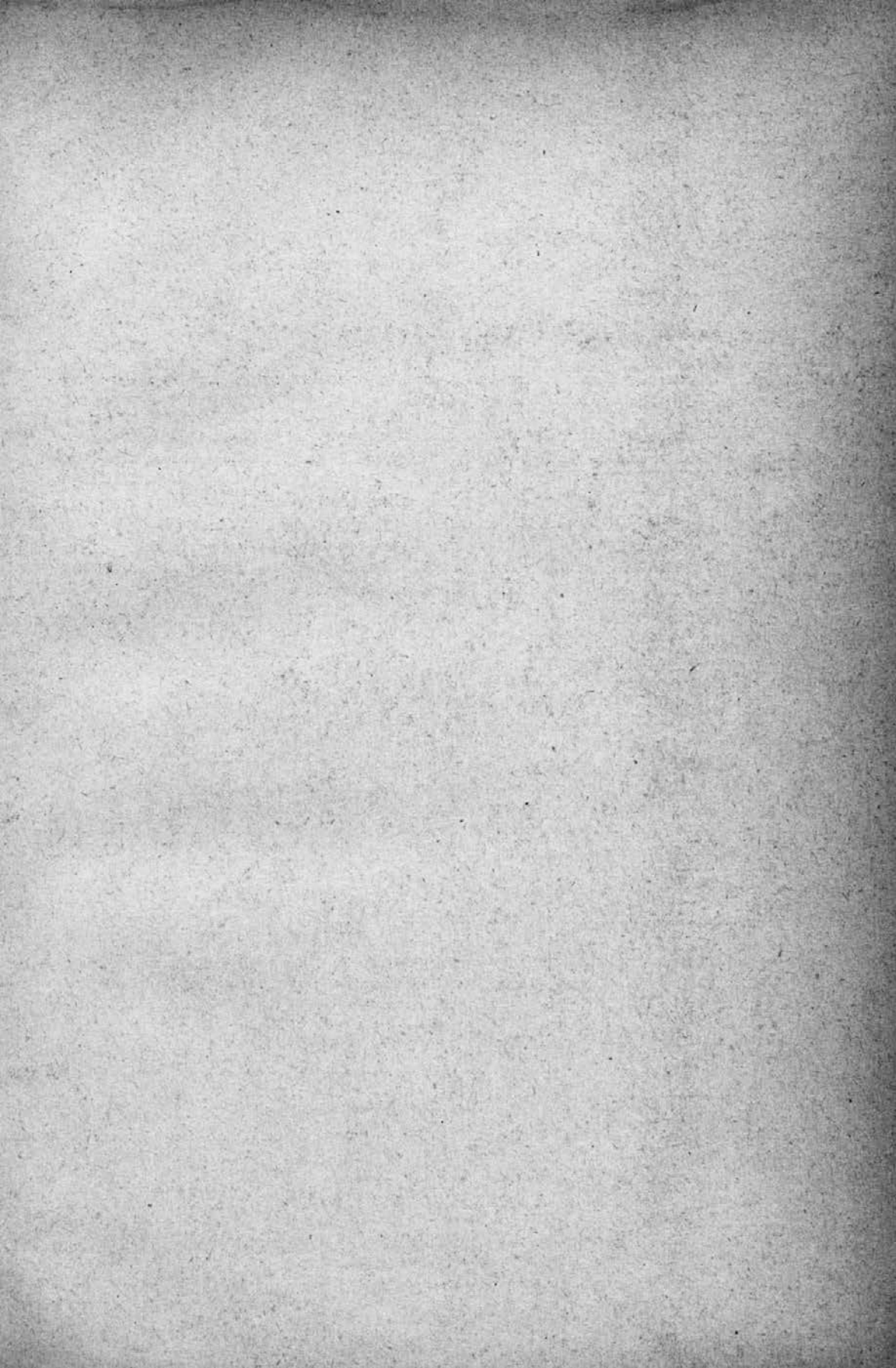
Župnik Wild si je v tej knjižici nadel nalogo, da napravi nekak cvetober iz del sv. Janeza od Križa. V celoti so namreč njegova dela za povprečne čitatelje skoroda nedostopna in tudi pretežka. Bilo bi pa škoda, te zaklade duha pustiti nedvignjene, zlasti še, ker sv. Janez tako lepo združuje z globino misli tudi lepoto. Knjižica nudi zelo dober pregled glavnih načel zdrave asceze v prijetni obliki, ki ne utruja. Janez od Križa je prikazan kot izvrsten mojster in učenik notranjega življenja. Prireditelju se je posrečilo, da je v tem skromnem obsegu podal v resnici mnogo bistvenega iz del odličnega cerkvenega učenika, zaeno pa je oskrbel tako redovnim hišam kakor tudi ponotranjenim lajikom zelo uporabno premišljevalno knjigo. Delce je tudi na zunaj prikupno opremljeno, predgovor mu je napisal znani prof. Linus Bopp. Na koncu je prireditelj dodal še natančne citacije uporabljenih mest, kar knjiži daje še posebno vrednost.

Dr. p. R. T.

Marie Antoinette de Geuser, Briefe in den Karmel. Mit Geleitwort von Gertrud von le Fort, 2. Aufl. Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, str. 279.

Ta pisma so nov klic iz mogočnega molka in tišine, klic, ki je tako močan, kakor drobni glas sv. Terezije. Knjiga obsega 77 pisem v razdobju od l. 1910 do 1917. Pisala jih je Maria Antoinette de Geuser, ki ima prav izrazit poklic za karmelsko tišino, pa mora ta poklic žrtvovati Bogu in gre svojo pot do gore Karmela brez klavzure in pajčolana, brez velikih dejanj in junaškega trpljenja. Pisma res niso enostavna. O notranjih doživetjih govoriti drugemu človeku, to ni stvar vsakdanjosti. Tisti čudoviti svet milosti in združenja z Bogom vkleniti v obliko priložnostnega pisma, je nekoliko tvegana zadeva. Mariji Antoinette de Geuser se je stvar neverjetno posrečila. Pripomniti pa moram, da je predpogoj razumevanja dovršeno poznanje notranjega življenja in dušnih globin. Knjiga je lahko odlično darilo izobraženim redovnim osebam in dragoceno berilo vsem onim, ki jih plitva posvetnost odbija.

Dr. p. R. T.

Publikacije Leonove družbe:

Občni zbor Leonove družbe je cene za nekatere svoje publikacije znatno znižal. Odslej se prodajajo po teh cenah:

Slovenci v desetletju 1918—1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Uredil dr. Josip Mal. Str. 776. Cena broš. 100 Din, vez. 124 Din.

Dr. Fr. Kos, **Gradiivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku** I. knjiga broš. 100 Din, vez. 120 Din (razprodana); II. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; III. knjiga broš. 120 Din, vez. 140 Din; IV. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din; V. knjiga broš. 140 Din, vez. 160 Din. — Kdor kupi vse knjige naenkrat, dobi še 20% popusta od cele vsote.

Dr. Jos. Gruden, **Slovenski župani**, broš. à 8 Din

Dr. Jos. Gruden, **Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stol. in ustanovitve ljubljanske škofije**, à 25 Din.

Dr. M. Opeka, **Rimski verzi**, à 10 Din.

Paul Bourget-Kopitar, **Zmisel smrti**, à 20 Din.

Bazin-Iz. Cankar, **Gruda umira**, à 30 Din.

Baar-Hybašek, **Zadnja pravda**, à 20 Din.

P. St. Škrabec, **Jezikovni spisi**, snopič à 5 Din.

Dr. P. Blaznik, **Kolonizacija selške doline** à 30 Din

Dr. A. Gosar, **Kriza moderne demokracije** à 3 Din.

Dr. A. Gosar, **Poljedelska statistika** à 3 Din.

Dr. A. Brecelj, **Seksualni problem** à 3 Din.

Dr. Kolarič, **Miklošič** à 3 Din.

Fr. Zwitter, **Starejša kranjska mesta in meščanstvo** à 24 Din.

E. Bojc, **Slomšek naš duhovni vrtnar** à 6 Din.

Dr. R. Andrejka, **Selški predniki J. E. Kreka** à 20 Din.

Okrožnici Casti Connubii in Quadragesimo anno à 4 Din.

Naročniki »Časa« dobijo vse knjige 25% ceneje. Naročila naj se pošiljajo na upravo »Časa«, Ljubljana, Miklošičeva c. 5.